

ספר

עטרת זקנים

פירושי בעלי התוספות

על התורה ומגילות

מכון בית אהרן וישראל

עטרת זקנים

מאוצר רבותינו בעלי התוספות

על התורה ומגילות

שנת עטרת זקנים לפ"ק

כל הזכויות שמורות

מכון בית אהרן וישראל

שע"י מרכז מוסדות קרלין סטולין

בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

רח' אבינועם ילין 11, ת.ד. 50197, ירושלים 91053

טל': 02-5370106, פקס': 057-7978992

י"ל בסיוע משרד המדע והתרבות - מינהל התרבות

צילום לוחות, הדפסה וכריכה

"אמונה וחסד" בע"מ טל': 02-6715501 ירושלים

בשער

בשבח והודיה לנותן התורה הננו שמחים להגיש בזה בעזרתו
ית' לקהל שוחרי תורה ודרושיה את הספר החשוב "עמרת זקנים"
הכולל בתוכו פירושי הראשונים כמלאכים זלה"ה, בעלי התוספות,
אשר חידשו וביארו בפסוקי התורה, ומחובר לטהור מדרשים עתיקים
על שלש מגילות.

תכריך כתבי היד ממנו יוצא לאור ספר יקר ערך זה ספון באוצר
גנוזו של כ"ק מרן עמרת ראשנו אדמו"ר שליט"א. פרטים על כתב
היד וסדר העבודה - במבוא הספר.

הוצאת ספר חשוב זה היא לכבוד השמחה השרויה במעון
קדשו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א ביום אפריונו של בנו החתן
הנעלה והמהולל הרב אשר הלוי שליט"א, עב"ג הכלה המהוללה
תחי' נצר לגזע קודש סוכטשוב-ראדומסק. עמרת זקנים בני בנים
ותפארת בנים אבותם.

תקותנו כי אוהבי תורה ומבקשי דעת זקנים ימצאו בספר זה
מעם לשבח, וזכות רבותנו בעלי התוספות תעמוד לזכות כל ההוגים
בתורתם להוושע בכל מילי דמיטב.

והרב דמחנה מרחוק ו ה: בנת
לפך המחתון לה שכינה וכלי שיהיה
? שניס

ותפתח ותבדלו שהנו מהול לפך
למורה מילי העברי זה
מורה יקל למשה

ועבורתה הולכות ס' רש' יקל
ל' הלבת חסר נבטן בן ימשה

מיתה
ד' שור יקטו רכיל

ותלך ולי כתי בעבורה הדיין
ס' ל' היה נכר בה הדין נגון
בולסה

קלמ' אוש מרע' הסנה רת' ב' זמרה
דלו יורה שכינה למטה מנעשה

משה משה בל' מי שגבול שמן
נחל שני ענלמות

אל תקרב לעט' מסין לסין שלה
ל' ל' מסין מנעלין ברין

מבוא

הספר שלפנינו, "עטרת זקנים" הכולל פירושי בעלי התוספות על התורה ומגילות, רואה בזה אור מתוך אוסף של שני קבצי כת"י פירושים מבעלי התוספות זלה"ה, הנמצאים באוצר כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א ובגנזי כתביו (מס' קטלוגי - 688 וכן מס' 703).

הכת"י הראשון שכינויו להלן כ"א [כתב-יד א] נכתב בערך בין שנת ר"צ-ש"י. קביעה זו מסתמכת על פי הכרת תקופת ייצור הנייר לפי סימני המים שלו. כתב היד חסר התחלתו ומתחיל מפרשת שמות עד גמירא, וכולל גם על שיר השירים ורות וקהלת (על כך - להלן).

הכת"י השני שייקרא להלן כ"ב [כתב-יד ב] נכתב בערך בין השנים שכ"ו-ש"ל, שהם שנות ייצור הנייר לפי סימני המים. גם כתב יד זה חסר בהתחלתו ומתחיל מפרשת ויחי עד אמצע פרשת בלק.

פירושים אלו הנמצאים בקבצים אלו שונים אחד ממשנהו, ולא ידוע מי חיברם או מי ליקטם בסדר זה, אולם מבית מדרשם של בעלי התוספות יצאו. כך ניכר מתוך סגנונם ומתוך שמות הנזכרים בהם, בכ"א נזכר ר' יחיאל מפר"ש זצ"ל, ובכ"ב נזכרים מהר"ר שלמה, מהר"ם, הר"ר פרץ, הר"ר מאיר, ר' יוסף ב"ר שבתי ז"ל, מהר"ר וואלק מאויגשפורג, הר"ר יודא החסיד, מרבינו אליעזר מווירמיישא, הר"ה אלישע.

בדבר זה כבר הקדימנו הרב המזכה את הרבים רבי יעקב גליס ז"ל בההדרתו ספר "תוספות השלם" והוא אוצר פירושי בעלי התוספות, מתוך הרבה ספרים וקובצים של בעלי התוספות שנדפסו כבר, וכן מתוך מעל מאה ושבעים קבצי כתב-יד, אולם

פתיחת

מחוקקן וחיוב אורי לקרא פתיחה
לענין מקרא ואחר תפוסת הפנים
מענינה וקלה אלא כבד עמך ה
הכתיב אלא קדו כחן הכתיב אם לאור למה יוסף היתרילוי
מענין ללעבור ונחה להם כמו לבנו מיד ולכן כח הכתיב
וזהו יקר ופירש יעל כח ונחתה כחך ד שורה להקרה
כחך שורה הדעות על טעם פ סעדיין ק כחך ק ככות
כ כחך כחמה ומוותם על החכמה מאן שילך לילה
ככח אחר החכמה האכמה ויעל להם כחם כחם פתח כ
כחם כח אור כח מאכות וקלה היט חמה אויה ופתיח
מיוסב ומאכות מארים ויל חסב לאלו להניח הינולוס
כחם מוילכח לכל נחמו על לחותם וקראו שמו מלך
על המערה ולא יוכלו שור פתח וקלה לו יולד לחקטעם
פירש אט אומ מרמזו ז וקלה אטו וכי פתח או ידע
לנתיב וקלה לו חרטים ויל לכח כמו ס אז חרטים ויסב
היתה מעובות קדמתינות וחרטים ולוחה להחזיר ו
חרטים ויסב אחר עלה מלה ופרש מעי ז חרטים מערה
להחזיר וקדו כח פתח סה דרם לבנו להחזיר
ויסב כח אכה וידע כ אין אית פתח לשאור ונפתיח חמם וקלה
והוא סתמה ויבולות היה כח לזן אית חמה ויל פתח
מאן ויילך קדמ אטו עבות קדמ לכן אכ וידע כ אין אית
האנש היה להלחין כי פתח אטו מרע הדבר סה כחם נכח
האנש וקראו מלה כ מן האיס מלה חמה אכיו קרא לו

בכל זאת מן השמים הניחו לנו מקום להתגדר בו על אף שרוב הפירושים כבר נמצאים בדפוס, אבל בכל זאת אין בית המדרש בלא חידוש, וישנם גם מעט מחידושיהם של רבותינו בעלי התוספות שלא נתפרסמו מעולם ונמצאים רק בתוך שני קבצים אלו, ואינם ידועים משום מקור אחר.

כאמור, בתוך כ"א בסופו, מופיעים קטעי מדרש על ג' מגילות אלו שיר השירים ורות וקהלת, חלקם נמצאים במדרש רבה ובילקוט שמעוני, וחלקם נמצאים במדרש הנדפס ע"י ר' שלמה באבער בברלין תרנ"ה ואח"כ במהדורא מתוקנת יותר בוילנא תרפ"ה בשם "מדרש זוטא". לרוב נכתבו כאן בהרבה שינויים.

*

עבודת ההעתקה, העריכה, ההגהה וההכנה לדפוס נעשתה ע"י חו"ר המכון. בסדר העבודה והעריכה צויין בהערות בשולי הגליון איה מקום כבוד המאמר באם כבר ראה אור בספרים אשר הביאו מתורתן של ראשונים, כספר "תוספות השלם" ובספר הרוקח על התורה ורבינו אפרים ופענח רזא וכן בפירוש הרא"ש עה"ת ובעל הטורים, אשר נעזרנו בהם רבות במהלך העריכה.

הדרושים והפירושים סודרו לפי סדר הפסוקים, על אף שלא תמיד היו מסודרים כך בכתב היד. כמו כן פוענחו ונפתחו ראשי תיבות אשר היו ברורים ללא ספק. בכל מקום שהמעין ירצה לעמוד על מקוריותם של הדברים יוכל לראותם בקובץ בית אהרן וישראל שם ראו אור הדפוס לראשונה בגליונות קטז - קכה.

לזכרון עולם צויין בסוף כל פיסקא מאין מקורו, כ"א או כ"ב. גם סימני הפסיק והנקודות נוספו על ידינו. גם במדרשים על

המגילות צויין בחלקם השינוי מהמדרשים הנדפסים, ובחלקם לא צויין באשר אין בשינויים ענין לכדי ציון.

פעמים והמאמר בקטעי המדרש מתחיל: "א"ר" ושם האומר אינו מופיע, כנראה שהכוונה "אמרו רבותינו".

שם הספר אינו מופיע כך במקורו בכתב היד, ונקרא שמו לתפארת "עטרת זקנים" באשר בו נקבצו דברי רבותינו הראשונים, דברים הנאמרים בדעת זקנים אשר קנו חכמה ומעטרים את הכתובים בטעם זקנים ובהדר גאונם, ובדרכם של ספרי "דעת זקנים" "מושב זקנים" ו"הדר זקנים".

*

זכות רבותינו בעלי התוספות זלה"ה תגן בעדנו ובעד כל העוסקים בתורתם להתברך בכל הטוב ובכל הברכה הכתובה בספר התורה הזה.

מכון בית אהרן וישראל

מפתח

פרשת צו.....סו

פרשת שמיני.....סט

פרשת תזריע.....עב

פרשת מצורע.....עה

פרשת אחרי.....עז

פרשת קדושים.....פא

פרשת אמור.....פג

בהר סיני.....פח

אם בחקותי.....צא

ספר במדבר

פרשת במדבר סיני.....צד

פרשת נשא.....צט

פרשת בהעלותך.....קג

פרשת שלח.....קט

פרשת קרח.....קטו

פרשת חקת.....קיח

פרשת בלק.....קכד

ספר בראשית

פרשת בראשית.....א

פרשת ויחי.....א

ספר שמות

פרשת שמות.....ד

פרשת וארא.....ט

פרשת בא.....יג

פרשת בשלח.....כ

פרשת יתרו.....כט

פרשת משפטים.....לא

פרשת תרומה.....מב

פרשת תצווה.....מו

פרשת כי תשא.....נא

פרשת ויקהל.....נח

אלה פקודי.....סא

ספר ויקרא

פרשת ויקרא.....סג

פרשת כי תבא.....קמב
פרשת נצביםקמד
פרשת וילך.....קמד
פרשת האזינו.....קמה
פרשת וזאת הברכהקמו

מגילות

שיר השירים.....קמז
רות.....קסא
קהלת.....קסט

פרשת פנחס.....קכו
פרשת מטות.....קכט
פרשת מסעי.....קל

ספר דברים

פרשת דברים.....קלא
פרשת ואתחנן.....קלג
פרשת עקב.....קלו
פרשת ראה.....קלז
פרשת שופטים.....קלט
פרשת כי תצא.....קמ

ספר בראשית

פרשת בראשית

לשנים, יוכל לשמיטות (ויק"ר כט יא),
דבר אחר שם אותו הקב"ה בארץ ושוב
לקח אותו למעלה בשמים כדי להעיד
שאין מלבדו בעולם, והיינו דכתיב (איוב
טז יט) הנה בשמים עדי ושהדי
במרומים, עדי בנימטריא חנוך, ושהדי
בנימטרי' מ[י]מטרוך. כ"א

בראשית ה כד ויתהלך חנוך את
האלהים ואיננו כי
לקח וגו'. אמרו רז"ל (ילקוט שמעוני
ישעיהו מג רמז תנב) חנוך זה מטמרון,
ובחר בו הקב"ה לפי שהיה דור שביעי
לאדם, ומצינו שהקב"ה בחר תמיד
בשביעיות, שבת לימים, שביעית

סליק בראשית

פרשת ויחי

גמילות חסדים שאינו מצפה לתשלום.²
כ"ב
אל נא תקברני במצרים. פרש"י
שלא יעשוני מצרים ע"ז, וא"ת
מאי נפקא מיניה אלא כשהקב"ה נפרע
מן העובד אז הוא נפרע מן הנעבד.³
ועוד פרש"י לפי שסופה להיות עפרה
כנים, וא"ת מאי נפקא מינה אלא קשה

מז כח ויחי יעקב. למה לא כתיב ויהי
ימי יעקב לומר לך כמניין ויחי
היה שנותיו, י"ז דיוסף משגולד עד
שנמכר, וי"ז שהיו במצרים אצלו, ושאר
שנותיו לא היו חיים מפני צרת(י)ו של
יוסף.¹ כ"ב

מז כט ועשית עמדי חסד וא'מ'ת'.
א'רון מ'טה ת'כריכין זהו

1. תוספות השלם ד ורוקה עה"ת עמ' שיב. 2. תוס' השלם כג. 3. תוס' השלם כו בשם תנחומא.

רימה לבשר המת כמחמט לבשר החי.⁴
 כ"ב

מז לא ויאמר השבעה לי. ותימא וכי
 בלא שבועה לא היה לו
 להאמין, וי"ל כדי שיאמר לפרעה אבי
 השביעני כדי שלא ימחה.⁵ כ"ב

מח א ויאמר ליוסף הנה אביך
 חולה. מכאן למדנו (נדרים
 לט:) המבקר את החולה לוקח אחד
 משישים, הנ"ה גימטריא ששים, ואח"כ
 כתיב ויתחזק ישראל וישב על המט"ה
 ס' חסר אחת. כ"ב

מח ט אשר נתן לי אלהים בזה.
 פרש"י הראה לו שטר אירוסין
 ושטר קידושין, מנלן דז"ה משמע ספר
 ושטר, י"ל זה זה מג"ש מזה ספר
 תולדות אדם.⁶ כ"ב

מח יז וירא יוסף כי ישית אביו יד
 ימינו. וקשה למה שת יותר על
 בניו של יוסף יותר מעל י"ב שבטים
 שבוך באמירה, וי"ל יעקב אמר ליוסף
 אתה תשית ירך תחת ירכי ואני אשית
 די על בניך ואברכם.⁷ כ"ב

מח יט ידעתי בני ידעתי. שני ידיעות
 הללו למה, אלא פשוטו של
 מקרא אמר יעקב ידעתי מכמה ימים
 שמנשה הבכור, וגם עכשיו ידעתי שאין
 אני במירוץ הרעת. כ"ב

מט א האספו ואנידה לכם את.
 הקץ, וקשה מניין, וי"ל
 באחרית הימים גימ' ימי גאולה.
 כשרצה יעקב לגלות את הקץ נסתלק
 ממנו שכינה, אמר יעקב לפני הקב"ה
 מפני מה אינך רוצה שאגלה את הקץ
 לבני בדוק שמותם ולא תמצא בהם ח'
 ולא ט' כלומר חט' או הכל ראויים לידע
 את הקץ, אמר הקב"ה אני בדקתי בכל
 שמותם ולא מצאתי לא ק' ולא צ'
 כלומר קץ לפיכך אל תגלה להם את
 הקץ.⁸ כ"ב

מט י יבא שילה. בנימי משי"ח.⁹ כ"ב

מט יד יששכר חמור גרם. גורם¹⁰,
 אלא גורם שבשעה שבא יעקב
 מן השדה היה רוצה לילך לאוהל רחל
 והחמור היה רוצה לילך לאוהל לאה,
 והיה יעקב נוטה לאוהל רחל והחמור

4. נזכר בתוס' השלם כז וע"ש. 5. רוקח עמ' שי ותוס' השלם ג ועיין סוטה לו, ב. 6. תוס'
 השלם ג. 7. תוס' השלם ב. 8. רוקח עמ' שכד בשינוי לשון, וענין אותיות אלו בשבטים
 נזכר גם בירושלמי יומא פ"ז ה"ג אולם לא לענינינו. 9. רוקח עמ' שכג. 10. אולי צ"ל
 אל תיקרי גרם.

<p>אלא כשחזרו יוסף ואחיו מקבורת אביהם ראה יוסף חבור שהושלך בו ובירך ברוך שעשה לי ניסים במקום הזה, אמרו אחיו עדיין לא (יצאו) [יצאה] השנאה מלבו, אמרו שמא ישממנו כלומר שמא טמונה השנאה בלבו¹⁴, כי"ב</p>	<p>לא היה רוצה לילך, מיד ותצא לאה לקראתו¹¹, כי"ב</p> <p>מט כא נפתלי אילה ש'לוחה ה'נותן, רמו אשה בברכתו¹², כי"א</p>
<p>נ כה וישבע יוסף את בני ישראל, ולמה לא את בניו, וי"ל לפי שאחיו לקחו אותו משכם בדין אתם מחויבים לחזור אותי לשכם¹⁵, כי"ב</p>	<p>אילה ש'לוחה ה'נותן, ר"ת אש"ה כלומר שקלה לרצות¹³, כי"ב</p> <p>נ טו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מה זה בא ללמדינו,</p>

חזק חזק סליק ספר בראשית

11. תוס' השלם א ע"פ נדה לא, א. 12. רבינו אפרים בפ' ויחי עמ' קסה כתב שלוחה הנותן אמרי שפר גי' זו דבורה שאומרת שירה, לכך רמו אילה שלוחה הנותן ר"ת אשה (ע"פ בר"ר פצ"ח יז), ובפענח רוא כתב לומר כי הרבה בנות היו לו. 13. נראה כוונתם לדבורה הנביאה כמ"ש ברוקח עמ' שכו ובתוס' השלם ה יא. 14. תוס' השלם א ע"פ תנחומא ויחי יז. 15. תוס' השלם א ע"פ סוטה יג, ב.

ספר שמות

פרשת שמות

א א ואלה שמות. נומריקון ו'חייב אדם לקרא ה'קריאה ש'ניים מ'קרא ו'אחד ת'רגום.¹ כ"ב

הבאים מצרימה. וקשה והלא כבר (נאמר הבאים) [באו], אלא קרי כאן הבאים לפי שמיד שמת יוסף ה(י)תחילו מצריים לשעבדם ונראה להם כמו שבאו מיד ולכן כתיב הבאים.² כ"ב

א ה יוצאי ירך י'ע'ק'ב'. יש בו ד' אותיות כנגד ד' (עשרת) [עמרות] להקב"ה, י' כנגד עשרה הדברות, ע' כנגד ע' סנהדרין, ק' כנגד ק' ברכות, ב' כנגד ב' לוחות.³ כ"ב

א טז וראיתן על האבנים. מכאן שילדו שישיה בכרם אחד, האבנים"ה ה"א בני"ם.⁴ כ"ב

א כא ויעש להם בתים. פרש"י בתי כהונה בתי לוויה בתי מלכות, וקשה היכן מצינו לוויה וכהונה מיוכבד ומלכות ממרים,⁵ וי"ל מפני שאילו שתים (הינצלום) [הצילון] רבוא מישראל לכך נקראו על שמותם. כ"ב

ב א וילך איש. ג' תנים על הק'⁶ של וילך כנגד שלישי שיוליד שזכה לכתר תורה לקבל התורה בירח שלישי והנחילתן למשולשים כתנים לויים וישראלים.⁷ כ"א

ב ב ותרא אותו כי טוב הוא. [ותרא אותיות] אורת, גם אותיות תואר, וזה סמך. ועוד י"ל נאמר כאן ותרא אותו כי טוב, ונאמר להלן (בראשית א ד) וירא אלהים את האור כי טוב, מה טוב להלן אור אף כאן אור.⁸ כ"א

1. תוס' השלם ז ובעל הטורים. 2. תוס' השלם ע"פ שמו"ר א ד ותנחומא שמות ג. 3. תוס' השלם ג ע"פ תנחומא שמות ד. 4. כוונתם על הגימ' של ה"א דהיינו ששה. 5. קושיא זו צ"ע דהרי מפורש בגמ' (סוטה יא:) דאהרן ומשה מיוכבד ודוד המלך ממרים, ואולי כוונתם על פשוטו של מקרא שלהם עצמם היו בתים ולא מצאצאיהם. 6. בתוס' השלם ח: תגין על הכי לפי שפירש ממנה וחזר ונשאה עשה תגין שעשה לה אפריון כבראשונה. 7. ע"פ שבת פח, א דרש ההוא גלילאה וכו'. 8. תוס' השלם יד ע"פ סוטה יב, א.

ותשלח את אמתה. פי' רש"י ששים אמות¹⁵, וא"ת מנ"ל, י"ל מן הרבוי¹⁶ היה לו לכתוב ממים משיתיו, אלא זהו הרבוי גו"ן מן מן, וה' מן משיתיהו, וה' מן ה'מים, הרי בנימי' ס'¹⁷. כ"א

ב ו ותפתח ותראהו. שהוא מהול לכך אמרה מילדי העברים זה¹⁸. כ"א

ב י ותקרא שמו משה. על העתיד¹⁹. כ"ב

ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו. ואביו קרא לו חבר כי בעבורו חובר אל אשתו אשר גרש, (ואמה) [ואמו] קראה לו יקותיאל כי קותהו אל שדיה וישיבהו השם אליה, ואחותו קראה לו ירד כי בעבורו ירדה אחריו אל היאור לראות מה יהיה בסופו, ואחיו קרא לו אבי זנח כלומר זנח אבי את אמי (וישבהו) [והשיבה] בעבור זה, וקתת קרא לו אביגדור כי בעבורו גדר השם פרץ שלא להשליך עוד אל היאור, ואותו אשה שדרכה להיות אצל הנשים

ותצפנהו שלשה ירחים. רמו לה' חומשי תורה⁹ שעתידיים לקבל לסוף ג' חדשים לצאתם, ובזכות זה רמו ותצפנהו לשון (משלי ב ז) יצפון לישרים תושיה¹⁰. כ"א

ב ג ולא יבלה עוד. פרש"י יולדת לו' יולדת למקומעים פירש אם אינו מתמלא ז', וקשה אטו וכי פרעה לא ידע שנשים יולדות לו' חדשים, וי"ל שבדק כמו כן לו' חדשים ויוכבד היתה מעוברת קודם הגירושין ג' חדשים ולאחר שהחזיר ג' חדשים ויום אחד נולד משה, ופרעה מנה ז' חדשים משעה שהחזירה¹¹. כ"ב

ב ד ותתצב אחותו מרחוק. ז' תיבות בפסוק זה, לכך המתינו לה שכינה וכל ישראל ז' (שנים) [ימים]¹². כ"א

ב ה ותרד' בת' פרעה'. ס"ת דת"ה שבאה להתגיד¹³. כ"ב

ונערותיה הולכות. פי' רש"י ור"ד הולכות לשון מיתה, גם י"ל הלכת חסר ו' בנימטרי' מיתה¹⁴. כ"א

9. נראה כוונתם דהל"ל ותצפנו. 10. אולי יש לשייכו להא דאיתא בתנחומא יתרו ט. 11. תוס' השלם ב ע"פ סוטה יב, א. 12. בעה"ט במדבר יב טו ע"פ סוטה ט, ב. 13. רוקח עמ' יג תוס' השלם ב ע"פ סוטה יב, ב. 14. תוס' השלם ב ע"פ סוטה יב, ב. 15. ברש"י לפנינו ליתא, והוא במגילה טו, ב ושמור"ר א כו. 16. דבקרא נאמר מן המים משיתיהו 17. תוס' השלם ט. 18. סוטה יג, ב. 19. נראה כוונתם למ"ש בתוס' השלם ח: שכיוונה

קראה לו אבי סוכו כלומר כסוכה היצפנתיו ג' חדשים מפני המצרים, וכל ישראל קראו לו שמעיה כי שמע אלהים את נאקתם מיד דוחקיהם²⁰.

כ"ב

ב יב ויפן בה וכה וירא כי אין איש. פרש"י לעמוד ולהתגיייר ממנו, וקשה והלא בן אשה הישראלית היה בנו שנאמר בן איש מצרי, [וגם בויקרא (כד י) פרש"י גבי בתוך בני ישראל מלמד שנתגיייר], וי"ל שרש"י מכאן ואילך קאמר, אבל אמו (עברתי) [עברתו] קודם לכ"י²¹, א"נ וירא כי אין איש הא גער היה שהלשין כי כתיב אכן' נודע' הדכר' ס"ת [נע"ר] כלומר גער הלשינו²². כ"ב

ב יד [ויירא משה פירש"י כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין] דילטור גימטר' רכיל²³. כ"א

ב כא צפרה. גימ' למשה²⁴. כ"א וכ"ב

ב כב ותלד. ולא כתיב בעיבורה הריון כי לא היה ניכר בה הריון כמו בולפה²⁵. כ"א

ויקרא את שמו גרשום. וקשה ולמה לא קרא לבנו הראשון אליעזר, וי"ל כשנולד לו בנו השני אמר לו אלהים כי מתו כל האנשים הוא דתן ואבירם שה(י)לשינו עליו למלכות או אמר אלהי אבי בעזרי. כ"ב

ג ב ב'לבת א'ש מ'תוך ה'סנה. ר"ת ב' אמה דלא ירדה שכינה למטה מעשרה [מפחים]²⁶. כ"א

ג ד משה משה. כל מי שנכפל שמו נוחל שני עולמות²⁷. כ"א

ג ה אל תקרב הלום. מכאן לכהן שלא ילך לדוכן עם מנעליו ברגליו²⁸. כ"א

של נעליך. ולגבי יהושע של נעלך (יהושע ה טו), י"ל לגבי משה היתה שכינה ולגבי יהושע היה מלאך²⁹.

כ"א

בנביאות שעתיד להוציא ישראל ולהוציא מים מן הסלע ומִשֶׁה אחרים. ²⁰ ילקוט רמז קסו בשינוי קצת, כי שם איתא כי קהת ומניקתו קראוהו אבי סוכו, ואכן באוצר המדרשים יש כי קהת קראו אביגדור, אולם על הא דאיתא בילקוט כי מניקתו קראתו כן הקשה בית רענן והלא מניקתו היתה גם אמו, ותירץ כי אמו שכרה לו מינקת ג"כ, ולפ"ז י"ל כוונתו כאן במ"ש ואתה אשה שדרכה להיות אצל הנשים קראתו אבי סוכו. ²¹ תוס' השלם ה. ²² ש. ג. ²³ דילטור עם הכולל. ²⁴ רוקח עמ' טו ותוס' השלם ו ז י. ²⁵ רוקח עמ' טו ותוס' השלם א והוסיפו בטעם בחורה צנועה היתה. ²⁶ תוס' השלם ד. ²⁷ תוס' השלם ה ע"פ שמו"ר ב יב. ²⁸ תוס' השלם ג ומוסיף שם: הלם בגימ' כהן. ²⁹ תוס'

של נעליך. יש תימא מ"ש דגבי משה כתיב של נעליך, וגבי יהושע כתיב (יהושע ה טו) של נעליך, ומתריצים העולם דמשה היה (רועים והיו) [רועה והיה] לובש שני מנעלים זו על גבי זו, אבל יהושע היה מלך ולא היה לו אלא מנעל אחד³⁰. כ"ב

ג ו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם. וקשה ולמה הקדים אביו לאברהם, וי"ל שקראו בקול עמרם אביו כדי שלא יתבהל משה, ומשה היה סבור שאביו קראו, ואמר לו הקב"ה תסבור שאני אביך לאו אלא אני אלהי אביך³¹, וכן הדרך לפני הקב"ה כמו גבי שמואל שקרא לו בלשון רבו³², ולמה נגלה הקב"ה בסנה יותר משאר עצים, י"ל שהיא היה גרוע שלא יכולין לעשות ממנו צלמים³³. כ"ב

ג יד אהי"ה אשר אהי"ה. וקשה למה נגלה הקב"ה למשה בזה

השם, משום שזה השם גימ' כ"א כמניין ר"ת אברהם יצחק יעקב, וגימטריא כמניין ר"ת של ה' חומשי תורה בראשית, ואלה שמות, ויקרא, וידבר, אלה כלומר בשביל התורה והאבות אגאלם³⁴. כ"ב

ד יג נא ביד תשלח. בגימטריא הוא מנחם בן עמיאל מלך המשיח³⁵. כ"א

ד יט כי מתו. פרשי עניים היו, וי"א מצורעים³⁶, ושניהם קרואים מתים. כ"א

ד כ על החמר. הוא המסויים וחסר וא"ו, כי נברא אחר ו' מעשה בראשית, והוא בפרקי ר' אליעזר (פל"א)³⁷ [עוד י"ל] לכך חסר ו' כי חמר בגימטריא אברהם, על החמור בגימטריא אברהם ולכך נאמר החמור³⁸. כ"א

ד כא ואני אחזק את לבו. וקשה א"כ מה פרעה חטא, אלא ה"ק

השלם יג, ואולי כוונתם שהיו הולכין בשני נעלים זו ע"ג זו (כעין פוזמקאות ועליהם נעלים) ולכבוד שכינה הוצרך להוריד שניהם, אבל לכבוד מלאך לא הוצרך להוריד רק את העליון, וראה בפיסקא הבאה. ובדעת זקנים כאן כתוב: דכאן קדמה שכינה למשה ולכן הוצרך לשלוף שני רגליו ושם קדם יהושע להמלאך וקנה מקומו ולכן לא חלץ אלא רגל אחת. 30. תוס' השלם טו. 31. תוס' השלם א ע"פ שמו"ר ג א, ועיין חזקוני כאן. 32. שמואל א ג ה. 33. תוס' השלם לעיל ג ב ג. 34. תוס' השלם ה. 35. רוקח עמ' כז ותוס' השלם ט. שם זה למלך המשיח נזכר בוהר הק' שלח קעג, ב. 36. בדעת זקנים ובכמה ליקוטי תוס' בתוס' השלם כתבו כי א"א לומר שהיו מצורעים, שלא מצינו שהיו משולחים מן המחנה. וע"ש. ועיין בשאילת שלום על השאלות אות צב. 37. רוקח עמ' כח ותוס' השלם ז. 38. תוס' השלם ח.

ח עטרת פרשת שמות זקנים

אני אקשה את לבו שיוכל לסבול את המכות³⁹. כי"ב

ה ג דרך שלשת ימים. קשה למה לא אמר נלך מכל וכל, י"ל אם היו אומרים כך אז לא היו שואלים להם כלום⁴³. כי"א

ו א עתה תראה "אשר אעשה". גימטר' ולא שלשים ואחד מלכים⁴⁴. כי"א

ד כה חתן דמים. פי' יום ח' תן דמים של מילה⁴⁰, על כן נקרא הילד ביום מילתו חתן על שם המצוה שנעשה בו כמו שאומרים חתן תורה⁴¹.

כי"א

ה ב מי ה'. אמר לו הקב"ה אתה אמרת מי השם לכך תלקה

סליק שמות

39. תוס' השלם ח. 40. תוס' השלם ט. 41. תוס' השלם י. 42. תוס' השלם א ע"פ שמו"ר ר ה יח. 43. תוס' השלם ו. 44. רוקח עמ' ל ותוס' השלם ט ע"פ סנהדרין קיא, א.

פרשת וארא

ו יב הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. הפשט כך הוא, הן בני ישראל אעפ"י שאני מבשר בשורות טובות ולא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שאני מבשר לו בשורות רעות וזה אחד מק"ו שבתורה, וא"ת מאי ק"ו הוא לכן לא שמעו מקוצר רוח שהיו(ו)[ה] להם, וי"ל דכ"ש שהיו(ו)[ה] להם לשמוע ולהאמין, כלום יש מבשר בשורות טובות ולא יהיה שומע ומאמין³, וקשה זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה והלא יותר הם, וי"ל זה אחד מעשרה שנכתב בהן אך⁴. כ"ב

ז ט תנו לכם מופת. פרש"י אות, כלומר כך אמר להם תנו לכם מופת להודיעך שיש אלוהות וממשלות כמי ששלח אתכם⁵, וקשה למה לא עשה משה [בעצמו] האות מן התנין, וי"ל כי אותו אות בא לגנ(א)ות של משה להודיע כי משה סיפר לשון הרע על עם זו, כמו שפרש"י בפרשת שמות כשאמר לו משה הן לא יאמינו לי (אשיב) [השיב] לו הקב"ה מה זה בידך

ו ב וידבר אלהים אל משה. פרש"י דבר אתו משפט, תימא מגלן לרש"י, וי"ל משום דלא כתיב ויאמר ה' ובפירש אלהים כמו שמתחיל עשרת הדברות וידבר אלהים והאלהים לשון דיין. כ"ב

אני ה'. כשאמר משה ומאז באתי אל פרעה לדבר כו' בקש הקב"ה לישב עליו לדין ואין אלהים אלא דיין בא סנגורייא ולימד עליו זכות ואז ויאמר אליו אני ה' והוא מידת רחמים¹. כ"א

ו ג וארא אל אברהם ונגו' באל שדי. למה נגלה הקב"ה באל שדי, לפי שס"ת של שמות [האבות] כגון ב' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם בא"ת ב"ש עולה שדי, וראשי תיבות עולה אהי"ה². כ"ב

ו ט כפרש"י חבל על דאבדין ולא משתכחין, פ"י אחרים כמותן לא משתכחין דאל"כ ח"ו דלא משתכחין האבות כלומר כך אמר יש לי להתאונן. כ"א

1. עיין מדרש לקח טוב. 2. בעה"ט. 3. ועיין בדעת זקנים דר"ת תירץ דמשה לא ידע שמפני קוצר רוח לא שמעו אליו ולכן עשה הק"ו. 4. תוס' השלם ד. 5. פ"י הרא"ש עה"ת ותוס' השלם ג.

וכו', ובשביל שאותו אות בא לגנותו
אמר הקב"ה למשה ואמרת אל אהרן
קח את ממך⁶. כ"ב

יהי לתנין. ולא אמר לנחש, אלא
פרעה נקרא תנין⁷ (יחזקאל שם),
וגם רמז לו שפרעה יהיה בניגונה ת"ק
שנים בגימ' תנן, וזה שמעתי. כ"ב

ז יד כבד לב פרעה. נעשה לב ככבד
ואין לו לב כלל⁸. כ"א

ז טו לך אל פרעה. פרש"י כל מקום
שנאמר לך היה מדבר עם פרעה
בחויץ על היאור, וכל מקום שנאמר בא
היה מדבר עמו בביתו⁹, וסימנך לך עמי
בא בחדריך (ישעיה כו כ) ¹⁰. כ"ב

ז יז בזאת תדע כי אני ה'. על מכת
דם הוא אמר כך, א"ת היאך יודע
במכה זו יותר משאר מכות, י"ל דהכי
פירש כלומר בזאת המכה תדע כי אני
השם שהרי אמרת(י) (יחזקאל כט א) לי
יאורי ואני עשיתיני, ואני אכה את אשר
תפארתך עליו ובה תדע שלא תוכל
לה(י)נצל¹¹. כ"ב

ז יט והיה דם. אפי' מה שהמצרי
רוקח מפיהו היה דם¹². ממכת

דם העשירו ישראל שהיו ישראל משקין
אותם עבור ממונם¹³. כ"א

ובעצים ובאבנים. אפי' בע"ז שלהם
היה דם, ובעצים אותיות
עצבים¹⁴. כ"א

שם מה שמניחים סכינים במים בעת
התקופה ראייה מזה והיה דם בכל
אריץ מצרים ובעצים ובאבנים משמע
ולא בכלי מתכות¹⁵. כ"א

ז כ ויהפכו כל המים אשר ביאור
לדם. לא נעשו דם רק לפי שעה
ומיד מתה הדגה מפני הדם ואחר כך
חזרו למקומן, ומה שכתב ולא יכלו
מצרים לשתות מי היאור מחמת הדם
היינו משום הדגה אשר ביאור מתה
ויבאש היאור, שהרי לא מציינו שבקשו
המצרים להסיר המכה, וראייה לדבר
ויעשו כן הרטומי מצרים ואם לא חזר
היאור כקדמותו היאך יכולין לעשות
כך¹⁶, וי"א המכה שימשה רביעית
החודש במים הנראים לבריות
וההרטומין עוסקים [במים] שתחת
הקרקע, וראייה לדבר ויהפרו כל מצרים
סביבות היאור כי אותו המים לא
נחפכה לדם רק מימי היאור¹⁷. כ"ב

6. תוס' השלם להלן ז י א. 7. תוס' השלם ז ח ט י א. 8. תוס' השלם ד ע"פ שמו"ר
ט ו. 9. רוקח עמ' לט. 10. תוס' השלם להלן י א ט. 11. תוס' השלם ב. 12. רוקח
עמ' מא ותוס' השלם להלן ז כא ב. 13. שמו"ר ט ט. 14. רוקח עמ' מא בסגנון אחר:
ובעצים בגי' ובצלמים, וכן הוא בתוס' השלם ו ע"פ שמו"ר ט יא. 15. תוס' השלם ז.
16. תוס' השלם ד ה. 17. תוס' השלם להלן ז כב א, וע"ש שהשיג ע"ז.

ז כו בא אל פרעה. בביתו¹⁸. כ"א

ז טו לך אל פרעה. בחוץ לביתו¹⁹.

כ"א

ח ט וימותו הצפרדעים. וי"ל אותם שבנוף סרו אבל שבבית ושבשדה מתו, ועוד י"ל אותם שבבית המלך סרו אבל בבית העם מתו²⁰.

כ"א

ח יג כל עפר הארץ היה כינים. חופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר²¹. כ"א

ח יז את הערוב. פירש' רז"ל (רשב"ם) זה זאבים שנאמר (ירמיה ה ו) זאב ערבות ישרדם²². כ"א

ט ג הנה יד ה' היתה. כלומר הנה יד השם תעשה זאת לכם שתהי' (זעלין) [זועקין] זעקה וזעקה. כ"א

יד ה' היתה. וקשה ולמה נאמר במכה זה יותר משאר מכות²³, וי"ל לפי שזה הולך על הצאן שהוא אלוהות [שלחם]. כ"ב

ט ז וישלח פרעה והנה לא מת. וקשה ולמה לא שלח פרעה כמו כן במכות ערוב, וי"ל שהערוב היה על הדרכים והיה יראים מן הערוב. כ"ב

ט יד אני שולח את כל מגפותי. פרש"י למדנו מכאן שמכות בכורות שקולה כנגד כל המכות, וקשה מנלן, תדע שכן הוא כי גבי ברד כתיב הירא את דבר השם הניס את עבדיו והיו נצולים, אבל גבי מכות בכורות כתיב כולנו מתים (אפי') [א"כ] נמצא שמכות בכורות שקולה כנגד כולם²⁴. כ"ב

כל מגפותי. פרש"י זו מכת בכורות, אל ת(י)קרא בכורות אלא בב(ו)ירות²⁵ שנכה בו פשתה ושעורה דכתיב השעורה אביב והפשתה גבעול ואביב לשון ביכורים²⁶. כ"ב

ט יט שלח העז. תימה אמאי לא אמר לעיל גבי דבר לפרש"י (לעיל ט י) דלא אתו אלא על אותן שבשדות אמאי לא אמר להם שלח העז, ותירץ מהר"ר שלמה דא"כ לא היה מוצא להכות, אבל גבי ברד היה זרעים

18. רוקח עמ' לט. 19. רוקח עמ' לח. 20. תוס' השלם ב. 21. תנחומא וארא יד. 22. תוס' השלם נ. 23. כוונתם שנזכר כאן יד ה', וגם על הזכרת אותיות שם הוי"ה, וראה במדרש לקח טוב: שהוא דומה לשם הנכבד, ותירוצם כאן בא ליישב הזכרת השם הנכבד. 24. תוס' השלם ח. 25. דברים אלו חלוקים על מ"ש בפסיקא הקודמת והיא שיטת ר"ת מאורלייני"ש. 26. תוס' השלם ג.

ותבואה ואילנות²⁷, ד"א מה שלא התרה בו על הדבר, לפי שהדבר לא היה רק על הבהמות והברד הכה אדם ובהמה²⁸. כי"ב

ט כז ויאמר אליהם חמאתי הפעם. תימא וכי עתה חמא ולא יותר, הרי בכל פעם היה מסרב והיה חוטא, וי"ל דהכי פירוש אמר בפעם הזאת אני מודה שחמאתי שאמרת לי לא ידעתי את ה', אבל עבשיו אני מכיר שה' צדיק שאמר לי שלח העו, (שמודה) [שמדת] בשר ודם מזיק אדם בכל כחו בשעת שמתגרה בו, והקב"ה אמר שלח העו, מהר"ם²⁹. ועוד קשה [אמירת] ה' הצדיק למה הודיע בברד יותר משאר מכות, וי"ל ששדה אחת היתה ביד פרעה ואותו לא לקתה בברד או אמר ה' הצדיק. כי"ב

ט כט כצאתי את העיר אפרש את כפי. ולא בעיר כדי שלא יאמרו מפני הברד הוא ירא³⁰. כי"ב

הקולות יחדלון. עד מתן תורה שנאמר (שמות יט טז) ויהי קולות וברקים, לכך לא היה יכול לומר

הקולות לא יהיה דהא היה כמתן תורה³¹. כי"ב

ט לב והחטה והכסמת לא נוכו. לפי שעתידי לומר ואכל את יתר הפלטה, ויש פתחון [פה] להלוך ולומר והלא כבר נאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד, לפיכך קדם ולמורך כאן שהחטה והכסמת לא נוכו כי אפילות הנה שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אכל את הרך³². כי"ב

ט לד וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. וקשה ולמה במכה זו ויוסף לחטוא יותר מבשאר מכות, וי"ל פרעה לא ביקש אותו להתפלל, אלא על הקולות ועל הברד, אבל המטר הפיץ לפי שלא היו גשמים במצרים, וכשראה שחדל גם המטר אז הוסיף לחטוא³³. כי"ב

ט לה דבר ה' ביד משה. בברד נאמר ביד משה לפי שפירש ידיו שנאמר כצאתי את העיר [אפרש את כפי]³⁴. כי"א

סליק וארא

27. תוס' השלם א ואיתא שם בשם הר"ר שמואל. 28. תוס' השלם י. 29. תוס' השלם ב ד. 30. תוס' השלם ה. 31. בעה"ט. 32. רשב"ם ותוס' השלם ג. 33. תוס' השלם ו. 34. תוס' השלם ב.

פרשת בא

י שיתי. [פירש"י] שימי שאשית אני, ולמה האריך רש"י כל כך, כדי שלא למעות הקורא בו, ואומר שיתי לשון עבר לכך פירש שאשית אני לשון להבא⁸. כ"ב

י ב ולמען תספר באזני בנך וכן בנך. עד כאן חייב אדם ללמוד בנו וכן בנו תורה ועד כאן רחמי האב על הבן⁹. כ"א

י ד הנני מביא מחר ארבה בנבולך. מנא ידע משה האי מכה, והיכן מצינו שהודיעו הקב"ה, וי"ל מרקאמר ליה הקב"ה ולמען תספר אמר משה דרך סיפור נופל על הארבה כדכתיב ביואל (א ג) עליה לבניכם ספרו, וכתיב הכא ולמען תספר באזני בנך, ומה התם ארבה אף כאן ארבה ומשה היה יודע כל העתידות¹⁰. כ"ב

י ז זה לנו למוקש. זה הוא משה שנאמר (להלן לב א) כי זה משה האישי¹¹. כ"א

י א בא אל פרעה. כלומר הכנס לביתו כי גבי בית שייך לשון בא שנאמר לבא [כו'] ארצה כנען, אבל בשדה שייך לשון לך¹. כ"א

בא אל פרעה. קשה בכל מקום אמר לך אל פרעה ובכאן הוא אמר בא אל פרעה, וי"ל בא ואני אלך עמך², ד"א בא זהו שלשה אני ואתה ואהרן³, ד"א בשעה שהיה פרעה בביתו אמר לו (אמ') הקב"ה בא, ובשעה שהיה בשדה אמר לו לך⁴, ד"א בא גימ' ג' כלומר עוד ג' מכות אביא עליו ארבה חושך מכות בכורות⁵. כ"ב

כי אני הכבדתי את לבו. למה אמר לו בזאת המכה יותר מכולם, וי"ל בעבור שאמר למעלה ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, והיה סבור משה שלא יחזור בו, על כן אמר לו הקב"ה בא, כי אמר ה' הצדיק ואחר כך ויוסף לחטוא הוצרך לומר אני הכבדתי את לבו⁶. כ"ב
שיתי. שאשית אני, והיו"ד אינה יתרה⁷. כ"א

1. בעה"ט. 2. תוס' השלם א. 3. תוס' השלם א. 4. בעה"ט. 5. בעה"ט ותוס' השלם א. 6. רשב"ם ותוס' השלם יד. 7. תוס' השלם כא. 8. תוס' השלם כא ולבוש האורה. 9. רוקח עמ' מט ותוס' השלם ו, ובבעה"ט מזכיר רק עד כאן רחמי וכו' ומוסיף עוד טעם אחר כנגד ג' דורות שהיו במצרים. 10. פי' הרא"ש לעיל (י ב) ותוס' השלם ב. 11. בעה"ט ותוס' השלם ה.

י י רעה נגד פניכם. מוזל מאדים משמש להם ורואה שהיו מלוכלכים בדם ולא ידע שבידם דם מילה ויהיו מתבוססים¹² והיינו דכתיב (להלן לב יב-יד) למה יאמרו מצרים וכו' וינחם ה', וינחם ה' על הרעה ס"ת מילה¹³. כ"א

ראו כי רעה נגד' פניכם'. ס"ת ד"ם, סופכם ליהרג שהרי דם נגד פניכם, ולא ידעו כי דם מילה היה¹⁴.

כ"ב

י יב נטה ירך על ארץ מצרים בארבה. כאלו הארבה עומד לפניך ופי' ר"ח על המלאך הממונה על הארבה והוא היה דומה לארבה כמו לדוב שר פרס כמו שפירש דניאל¹⁵ (דניאל ז ה) כ"א

אל משה נטה ירך. [ר"ת] בגימ' מיכאל, מלמד שגם שר של ישראל שהוא מיכאל היה עולה על מצרים וכובש לפני מצרים. כ"א

י יט ויתקעהו ימה סוף. וא"ת למה יותר שם משאר מקומות, וי"ל לפי כשבא פרעה בים סוף אז באו אליהם, וכן כל המכות שלקו במצרים

לקו על הים, ולכך לא תיקשי מן החושך שלא היה במצרים רק ג' ימים שכל המכות היה דינם שהיה מתרה שלישי החדש ורביעית החדש היתה המכות משמשות, אלא שמא שאותו יום החושך שעדיין היה לו להיות [הוצרך] להמתין עד ים סוף כמו שנאמר (שמות יד כ) ויהי הענן והחושך וכו'¹⁶. כ"ב

לא נשאר ארבה אחד. כל מה שנברא בשביל המכה כגון כנים וצפרדעים מתו אבל ארבה שלא נברא בשביל המכה כמו שבאו בן חזרו. כ"א

י כא נטה ירך וגו' ויהי חושך. וא"ת מפני מה לא אמר משה לפרעה אם מאן אתה לשלח הנני מביא עריך את החושך כמו בשאר מכות, וי"ל לפי שאמר בלבו אם אומר להם (שהביא) [שיביא] חושך יסתירו את כליהם אבל עבשיו שלא גילה להם לא יסתירו¹⁷.

כ"ב

ויהי חושך. פרש"י לכך הביא הקב"ה חושך שלא (יאכלו) [ויכלו] המצרים (לאומרו) [לאמר] אין בידנו מאומה, לפי שהם אומרים במקום פלוני

12. רוקח עמ' נא ותוס' השלם ד. 13. תוס' השלם ג. 14. בעה"ט בשינוי לשון כי כתב ס"ת הדם, ע"פ ילקוט רמז שצב הובא ברש"י כאן. 15. תוס' השלם ב, אולם כתבו בשם הרב אבן עזרא ואינו באבן עזרא לפנינו וכאן כתבו בשם ר"ח. 16. תוס' השלם ז וענין החושך ע"פ שמו"ר יד ג. 17. תוס' השלם ב ג.

וּמַת כָּל בְּכוֹר. וַיֹּז מִשׁוֹךְ מַעֲלָה
וּמַטָּה לִזְמַר אֶף הַבְּכוֹרוֹת שְׁמַתוֹ
בְּאוֹ הַכְּלָבִים וְחַמְטוֹם וְהִיא קֶשֶׁה לָהֶם
כִּאלֹו אִז מִתּוֹ²². כִּי"א

יֵא ו אֲשֶׁר כְּמוֹהוּ לֹא נִהְיִתָּה.
כְּמוֹהוּ לְשׁוֹן זָכַר נִהְיִתָּה לְשׁוֹן
נִקְבָּה, כְּמוֹהוּ שֶׁל מִלֶּאךְ²³ וְנִהְיִתָּה כְּמוֹ
הַזְעָקָה שֶׁהִיָּתָה אִז. כִּי"א

יֵא ז י"מ לֹא יִחְרֹץ. א"ת מִה חִידוּשׁ,
וַי"ל דִּישׁ בְּמִדְרַשׁ (ב"ק ס.) אֵלֶיהוּ
בֵּא לְעִיר כְּלָבִים מִזְשָׁקִים, מִלֶּאךְ הַמּוֹת
בֵּא לְעִיר כְּלָבִים צוּעָקִים, וְכֵאֵן לֹא צַעֲקוּ
לְכַךְ זָכוּ לְעַצְמוֹת שְׁכַל טַעַם בֶּשֶׂר
טוֹעֵמִים בּוֹ²⁴. כִּי"א

יב א וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה וְגוֹמַ'
לֵאמֹר. מִתְחִיל וּמִסִּיִּים בְּאִמְרָה
לְפִי שֶׁהִרְבָּה אִמְרוֹת וְסוּד הַעֵיבוֹר
וְתַקּוּפוֹת מִסֵּר לוֹ²⁵. כִּי"א

יב ב הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכ"ם. אוֹתִיּוֹת
מֶלֶךְ, לֹוֹמֵר לָךְ שִׁיְהִי מֶלֶךְ
שְׁלָכֶם מוֹנֵה מִנִּסָּן, וּמוֹה לְמַד רִש"י
שֶׁפִּירֵשׁ הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים
פִּי רִש"י עַל חֲדָשׁ נִסָּן אִמֵּר לוֹ זֶה יְהִי
לָכֶם רֵאשׁוֹן כִּי מִן לָכֶם אוֹתִיּוֹת מֶלֶךְ²⁶.
כִּי"א

רוֹאִים וְכוּ', וְאִמְאִי צִרִיךְ [לֹוה] וְהֵא
כְּתִיב (לְהִלֵּךְ יָב לֹו) וְה' נָתַן אֶת חֵן הָעַם
בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאִילוּם, נ"ל דֵּלֵא קֶשֶׁיֵא
מִדִּי דִנְהִי דִנְתָן לָהֶם חֵן שִׁישְׁאֵלוּ לָהֶם
מִה שִׁיאִמְרוּ, וְכוּ (הִיָּה) [הִיוֹן] יוֹדְעִים
מִה שֶׁהִיָּה בְּבִיתֶם אִם לֹא רֵאוּ. כִּי"ב

י כד וַיִּקְרָא פְּרַעָה. תִּימָא הֵיאךְ שֶׁלַח
אַחֲרֵיהֶן וְהֵלֵא כְּתִיב וְלֹא קָמוּ
אִישׁ מִתְחַתּוֹ, וַי"ל דַּעַל יְדֵי קְרִיָּאָה
הַבִּיָּאִם דְּהִיָּה כָּל אַחַד קוֹרֵא בְּשֵׁם
פְּרַעָה לְחַבְרֵיָו עַד שֶׁהִנִּיעַ לְמִשְׁחָה¹⁸. כִּי"ב

י כה גם אתה תתן בדינינו זבחים
ועולות. וא"ת והלא היו נעבדין
לעז, וַי"ל דְּצֵאֵן לֹא לְקָחוּ שֶׁהִיָּה נַעֲבַד
לְעַז אֵלֵא שׁוֹוֵרִים וּפְרוֹת לִיבּוֹחַ לַה'¹⁹.
כִּי"א

י כו לֹא תִשְׁאֵר פְּרַסָּה. בְּהִמָּה
מִפְּרַסָּת פְּרַסָּה וְהִיָּינוּ בְּהִמָּה
כְּשֶׁרָה לְכַךְ נֹאמֵר כִּי מִמֵּנוּ נִקָּח. כִּי"א

יא ה וּמַת כָּל בְּכוֹר. יֵשׁ בְּאַגְרָה
דְּנִשְׁיִים הִיוּ בְּכַלָּל כְּרֵאמְרֵינָן
כְּשֶׁבֵא מִלֶּאךְ הַמּוֹת לְבִתְיָה בַת פְּרַעָה
נִצּוֹלַת בּוֹכוֹת מִשְׁחָה²⁰, מִכֵּאֵן א"ר שֶׁהִיָּא
מִן הוֹ שְׁנִכְסוּ לָגֵן עַדָּן²¹. כִּי"א

18. תוס' השלם ב. 19. תוס' השלם א. 20. שו"ט תהלים קלו. 21. מסכת כלה ספ"ג.
22. רוקח עמ' נד ותוס' השלם א. 23. לפמ"ש בתוס' השלם ה צ"ל של מלך, כי כן
כתבו שם: כמוהו שהמלך בעצמו היה צועק, אותה צעקה לא נהיתה, כמוהו לא, אותיות
והמלך". 24. רוקח עמ' נד ותוס' השלם א. 25. רוקח עמ' נד ותוס' השלם א. 26. רוקח

החודש הזה לכם. זה ניסן שהוא ראש, לכ"ם אותיות מל"ך²⁷.

כ"ב

החדש הזה. סימן מש"ה ג' היו שנתקשה משה בהם, מ'נורה ש'קל ה'חדש, גזירה שוה זה זה כאן החדש הזה, שקל זה יתנו, מנורה וזה מעשה. כ"א

החודש הזה. (נראה) [הראה] לו באצבע, בשלשה דברים נתקשה משה בהן, מ'נורה ש'קל ה'חדש משה סימן, החודש הזה, שקל זה יתנו (להלן ל יג), וזה מעשה המנורה (במדבר ח ד). כ"ב

יב ג בעשור לחדש. כל עשירות זכו בשביל אברהם שנתנסה ב' נסיונות²⁸, ' לחדש יום כפור, יו"ד מכות, ' מאמרות, ' ספירות, ' זכרונות, ' מלכיות, ' שופרות, ' הוויות למנין וכן הרבה. כ"א

יב ז-יג כג ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף וגו' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וגו' ולא יתן

המשחית לכם אל בתיכם לנגוף. וקשה והא כתיב (פסוק יב) ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך משמע שהשם בעצמו היה לשם ולא שום מלאך, וי"ל כל הבכורים היה הורג השם בעצמו, ובכל הבתים שלא היה שם בכורים הגדולים היה הורג המשחית²⁹. כ"ב

יב ט אל תאכלו ממנו נא וגו' כי אם צלי אש. כדי שאראה שיתקיימו כל מצותי מאהבה. כ"א

יב יא מתניכם הגורים. וקשה ולמה אין אנו עושין כן בזמן הזה לזכר של פסח כשאנו אוכלין אפיקומן, וי"ל אותו³⁰ פירוש מיעוט הוא, כלומר דוקא פסח מצרים הוצרכו לאכול כך ולא פסח לדורות. כ"ב

יב טו אך ביום הראשון. פרש"י אך חלק כלומר חציו מותר וחציו אסור, וקשה מנ"ל האי, מאלפא ביתא אח"ם במ"ע ר"ל אך חץ לשון חצי³¹. כ"א

יב טז יאכל לכל נפש. יאכל משמע אף לגוים, ת"ל אך, וקשה והלא דרשינן מלכם ולא לגוים וא"כ תרתי

עמ' נו ובעה"ט ותוס' השלם יח. 27. רוקח עמ' נו ובעה"ט ותוס' השלם יח. 28. ענין ' נסיונות נזכר בתוס' השלם א, ותו לא. 29. רוקח עמ' סא ותוס' השלם פסוק כג ה. 30 פי' הא דכתיב וככה תאכלו אותו וכו'. 31. תוס' השלם יא ע"פ פסחים ה, א. 32. תוס' השלם ד ה.

למה לי, וי"ל דאיצטריך דאי ס"ד לכם ולא לגוים לבדם, אבל עמהם יעשו קמל"ן³². ני"ב

יב יח פסוק בראשן בארבעה עשר וגומ'. בראשן חסר ו' כי ו' ימים רשות לאכול מצה ואפי' ביום ראשון נמי רשות כ"א בערב דראשון³³, והפסוק מתחיל ומסיים בב' לפי שאין לקר(א)ות ההלל בפחות מב³⁴, ובשוחר טוב (תהלים קיג) משמע ג' כדי שיאמר אחד לשנים הודו. ני"א

יב כג ולא יתן המשחית וכו'. ומה שנאמר אני ולא אחר, ודאי הקב"ה הכה כל בכור, אבל היו עמו מלאכי חבלה שחובטין ומכין אותם בלא הריגה כעלמא³⁵. ני"א

יב כה כאשר צוה ה' את משה ואהרן בן עשו. תימה מה חידוש בא להשמיענו שעשו צווי הקב"ה ולמה לא היה להם לעשותו, וי"ל שהיו עוסקים במצוה אחרת והעוסק במצוה פטור ממצוה. ני"א

יב כט ויהי בחצי הלילה. יוצרו חלקו לפי שאברהם נלחם עד חצי הלילה לפיכך נלחם הקב"ה מחצות

ואילך³⁶, וזהו שאמר דוד (תהלים קיט סב) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך³⁷. ני"א

ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. וכתוב אחר (במדבר ג יג) ביום הכותי כל בכור, אלא י"ל דודאי הוכו הבכורות בלילה שהיה להם לילה וגבי הקב"ה היה יום ואור³⁸. ני"א

וה'. פירש"י כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, תימה והא כתיב (תהלים צו ה) וה' שמים עשה ועדיין לא נבראו המלאכים, וי"ל אות וא"ר אינו אלא כמו פסק להפסיק בין אלילים ולבין עשה³⁹. ני"א

יב ל אין שם מת. ג' תגין [על ה-ם של תיבת שם] כי ג'⁴⁰ מיני הריגה היה בם, ומת כל בכור א', וה' הכה כל בכור ב', ויהרוג ה' כל בכור ג', יש בכור מת לאלתר, ויש גוסס עד אור הבקר, ויש ג' ימים. ני"א

יב לא ויקרא למשה ולאהרן לילה. כלומר בואו אוהביי כי גורתיו ואמרתי ביום ראותך פני תמות ועתה אינו יום כי אם לילה. ני"א

33. תוס' השלם ב. 34. רוקח עמ' ס ותוס' השלם א. 35. תוס' השלם ה. 36. ע"פ ילקוט לך לך רמז עג. 37. תוס' השלם ב. 38. תוס' השלם ג. 39. בתוס' השלם י יא מקשו כן ותירצו בדרכים אחרים. 40. תוקן ע"פ רוקח עמ' סב כי כן איתא שם.

יב לה וישאלו ממצרים כלי כסף וכו'. פירש כך (היה) [היו] ישראל אומרים למצרים אנו הולכים למדבר דרך ג' ימים אם נחזור מוטב ואם לאו הרי בתינו ושדינו וכרמינו ונחלתינו יהיה לכם למשכנות ולכן לא [היה] חילול השם, שהרי היה לישראל נחלה במצרים כדכתיב (בראשית מז כז) ויאחזו בה, ועוד טעם אחר מצינו בימי יוסף שאמר פרעה (שם מה יח) ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים⁴¹. כ"ב

יב לו וינצלו את מצרים. כי מן הדיון זכו בכך⁴² כי כמה פעמים ניתן להם טוב ארץ מצרים. כ"א

יב לז ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה. י"א ענני כבוד. כ"א

ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה. מכאן אמרו חכמים (מכילתא בא יד) שבאותו יום נסעו ס' מיל כי ר"ת וסופי תיבות ישראל מרעמסס אותיות מ"ל ס'⁴³. כ"א

יב לט ויאפו את הבצק וגו' כי לא חמץ כי גרשו וגו'. וקשה מאי

קאמר הא אם [לא] גרשו אז היה אוכלין חמץ והלא נצמזו כבר שלא לאכול חמץ, וי"ל שאותו טעם [הוא] למה הוצרך לאפות מצות בדרך היה להם לאפות מצות במצרים, לכן נאמר כי גרשו ולא יכלו להתמחמה וזה גרם שלא אפאום שם⁴⁴. כ"ב

יב מד ומלתה. ג' תגין [על הה'] מילת עבריו זכריו (ועבדיו) מעבבים. כ"א

יב מו ועצם לא תשברו בו. כדי שיראו אותו המצריים מושלך שלם לכלבים ויכירו שישאל אכלו אלהיהם המלה. כ"א

יב מח וכל ערל לא יאכל בו. אם הוא ערבי או גבעוני ויהיה מהול או יאכל בו⁴⁵. כ"א

יג ג היום הזה אשר יצאתם. ה' יום, יום ה' יצאתם, למדנו שביום ה' יצאנו⁴⁶. כ"א

יג ז א'ת ש'בעת ה'ימים. ר"ת אשה לומר לך שאשה חייבת במצה כמו איש⁴⁷. כ"א

41. תוס' השלם ב. 42. תוס' השלם ו ע"פ סנהדרין צא, א. 43. תוס' השלם ב, וכוונתם לב' פעמים ס' מיל כדאיאת התם במכילתא, ומצרפים לסוף תיבת רעמסס ב' הסמ"כין. 44. פ"י הרא"ש תוס' השלם א ב ד ו. 45. לכאורה כוונתם להא דאיאת ברש"י ביבמות עב, א בסופו לגבי גר שנתגייר כשהוא מהול, ונזכר בתוס' השלם לעיל (יב מד) ב. 46. ע"פ שבת פז, ב.

בראש ואחד שביד⁵¹, וכן אמר דוד כנגדם בתהילים ה' פעמים מכתם. כ"ב ולמוטפות. לשון הכמה כמו (מגילה יד:): ועינתי מטייפין⁵², על שם (דברים כה י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. שם ה' נקרא [ר"ת] שין, רמו שין של תפילין הלכה למשה מסיני⁵³, ש' ימים בשנה מניחין תפילין, כי שם"ה ימים בשנה וחסר מהן ג"ב שבתות וד' ימים דפסח וד' דסוכות וב' דשבועות וב' דראש השנה ויום כפור וישארו שין⁵⁴. ולמוטפת בין עיניך בנימי' אלו ארבע בתים⁵⁵. כ"א

א"ר אליעזר רמו שין של תפילין הלכה למשה מסיני⁵⁶, וכן שין ימים מניחין תפילין, והאיך שם"ה ימים בשנה, חסר ג"ב שבתות וי"ג ימים טובים, ד' ימים בפסח, וב' ימים דשבועות וב' ר"ה וי"ה (וז') [וד'] ימים של סוכות הרי י"ג, וג"ב שבתות הרי ס"ה ועדיין נשאר שין⁵⁷. כ"ב

יג יג וערפתו. תימה אם אדם חמא שלא פדה, החמור מה חמא ולמה יהרוג החמור, י"ל דערפתו אינו לשון הריגה אלא לשון סימן והכירא ויהא אסור בהנאה שלא ימעה אחד מישראל ויקחנו⁴⁸. כ"א

יג טז והיה לאות על ידכה. סימן עבדות הוא באדם הקונה עבד עושה בו סימן. כ"א

יג טז והיה לאות על ידכה. ידכ"ה לפי שהימין מיומנית לכל דבר ומושימין אותו לכל דבר, ולפי שהיא עסקנית מן השמאלית אין נכון שיהא השמות עליה, ד"א לפי שהימין מיומן לקשור התפילין על השמאל ולא השמאל על הימין, וברוב מקומות נקרא שמאל יד⁴⁹. כ"ב

ידכ"ה. ה' תגין על הה' כי ה' פרקים עד מקום הנחת תפילין באצבע ג' פרקים והיד והזרוע⁵⁰. כ"א

על ידכה. כתיב בה' כנגד ה' בתים ד'

סליק בא

47. תוס' השלם ב 48. תוס' השלם ה, ועיין באבן עזרא כאן וצ"ע. 49. תוס' השלם יג. 50. בעה"ט, וברוקח עמ' סה ובתוס' השלם א ללא הזכרת ענין התגין. 51. תוס' השלם א ב וללא הזכרת ענין מכתם. 52. בהלכות קטנות להרא"ש הל' תפילין סימן ב משייכו. 53. תוס' השלם ג. 54. רוקח עמ' סז ותוס' השלם לעיל (יג ט) ב. 55. רוקח עמ' סה ובעה"ט. 56. לכאורה חסר כאן הרמז, וניתן להשלימו ע"פ הרוקח עמ' סז שם י' נקרא עליך (דברים כח) התחלתן שין. 57. רוקח עמ' סז ותוס' השלם לעיל יג ט ב.

פרשת בשלה

פלשתים ולא ישובו מצרים, אלא כנגד מדת הדין שהיתה מקמרת עליהם לנמותם אם ישובו או אם לאו, והלא גלוי וידוע לפניו אם יהיו אנוסים או לא יעמדו לפניו בניסיון. כ"ב

יג יט מזה אתכם. גם⁸ עצמות השבטים, שנאמר מזה כמנין ז"ה העלו עמם.⁹ כ"א

יג כא וד' הולך לפניהם יומם. ראשי תיבות לוי"ה¹⁰, מכאן היו יודעים מתי היה יום או לילה.¹¹ כ"א

וד' הולך לפניהם יומם. למה לא כתב פסוק זה קודם ויסעו מסוכות, וי"ל לפי שהיו (עדויות) [עדיין] בתוך התחום והארץ מלאה גלולים לכך לא שרתה שכינה בנייהם עד שבאו לאיתם. כ"א

יג כב עמוד הענן. ז' [פעמים כתיב עמוד הענן] בתורה¹² זש"ה (משלי ט א) חצבה עמודיה שבעת, ז'

יג יז ויהי כלומר ווי היה, ווי אמר פרעה כששלח את העם, כל זמן שהיו אצלי לא הייתי מכיר בתועלת הגדול היו עושים אלי, ועתה מכיר אני ההפסד¹, ד"א במצרים קוראים ווי ווי ווי². כ"א

ויהי בשלח. כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא וויי, וכאן הכי אחר ששלח אותם היה אומר וויי וויי, על שלקו ב' מכות, ונתרוקנה מצרים³, ועוד על אשר שלחם.⁴ כ"ב

בשלח פרעה את העם. לרבות⁵ ערב רב ואיקטורין ששלח עמהם.⁶ כ"א

ולא נחם אלהים דרך ארץ. העבר עובר לפני המלך וכאן המלך הולך לפניו.⁷ כ"א

כי אמר אלהים פן ינחם. אין להרהר אחר פסוק זה, כי גלוי וידוע שבידו לנחותם גם דרך ארץ

1. תוס' השלם ז. 2. תוס' השלם טז. 3. תוס' השלם ז. 4. תוס' השלם ז. 5. כנראה ע"פ הכלל של את לרבות (ב"ק מא:): ללא הגימטריא. 6. ברוקח איתא: ת העם בגי' גם ערב רבת. העם בגי' אקטורים עמם, ע"פ המכילתא, ובבעה"ט איתא רק גימ' ראשונה, ובתוס' השלם איתא רק גימ' שניה. 7. ילקוט רמז רכו. 8. רש"י. 9. רוקח עמ' ע ותוס' השלם יב. 10. בתנחומא במדה שאדם מודד בה מודדים לו, אברהם ליוה מלה"ש וכו' לפיכך ליוה הקב"ה את בניו במדבר מ' שנה. 11. תוס' השלם ד בשינוי לשון. 12. ברוקח

עטרת פרשת בשלח זקנים כא

כתות צדיקים מקבלים פני שכינה¹³, ז' מלאכים לפני מן הפרגוד¹⁴, ז' רואי פני המלך¹⁵, ז' מלאכים על כל פתח ופתח¹⁶, ז' קולות¹⁷, ז' רקיעים¹⁸, ז' ארצות¹⁹, ז' ימי בראשית²⁰, ז' מדורי גהנום²¹, ז' אלפים הוי עלמא²² (עד) [עם] האלף (הקרוב) [החרוב]. כ"א

יד ב נבחו תחנו. למה כתיב נבחו ולא כתיב נדרו, זה הטעם נבחו אותיות חנוך והוא מטמורון, כדמפרש (להלן כג כ) הנה אנכי שולח מלאך, ולפנים כתיב (להלן כג כג) כי ילך מלאכי לפניך זה מיכאל והוא מלאך רחמני. כ"א

יד ג סגר עליהם המדבר. פ" בחיות רעות, וא"ת מ"ל, י"ל אין סגירה אלא בחיות רעות שנאמר (בראשית ז טז) ויסגור ה' בעדו²³. כ"א

יד ה מה זאת עשינו בו'. תימה והלא בעל כרחם ברחו מחמת

כבוד המכות, וכן כתיב לעיל (יב לג) ותחוק מצרים על העם, וי"ל דלא תמהו כי אם למה לא עשינו תקנה לזה שיהיו עובדים לנו בכל מקום שהם. כ"א

מה זאת עשינו כי שלחנו וגו'. וקשה מה דיבור היה זה והא המכות גרמה שהוצרכ(ה)ו] לשלוח ישראל בעל כרחם, וי"ל כך אמר פרעה למה לא עשינו תקנה לזה שיהיו עובדים אותנו בכל מקום שיהיו. כ"ב

יד ז שש מאות רכב בחור. פרש"י ועמהם כל שאר הרכב [זה] דעת רש"י, [כלומר] אותם ו' מאות היו נבחרים מכל המלכות, אבל שאר הרכב לא היה [להם] מניין²⁴. כ"א

ושלישים. חסר יו"ד לכך נדרש בג' פנים כדלעיל²⁵, וכן וחמושים²⁶, ושלישים לג' כתות נחלקו לכך טובעו בים סוף בג' כתות²⁷, חד לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים,

עמ' עא מפורש כל ה' פעמים. 13. ע"פ ויק"ר פ"ל ב. 14. ע"פ פדר"א פ"ד. 15. ע"פ מגילה כג, א וע"י בתוס' שם. 16. ע"י פרקי היכלות. 17. תהלים כט, ברוקח איתא כאן עוד: ז' רוח, ז' אש, ז' פעמים החיות, ז' פעמים הכרוב, ז' יושב הכרובים. 18. ע"פ חגיגה יב, ב. 19. ע"פ אדר"ג פל"ז. 20. ברוקח שם איתא: ז' ימים, וציין המציין למקור ב"ב עד, א, ושם איתא שבעה ימים וארבעה נהרות, אולם מסתבר שגם ברוקח כוונתו לז' ימי בראשית כלפנינו. 21. ע"פ סוטה י, ב. 22. ע"פ סנהדרין צט, א. 23. תוס' השלם ו, אולם שם מסתייע מפסוק בדניאל ו כג וסגר פום אריותא, וכן הוא בילקוט רמז רל, וברש"י ע"פ ויסגור ה' בעדו הביא מב"ר שהקיף התיבה דובים ואריות. 24. תוס' השלם ג. 25. ר"ל מפני שחסר ב' יודיין הוא מלשון שלש. 26. ברש"י (יג יח) ד"א חמשים מחומשים אחד מחמשה יצאו. 27. רש"י (טו ה) ורוקח עמ' עב.

לכך נאמר ג' ימין בענין, ימינך ה' נאדרי, ימינך ה' תרעץ, נטית ימינך²⁸, וג' ימין בהלל²⁹. כ"א

אדוניהם משל לעבד המופחד מרבו תמודד³⁴. כ"ב

יד י ופרעה הקריב. קרב מיבעי אלא י"ל הקריב קרבנות לע"ז ע"פ החירות לבעל צפון³⁰. כ"א

יד יג ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו'. מה צריך לומר כל האריכות עד ואתם תחרישון, והלא לא היה צריך לומר אלא ויאמר משה אל העם אל תיראו ולא יותר, אלא כך שמעתי שלוש כיתים היו מישראל, כת אחת רצה לברוח, וכת אחת רצה להילחם, וכת אחת רצה להתפלל, אז אמר משה לכת שרצו לברוח אמר התיצבו, ולכת שרצו להילחם אמר ה' ילחם לכם, ולכת שרצו להתפלל אמר משה ואתם תחרישון³⁵. כ"ב

מצרים נוסע אחריהם. ר"ת גימט' מלאך³¹, ד"א מצרים סבא בן חם, לכן וייראו מאד שראו המתים רודפים אחריהם³², וכמו כן ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל סבא שגם הוא בא לקראתם על הים לכך אמר אנוסה לשון יחיד ולא אמר נגוסו אלא מצרים אמר אנוסה מפני שיעקב עמד מקברו³³. כ"א

יד יד ואתם תחרישון. שלא ישמעו מצרים שאתם צועקים ויש חילול ה' בדבר³⁶. כ"א

וייראו מאד. ומה רא(ה) [ו] ישראל לירא כל כך משש מאות רכב, והרי הם היו ששים ריבוא (וכלום) [וכלום] בני עשרים שנה ומעלה וחלוצי צבא שנאמר וחמושים עלו וגו', אלא ה(ה) [ו] יראים להלחם (אם) [עם]

יד טו מה תצעק אלי. ה' תגין [ב] על המ', וגו' על הה'³⁷ רמז פעמים יש להאריך בתפלה מ' יום, ופעמים יש לקצר בתפלה אל נא רפא נא לה³⁸. כ"א

28. רוקח עמ' עב. 29. ימין ה' עושה חיל, ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל. 30. בעה"ט ותוס' השלם א ד ע"פ המכילתא. 31. תוס' השלם ה. 32. תוס' השלם ז. 33. תוס' השלם ז, ומוסיף שם וז"ש מלפני א'לוה יעקב ולא נזכרו אברהם ויצחק. 34. תוס' השלם ח. 35. רוקח עמ' עב ותוס' השלם ב אולם שם נזכר ד' כותות, אחת אומרת נפל לים אמר התיצבו ורוא, ואחת אומרת נשוב למצרים אמר לא תוסיפו לראותם, וכנראה שהיא הכת הנזכרת כאן שרצו לברוח, ומקורו מילקוט רמז רלג ממכילתא. 36. תוס' השלם ד. 37. תגין על המ' נזכר בתוס' השלם א ותו לא. 38. רוקח עמ' עג ובעה"ט ותוס' השלם ב.

יד יט ויסע מלאך האלהים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן אומר מלאך האלהים, ואין אלהים בכל מקום אלא דיין, מלמד שהיו ישראל נתונים בדין עד שבא גבריאל ז"ל לפניו כעני מעונה בפרך ובעבדות ועל כתפיו לבנה, אמר לפניו רבונו של עולם כך היו משתעבדין בבניך בחנם, מיד הקב"ה הרג לשר של מצרים ואמר למושה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, וזהו שכתוב (ישעיה לא ג) וכשל עוזר ונפל עוזר שר של מצרים ומצרים, כיון שראתה מידת הדין למיכאל עמדה אף היא לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע במידת הדין בראת עולמך בומן שרובן זכאין אתה דנן במידת רחמים ועכשו עשה דין לבניך ממצרים שרובן חייבים ששעברו בבניך במלכין ושיקעום, מיד נהפך ממידת רחמים למידת הדין וטיבע מצרים לים, זהו שנאמר (להלן כה) כי ה' נלחם להם במצרים³⁹. כ"א

יד כא ויט משה את ידו על הים. יש במדרש (שמו"ד פכ"א ו)⁴⁰ שאמר משה אל הים שתבקע מימיו ולא רצה, אמר הקב"ה אני אלך עמך

מיד כשראה הים את הקב"ה שבא עם משה וינס מפניו, א"ל משה מה לך הים כי תנוס, א"ל לא מפניך אני נס כי אם מלפני אדון חולי ארץ זה הקב"ה. כ"ב שם י"ב הים עד ויושע נגד י"ב קרעים שנקרע הים⁴¹. כ"א

ויבקעו המים. כתיבה. כ"ב

ויבקע"ו. יש בו אותיות יעקב, ושני ווי"ן גימ' י"ב שבמים, בזכות יעקב ובזכות שנים עשר שבמים נבקע הים⁴². כ"ב

ה"ים ראה" ויננס. גימטרי' הארץ⁴³. כ"א

יד כד ויהם את מחנה מצרים. כעמוד אש וענן [שנתעברו זה בזה לפני מחנה מצרים] שלא הורגלו בכך (נתעברו), וכשראו כך נבהלו ונתמהו ונחלמו שראו האש יוצא לקראתם⁴⁴. כ"א

יד כה ויסר את אפ"ן מרכבותיו. חסר ו' בגימט' סמא"ל⁴⁵. כ"א

ויסר את אופן מרכבותיו. פירוש שנמל אופן אחד מכל מרכבה

39. בילקוט בשלח רמז רמא בשינוי לשון הרבה. 40. תוס' השלם א ע"פ ילקוט רמז רלד בשם המכילתא. 41. מדרש לקח טוב ו', מכילתא פ' בשלח ריש פ' ד'. 42. תוס' השלם י. 43. ע"פ שו"ח"ט מזמור קטו ד"א ראה ארונו של יוסף יורד לים. 44. תוס' השלם ו וחזקוני. 45. רוקח עמ' עה ותוס' השלם ב י.

ומרכבה ולכך וינתנהו בכבודות, שאילו נטל שניים אופנים מכל מרכבה ומרכבה לא היה מנהיג אלא גררה והוה לו לכתוב ויגררוהו בכבודות⁴⁶. כ"ב

יד כט והמים להם חומה. תמה כתיב מלמד שבער חמתו עליהם, והוה שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה ס"ת גימט' פסל מיכה⁵⁰. כ"א

ויאמר מצרים אנוסה. מלאך מצרים אנוסה מפני ישראל מלאך ישראל מיכאל שר הגדול כי ה' נלחם להם במצרים, כי מיכאל הביא חותם עמו ששם הנכבד חקוק עליו והראה למלאכים ואחר כך כולם עזרו לישראל, והוה שכתוב (ישעיה ל כז) הנה שם ה' בא ממרחק וגו' ולשונו כאש אוכלת⁴⁷. כ"א

יד ל ויושע ה' ביום ההוא. כענין שנאמר התיצבו וראו את ישועת ה'. כ"ב

טו א ישי"ר השיר"ה אשיר"ה. כנימטרי' אוי מיהדים ברנון שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. כ"א

יד כז לאיתנו. לתנאו מששת ימי בראשית⁴⁸. כ"א

שירה. בזאת השירה תשם"ה אותיות כחשבון שירה וזמר⁵¹, ואמרה דבורה הוא עשה ברמו אבל אנכי אשירה אומר, וכן עשה קפ"ב תיבות⁵² שהם ימי חצי שנה אנכי אעשה שם"ד תבות כמניין השמ"ן והוא שנה שלימה לבד יום הכפורים שאין רשות לשטן לקטרג. כ"א

יד כח לא נשאר בהם עד אחד. וקשה דכתיב בתהילים במוזמר ק"ו אחד מהם לא נותר משמע שנמבעו כולם, י"ל דודאי נהרגו אבל דכתיב עד אחד עד פרעה שאמר ה' הצדיק, ומה שכתב בתהילים אחד מהם לא נותר, פירוש מהם דוקא⁴⁹. כ"ב

ישיר משה. ר"ת נוטריקון ים ש'פחה י'ותר ר'אתה מ'מה ש'ראו ה'נביאים⁵³. כ"א

46. תוס' השלם א ג. 47. ראה לעיל יד י ע"פ מצרים נוסע אחריהם פירוש אחר על זה.
48. רוקח עמ' עה ותוס' השלם א ע"פ בר"ר פ"ה ה'. 49. תוס' השלם ד. 50. רוקח עמ' עה ובעה"ט ותוס' השלם א ע"פ סנהדרין קג, ב. 51. תוס' השלם טו יח ו ללא הזכרת מה שאמרה דבורה. 52. כשתכפול ה' ימלוך, רוקח עמ' פב ותוס' השלם יח ו א ללא הטעם הכתוב כאן, אלא כמנין יעקב, לפי שיעקב היה שם. 53. ע"פ מכילתא בשלח פרשה ג' בתחלתו ר' אליעזר אומר וכו' ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים.

עטרת פרשת בשלח זקנים כה

טו ב עזי וזמרת יה. ג' [פעמים
במקרא]⁵⁴, כנגד ג' ישועות,
מצרים, ככל, ולעתיד לבא⁵⁵. כ"א

שהאומות מכעיסין אותך ואתה
שותק⁵⁹. כ"ב

טו ג ה' איש מלחמה ה' שמו.
שבשמו הוא נלחם⁵⁶. כ"א

[נורא תהלות] עושה פלא. לכך
פירש"י לך דומיה תהלה, א"כ
ישתוק לגמרי מכל וכל, אלא י"ל עד
נורא יש לך [רשות] להתפלל שנאמר
(דברים י יז) [אלהי ה]אלהים ואדוני
האדונים הא"ל הגדול הגבור והנורא
ואין לך לומר יותר⁶⁰. כ"ב

טו ה וברוח אפיך נערמו מים. מן
הרין מרות האף היה להיות חום
וכאן נקרא⁵⁷. כ"א

טו טז עם זו. למה נקראו ישראל עם
זו, כלומר כשבן ישראל בן י"ג
שנה כמניין זו ראוי למצות שנאמר
(ישעיה מג כא) עם זו יצאתי לי תהלתי
יספרו⁶¹. כ"א

טו יא מי כמובנה. בשפה רפה, תניינא
מי כמובנה בשפה תקיפא⁵⁸,
והטעם מתחילה כשבאו לים היו
מסופקין שלא היו יוצאין מן הים
לעולם, אבל כשיצאו וראו ישראל
שטבעו מצרים בים אז אמרו בשפה
תקיפא. כ"א

טו יח ה' ימלך. חסר ו' לומר לך כל
זמן שאומות העולם קיימות אין
מלכותו קיים וכשהקב"ה מכלה אומות
העולם אז מלכות הקב"ה שלם⁶². כ"א

מי כמובנה באלם. חסר יוד כתיב,
כלומר מי כמורך באילמים
ובשותקין, שאין שותקין כמורך

54. הכא, ובישעיה יב ב, ובתהלים קיח יד. 55. בבעה"ט נתן טעם לג' פעמים זה שאמרו
רז"ל (מכילתא בשלח) שמים מתוקים היו נוזלים מקרקע הים ושאו בו מים בששון. 56. רש"י
ורוקח עמ' עט ובתוס' השלם א. 57. תוס' השלם ה. 58. הראשון בכ' רפיה והשני בכ'
דגושה, בפ'י הרא"ש ובתוס' השלם ג ד י יב, אולם שם נתנו טעמים אחרים. 59. רוקח
עמ' פ ובתוס' השלם ה יב ע"פ גיטין נו, ב. 60. תוס' השלם יג ע"פ ברכות לג, ב ההוא
דנחית קמיה דר"ח אמר כו' אי לאו דאמרינהו משה באורייתא. 61. בבעה"ט ובתוס'
השלם ב פירשו קשר תיבות עם זו דהכא עם תיבות עם זו דישעיה ע"ד אחר, ועצם קשר
עם זו לישראל הוא מהקלירי בפיוטו על תפלת טל בדעתו אביעה חידות בעם זו בזו
להחדות, ובמכילתא עם זו גאלת וכו' ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצאתי לי
הרי שהם נקראים עם. 62. תוס' השלם ז ח.

טו יט ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ר"ת ב'ג'ימ' יהודה, כי הוא קפץ לגלי הים⁶³. כ"א

טו כו כל המחלה אשר הביא מכות על מצרים, אשר בנימ' דצ"ך עד"ש באח"ב⁶⁷. כ"א

טו כא שירו לה' כי נאה נאה. יש תימא מ"ש גבי שירה דמשה כתיב אשירה לה', וגבי שיר(ו)ת מרים כתיב שירו לה' וגו', וי"ל כדאיתא במדרש (ילקוט בשלח רמז רמא)⁶⁴ כשטבעו מצרים בים ביקשו מלאכים לומר שירה, אמר להם משה לא אליכם לומר שירה הזאת לא בשבילכם נעשה אלא בשבילנו ועלינו לומר שירה, ולכך כתב אשירה לה', אבל כשרצתה מרים לומר שירה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם אם קדמונו זכרים יקדמונו נקבות, אמר להם הקב"ה אמרו שירה והיינו דכתיב שירו לה' תחילה ואנחנו אחרי כן⁶⁵. כ"ב

מחלה. [ב'ג'ימ' פ"ג] חולאים תלואי' במרה וכולן קיתון של מים ופת במלח מבטלן בפרק המקבל (ב"מ קז:)⁶⁸, מחלה אותיות הלחם והיינו דכתיב (להלן כג כה) וברך את לחמך [וכו'] והסירותי מחלה מקרבך⁶⁹. כ"א

טז ד הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. וכתוב אחד אמר (להלן טז לא) וטעמו כצפיהית, ופסוק אחד אמר (במדבר יא ח) והיה טעמו כטעם לשד השמן, כיצד יתקיימו כל ג' פסוקים הללו, וה"פ לזקנים היה טעמו כלשד השמן, ולבחורים טעמו כלחם, ולתינוקות כדבש⁷⁰. כ"ב

ולקמו. הבחורים יצאו ללקוט שנאמר ויצא העם, לנשים ולטף אל פתח אהלו, ולזקנים פושטים ידיהם והמן יורד לתוכן שנאמר (להלן יד) ותעל שכבת המל⁷¹. כ"א

טז כה שם לו חק ומשפט. פרש"י מקצת פרשיות דינין (ופרשת) ושבת ופרה אדומה, וא"ת זכור ושמור בסיני נאמרו, וי"ל נשנו בסיני⁶⁶. כ"ב

63. נשיא שבטו נחשון בן עמינדב, ע"פ סוטה לו, א. 64. בשינוי לשון ואלויבא דר' חייא בר אבא ולאפוקי מדלוי. 65. רוקח עמ' פג ותוס' השלם ה. 66. תוס' השלם יג. 67. תוס' השלם ב. 68. רוקח עמ' פד ובעה"ט ותוס' השלם ג. 69. רוקח עמ' פד ובעה"ט ותוס' השלם ג. 70. תוס' השלם להלן טז לא י, ע"פ יומא עה, ב. 71. ביומא עה, א מחלקן לג' כתות צדיקים ובינונים ורשעים.

עטרת

פרשת בשלח

זקנים

כו

טז יד מחספסם. בניגמ' אברהם, בשביל אברהם ניתן להם המון שנאמר (בראשית יח ה) ואקחה פת לחם⁷². כי"א

מחספסם. לשון גילוי כלומר מגלה סתרי, כגון עבדי גנבת והוא אומר מכרת לי, המן מוכיח למי העבד העומר של מן היה לו בשביל עבדו, וגם אם ברחת אשה מבעלה היה משה דן ע"פ המן⁷³. כי"א

דק מחספסם. גימ' רמ"ה, המן נבלע ברמ"ח איברים⁷⁴. ד"א מחספסם גימ' אברהם, פירוש בזכותו נתן להם המן⁷⁵. כי"ב

טז טו מן. מנה שהיה מנתו של הקב"ה. כי"א

טז כב לחם משנה. שהיה משנה במעם לפי כל הפצם⁷⁶, ד"א משנה אותיות נשמה שהיה נשמות הצדיקים⁷⁷. כי"א

יז ה ויבא עמלק. מה ראה עמלק להלחם כנגד ישראל יותר מכל האומות, אמר עמלק מי מנהיגם

משה, מי הוא משה בן עמרם בן קהת בן לוי, אמר אם כן אלחם עמו כי אותיות של שמי כנגד כולך, עמרם מ'שה ל'וי ק'הת ר"ת עמלק, אמר לו משה ביאתך למיתה ס"ת של שמותינו מיתה על ידינו תמות וכן היה⁷⁸. כי"א

יז יב ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. פי' בזכות אברהם והאמין בה' (בראשית טו ו), עד בא זה יצחק שנאמר (שם כד סב) ויצחק בא מבא, [השמש זה] יעקב שנאמר (שם לב לב) ויזרח לו השמש⁷⁹. כי"א

יז יד מחה אמהה. אחד לעמלק, ואחד להמן. כי"א

יז טז כס יה. חסר ו"ה, וכס חסר א', הרי אוה, והיינו דכתיב (תהלים קלב יג) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו⁸⁰. כי"א

מעם יפה שמעתי כי יד על כס יה. מדרש (תנחומא ס"פ כי תצא) שהקב"ה נשבע⁸¹ אין שמו

72. תוס' השלם א ומסתייע מפסוק שאמר אברהם לוישי ועשי עוגות. 73. תוס' השלם ח. 74. יומא עה, ב מביאם רוקח עמ' פט ובעה"ט ותוס' השלם א ח ט. 75. תוס' השלם א. 76. תוס' השלם ד. 77. אולי הכוונה לנשמה יתירה הנזכר בדעת זקנים. 78. תוס' השלם א. 79. ברוקח עמ' צג, ומביא ליעקב פסוק הנה השמש מחלום יוסף, ובבעה"ט ומביא ליעקב פסוק וילך שם כי בא השמש, ותוס' השלם יא כמו בבעה"ט. 80. רוקח עמ' צד ותוס' השלם ב. 81. הא דנשבע ליחא במדרשים שלפנינו אולם רש"י כאן מביאו.

של(ו)ם וכסאו שלם עד שיפרע מזורעו של עמלק, וראייה לדבר כמו שנאמר כי בחר ה' בציון או"ה למושב לו, ואו"ה חסר מכס ומי"ה, וכאן ימלא כסאו ושמו⁸², ולכן אנו אומרים ביום הכיפורים הו"א אלוקינו בקול רם, כלומר הו"א חסר מכ"ס ומי"ה⁸³, וכשהיה של(ו)ם ע"י אין אחר וכתוב מיד השם הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים ובוה יתגדל שם של ישראל כי יעקב בחר לו י"ה. כ"ב

סליק בשלח

82. רוקח עמ' צד ותוס' השלם ב. 83. בתוס' השלם ז כתב זהו שאפילו מלאכי השרת אומרים בקדושה והוא ישמיענו, דבשלמא אנו אומרים אותו מכח ברחמיו שנית וכו', אבל במלאכים למה זה להם, אלא שמתפללים שישימיע אותיות הוא להשלים שמו וכסאו ית' כב"א.

פרשת יתרו

יה א וישמע יתרו. גימ' התור"ה¹. והוליד בן ושיבה להקב"ה במקום
 כי"ב שהוא גר⁶. כי"א

ושם האחד אליעזר. תימה⁷ כשעלה
 משה למרום ומצא להקב"ה
 שהיה אומר אליעזר בני אמר פרה בת
 שנים ועגלה בת שנתה והלכה כמותו,
 אמר יהי רצון מלפניך ה' שיצא ממני
 מורה הלכה, א"ל הקב"ה חייך ממך
 יצא, וזהו האחד המיוחד בשמים⁸. כי"א

אשר עשה אלהים למשה
 ולישראל. פי' [רש"י] שקול
 משה כנגד כל ישראל². כלומר
 שהקב"ה הצילו כשהושלך ליאור,
 והצילו כשביקש פרעה להורגו שנאמר
 ויצילני מחרב פרעה, נמצא ששקול
 משה כנגד כל ישראל³. כי"ב

ושם האחד אליעזר. ותימא אמאי
 לא אמר השני, י"ל כשמושה
 ע(ו)לה למרום מצא היה אמר אליעזר
 בני אמר פרה בת שנים ועגלה בת
 שנתה והלכה כמותו, אמר משה יהי
 רצון שיצא מחלצי, [וזה שיסד הקליר⁹
 נא מני יפרה] [בא מציפוח] מורה
 הלכה לשעתה, וכשנולד בנו קרא
 אליעזר, וזה שאמר ושם האחד כלומר
 שם המיוחד ולכך התפלל שיצא
 מחלציו¹⁰. וא"ת אמאי לא קרא הראשון

יה ב צפרה. גימ' למשה⁴. כי"א

יה ג אשר שם האחד גרשם כי
 אמר גר הייתי. ולא אמר גר
 אני, אלא מכאן כל זמן שאין לאדם
 בנים הוא גר, אבל כשהיו לו בנים ידוע
 שלא ילך מבניו⁵. כי"ב

יה ד ושם האחד אליעזר. וקשה
 אדרבה הראשון היה לו לקרא
 אליעזר כי הצילו, וי"ל בעבור שהיה זקן

1. בבעה"ט "יתרו" בגי' כומר היה לעבודה זרה", ובגי' "התורה" שבא להתגייר ולקבל
 התורה. לשון א"א הרא"ש ז"ל, ותוס' השלם יט. 2. רוקח עמ' צו ע"פ מכילתא. 3. תוס'
 השלם ז. 4. תוס' השלם ב ומסיים כלומר ראוייה היתה לו. 5. תוס' השלם ו. 6. תוס'
 השלם ז, אולם לא נזכר שם שהיה זקן, וצ"ע מה מתרץ על קושייתו, וכנראה שיש כאן
 חסרון תיבות הרבה. 7. לכאורה אין כאן שום תימה ולא תירוץ, ונראה שיש כאן חסרון
 תיבות וכן צ"ל: תימה אמאי לא אמר ושם השני וגו' וי"ל כשעלה וכו'. 8. ילקוט רמז
 רסח. 9. בירצו לפ' פרה המתחיל אצורה ומפורשה. 10. ילקוט רמז רסח.

אליעזר, י"ל במדרש (ילקוט רמז רסח) שהתנה יתרו עם משה כשלקח ציפורה שראשון מבניו לעז"ו ואחד לשמים, וגרשום היה ראשון ולכך יצא ממנו שבואל שהיה כהן לפסל מיכה, אבל אליעזר היה לשמים לכך זכה ויצא ממנו אליעזר בן הורקנוס¹¹, ונ"ל דמזה הטעם לבד הזכיר שמו של הקב"ה על אליעזר דכתיב אלהי אבי בעזרי, אבל גבי גרשום כתיב גר הייתי בארץ נכריה, ועז"ו נקראת נוכריה לעובדיה ול¹². כ"ב

יח ט ויחד יתרו. הביא חרב חדה וברת ערלתו¹³. ד"א ויחד, ויחד יתרו את ה' ולא נתייחד עם ישראל¹⁴. ד"א ויחד יתרו נעשה יהודי¹⁵. כ"א

ויחד יתרו. פרש"י גיורא עד עשרה דרי וכו', תימה מי יוכל להאריך ימים עד ו' דורות, לכך י"ל דרי ר"ל שורות שער זקן שכיון שיוקין תו לא יחזור לסורו¹⁶. כ"א

יח יג ויהי ממחרת. פרש"י ממחרת יום הכפורים שמעתי חרב ר' שמואל מבאבנבאק¹⁷ אומר חס ושלום

שלא עלה על דעת רש"י לפרש ממחרת יום הכפורים אלא כך היה כתוב בפרש"י יום הכפרה בלא ה"א וסבורים הספ"רים שהיה חסר ואינו חסר ולכך טעו, וראיה שהיה ביום הכפרה שנאמר ויקח משה עולה וזבחים כלומר הביא קרבנו זהו כפרתו, ומיד אחריו ויהי ממחרת והא לך הק' מסודרת¹⁸, ע"א ויהי ממחרת פי' רש"י יום הכפורים אל תקרי יום כפורים אלא יום הכפר בלא ה"א שהיו כופרים כל אחד לחבירו בזות הים והיה מריבה גדולה ביניהם¹⁹. כ"א

וישב משה לשפוט. מכאן שדיין יושב ושופט העם²⁰. כ"א

מן הבקר עד הערב. ה' יתירה דהיה לו לכתוב מן בקר עד ערב, אלא למדך שכל דיין ויחד דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה כמעשה בראשית שנברא בה²¹. כ"א

מן הבקר עד הערב. ו' חסירה דועד היה לו לכתוב, אלא מלמד דעד ו'

11. ילקוט שם. 12. תוס' השלם ז. 13. תוס' השלם ג. 14. ילקוט רמז רסח, שייחד שם הקב"ה. 15. ילקוט שם ד"א שנעשה יהודי, ובתנחומא א"ת ויחד אלא ויהי שנעשה יהודי, וכל הג' פירושים בתוס' השלם יג. 16. תוס' השלם א ד. 17. בתוס' השלם א מבבענבורק, והוא בנו של רבינו ברוך ממגנצא זצ"ל בעל ספר החכמה. 18. תוס' השלם א. 19. תוס' השלם ת. 20. רוקח עמ' צז ע"פ שבועות ל, ב. 21. רוקח עמ' צז ובעה"ט ע"פ שבת י, א.

עטרת פרשת יתרו זקנים לא

שעות היה דן ומעלה עליו כאלו דן כל היום²². כ"א

יט א בחדש השלישי. לפי שמולו תאומים ונתאמו בו להקב"ה והיינו דכתיב (שה"ש ה ב) יונתי (יונתי) [תמתי]²³. כ"א

יט ד ואבא אתכם. דריש לשון ביאה ומשום דחסר יו"ד, מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה²⁴, כסף ביזת הים וביזת מצרים היינו דכתיב (תהלים סח יד) כנפי יונה נחפה בכסף, תורה היינו השטר והיינו דכתיב (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורשה, [בביאה כנפי נשרים ואבא ואפרש כנפי עלך ואבא בבית אתך (יחזקאל טז ח)] והיינו דכתיב (הושע ב כא) וארשתך לי, כמושש חת"ן ע"ל כל"ה גימטרי' תרי²⁵. כ"א

יט ה-ט כתוב אחד אמר וישב משה וכתוב אחר אמר ויגד משה, וי"ל וישב אינו לשון השבה אלא לשון יישוב, כלומר משה נתיישב תשובת

העם אל לבו וערכה עליו לומר למקום אם יקרא אותו, וכשומר לו הנה אנכי בא אלך בעב הענן או ויגד משה את דברי העם²⁶. כ"ב

יט יז וייתצבו בתחתית ההר. מלמד שכפה עליהם הר כגניות, וקשה ולמה הוצרך זה והלא כבר אמרו נעשה ונשמע, וי"ל לא אמרו נעשה ונשמע אלא על תורה שככתב ועל תורה שבעל פה לא אמרו לכך הוצרך לכתוב בתחתית ההר²⁷, א"נ שמא השטן מקטרג שיהזרו מדיבור שאמרו²⁸. כ"ב

כ ב למה אמר י' דברות בלשון יחיד לפי שראה הקב"ה שעתידין יחידים לבטל, מיכה בטל אנכי, ויבעם בטל לא יהיה לך, בן הישראלית בטל לא תשא, צלפחד זכור²⁹, אבשלום כבר את אביך, יואב לא תרצה, אמנון לא תנאף, עכן לא תגנוב, ציבא לא תענה, אחאב לא תחמוד³⁰. כ"א

שם ביו"ד הרברות תרי"ג אותיות³¹, וכן כלולין בהן תרי"ג מצות. באנכי פ'. בלא יהיה (פ') [ס']. בלא

22. רוקח עמ' צו ובעה"ט ע"פ שבת י, א. 23. כן הוא ברוקח עמ' קב ותוס' השלם ד יונתי תמתי תאמתי ע"פ שהש"ד פ"ה ב'. 24. קדושין ב, א. 25. רוקח עמ' קד ובעה"ט ותוס' השלם א, אולם שם מוסיף בסוף "לכך אמר הושע ג' פעמים וארשתך לי", היינו כנגד כסף שטר וביאה. 26. דעת זקנים ותוס' השלם ו ח. 27. דעת זקנים ותוס' השלם ו ח ע"פ תנחומא ג'. 28. תוס' השלם ת. 29. כמ"ד מקושש היה. 30. תוס' השלם ח. 31. בבעה"ט ובתוס' השלם טו איתא כי מספר אותיות עשר דברות הן תרי"ב אותיות, תן

אם הקב"ה, צ"ל לכבד השבת כי זה כבודי שבו אתם מעידים שבראתי העולם ונחתי בשבת³⁶. כ"א

זכור את יום השבת. מה שלא נאמר כאן גם כן שמור משום שבכאן מזכיר מעשה בראשית כמו שנאמר ששת ימים וכו', ובמעשה בראשית שייך לומר וזכרה³⁷, אבל בדברות אחרונות שלא נזכר שם כ"א שמירת שבת לכן שייך לומר שמירה, ועל זה אמר (שלמה) [דוד] הע"ה (תהלים סב יב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי, ולמה אמר שמור במשנה תורה לפי שכל [מ"ע שה]ומן גרמא נשים פמורות ולכך אמר שמור את יום השבת שאף הנשים חייבות לשמור את יום השבת בזכרים³⁸. כ"ב

סמך מעשה שבת ללא תשא ובשתיהן כתיב חילול להודיע ששניהן שקולין³⁹. כ"א

סמך כבוד אב ואם לשבת ללמד שצריך לכבדם במאכל ובמשתה

תשא מ"ה. בזכור ע"ה. בכב[ד] ע"ו. לא תרצה נ'. לא תגנוב נ"ט. לא תנאף נ"ח. לא תענה נ"ב. לא תחמוד נ"ד. הרי תרי"ג³². כ"א

שם באלו הדברות אית בה כל אלפא ביתא (בן) [בר] מן מ' לית ביה, ובשביל זה שיכר משה רבינו הלוחות לפי שהייתה תורה חסרה מ' והוסיפה בדברות משנה תורה דכתיב (דברים ה טז) למען ייטב לך וגו'³³. כ"א

אנכי ה' אלהיך. לשון יחיד, לפי שראה הקב"ה שעתידים היהודים לבטלם, פירוש מיכה ביטל אנכי, ירבעם לא יהיה לך, בן הישראלית לא תשא, צלפחד זכור, אבשלום כבד, יואב לא תרצה, ציבא לא תענה, אמנון לא תנאף, עכן לא תגנוב, אחאב לא תחמוד³⁴. כ"ב

כ ז לְשׂוּא. אותיות שְׂאוּל, לומר כל הנשבע לשוא יאבד נשמתו לשאול³⁵. כ"א

כ ה זכור את יום השבת. לפי שהזהיר שלא יכבד מאומה כי

מהם תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות, ושאר ז' אותיות כנגד ז' מצות בני נח. 32. תוס' השלם טו, ויסוד ענין זה הוא מרב סעדיה גאון ז"ל באזהרות שלו מזכירו רש"י משפטים כד יב. 33. ב"ק נד, ב ופס"ז ואתחנן ה יב וילקוט רמז תתל, לא נאמר בהן טוב. 34. תוס' השלם ת. 35. תוס' השלם א טז ע"פ תדא"ר פכ"ו. 36. בתוס' השלם א כתב: ולפי שאמר לא יהיה לך וגו' דמשמע לא יכבד לשום אדם אלא את הקב"ה, אבל את השבת תכבדו וכו'. 37. תוס' השלם יא. 38. תוס' השלם ב. 39. ברוקח עמ' קיא כתוב:

עטרת פרשת יתרו זקנים לג

כ כא אבו"א אליך וברכתך. מלא
וא"ו בנימט' יו"ד, כלומר
כשאבא לבית הכנסת ואמצא שם
עשרה אנשים מתפללים אבוא אליך
וברכתך שם⁴³. כ"א

כ כב כי חרבך הנפת עליה. מיכן
שאינ נכנסין בכלי זיין לא בבתי
כנסיות ולא בבתי מדרשות⁴⁴ שזה
מאריך ימים וזה מקצר, ולכך מכסין
הסכין בברכת המזון⁴⁵. כ"א

כ כג ולא תעלה במעלות. כך היה
הענין מי שהיה מביא דבר שהוא
גזול היה מתעכב ולא היה יכול לעלות
על הכבש וזהו שאמר לא תעלה
במעלה אשר לא תגלה ערותך עליו,
כלומר שיתגלה בושתך שגולת אותו
דבר⁴⁶. כ"ב

ותענוגים כשבת דכתיב בו (ישעיה נח
יג) וכברתו וכתיב (שם) וקראת לשבת
עונג⁴⁰. כ"א

כ יב כבד. הפסוק מתחיל בכ"ף
ומסיים בכ"ף, כלומר כ"ף כ"ף
אם תכבד אב ואם בעמל כפך, הקב"ה
יזמין לך בנים שיכבדוך בוגיע כפים⁴¹.
כ"א

כ טו רואים את הקולת. חסר ו'
לומר שראו טעמי תורה כגון
קלות וחמורות ושאר דברים. כ"א

כ יח ומשה נגש. בעל כרחו, בפרקי
דר' אליעזר (פמ"א) מיכאל
וגבריאל אחזהו בעל כרחו והגישוהו
לערפל, נגש בנימ' מיכאל [וגבריאל]⁴².
כ"א

סליק יתרו

ישא את שמו לשוא סמך זכור את יום השבת, לפי שכת' (ויקרא יט יב) ולא תשבעו בשמי
לשקר והללת, ובשבת כתי' (להלן לא יד) מחלליה מות יומת, וכת' (ויקרא כב ב) ולא
יחללו את שם קדשי, וכת' יום השבת לקדשו, נמצא המחלל שבת כאילו חילל השם.
ובבעה"ט (דברים ה יד) בקיצור. 40. רוקח עמ' קיב ובעה"ט ותוס' השלם א ע"פ
מכילתא. 41. ברוקח עמ' קיב נתן טעם אחר לזה כי האבות ראו זה את זה ט"ו שנים
לכך בפסוק וזכרתי את בריתי יעקב ט"ו תיבות. ע"כ. וצ"ע מה שייכותו לאות כ"ף.
42. רוקח עמ' קיט ובעה"ט ותוס' השלם א. 43. רוקח עמ' קכ ובעה"ט ע"פ ברכות ו, א,
ובתוס' השלם טו פירשו ע"ד אחר. 44. ע"פ סנהדרין פב, א. 45. רוקח עמ' קכ ותוס'
השלם ט. 46. תוס' השלם ט.

פרשת משפטים

תשי"ם ר"ת ת'הא ש'לחן י'פה
מ'סודר³. כ"א

כא ב כי תקנה עבד עברי. תימה
למה התחיל בדין זה יותר מדין
אחר והלא כמה עניני דינין יש כאן,
אלא לפי שתחלת עשר הדברות יש
אנכי והוא קבלת אדנות של הקב"ה,
לכן התחיל כאן להזהיר שלא יקנה
אדון לעצמו⁴. כ"א

כי תקנה עבד עברי. וקשה למה
קדמה מצוה זו לכל המצוות,
ושמעתי שסמוכה למקרא שלפניה
לאשר לא תגלה ערותך עליו, כלומר
הזהירו מגילוי עריות, כי מחמת שגילה
ערוה נתקלקל כנען ובא לידי קילקול
גדול ופסול לו ולזרעו להיות עבדים
לעולם ועד, והזכיר מיד אחריו תורת
קניין עבדים. מ"א [מעם אחר] לפי
שדברה ראשונה נאמר אנכי ה' אלהיך
אשר הוצאתיך מבית עבדים לכך
התחיל תחילה הילכות עבדים⁵. כ"ב

שש שנים יעבוד. פי' שלשה שנים
הן מ' מאות, וגי"ם מאה הרי

כא א ואל"ה. ר"ת ו'חייב א'דם
ל'חקור ה'דין, המשפטי"ם.

ר"ת ה'דין מ'צווה ש'יעשה פ'שרה
מ'רם י'בא מ'שפט. אש"ר. ר"ת א'ם
ש'ניהם ר'וצים. תשי"ם. ר"ת ת'שמע
ש'ניהם י'הדו מ'דברים¹. כ"א

ענין אחר ואל"ה. ר"ת ו'עמדו א'שר
ל'הם ה'ריב. המשפטי"ם. ר"ת
ה'כתוב מ'עיד ש'בשעת פ'סק מ'ענות
י'עמדו מ'ריבים. כ"א

ענין אחר ואל"ה המשפטי"ם. ו'בעוד
א'שר לא ה'בין ה'דברים מ'צווה
ש'יבקש פ'שרה מ'רם י'עשה מ'שפט.
כ"א

ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם. נוטריקון ו'חייב א'דם
ל'חקור ה'עדים ה'דיינין מ'צווה
ש'יעש(ה)[ו] פ'שרה מ'רם י'עש(ה)[ו]
מ'שפט א'ם ש'ניהם ר'וצים ת'שמע
ש'ניהם י'חד מ'דברים לא פ'ני נ'דיב
י'הדר ה'תנכר מ'הם². כ"ב

אשר תשים. דריש כפ"ק [דסנהדרין]
(ז:): תלמדם מבעי ליה, ולכך

1. בעה"ט. 2. בעה"ט. 3. תוס' השלם כ כב. 4. רוקח עמ' קכא ותוס' השלם ד. 5. תוס' השלם ד.

עטרת פרשת משפטים זקנים לה

אלף, והכי פי' כשיעברו ו' פעמים אלף, ובשביעית יצא לחפשי⁶. כ"א

ובשביעית יצא לחפשי חנם. בלא גמ שחרור, ד"א ובשביעית יצא וכתוב בדברי קבלה (צפניה א יב) בעת ההיא נאם ה' אחפש את ירושלים בנרות, ודרשינן אחפש לשון חפשי, בנרות של תורה דכתיב (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור כלומר מדין של תורה, ומה כתיב בתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם, כדכתיב (ישעיה נב ג) ולא בכסף תגאלו, וזהו גלות שביעי, בכל, כשדים, מדי, יון, פרס, ישמעאל, אדום, והקב"ה יגאלנו ברחמים גדולים⁷. כ"א

כא ג אם בגפו יבא. כמו גופת שאול (דהי"א י יב)⁸, אם בגפו יבא בלא אשה⁹, בגפ"ו אותיות בגוף שכל אדם בלא אשה דומה לעוף הפורה וזהו שפרש"י בכנפו. כ"א

אם בגפו יבא בגפו יצא. פרש"י אם לא הי(ו) [ת] נשוי ישראלית אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, וקשה איך מוכיח מן הפסוק שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית, (ופריש) [ופורש] הר"ר

פריץ אם בגפו יבא בלא ישראלית בגפו יצא בלא ישראלית, אף אם נשא ישראלית אינה יוצאה עמו, והר"ר מאיר פיר(ו)ש בגפו יבא בגפו יצא ונכנס תמיד בעודו עם רבו כל הימים יוצא ונכנס יחידי שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית, והוא על דרך אשר יבא ואשר יצא דכתיב (במדבר כז יז) גבי יהושע בפרשת פנחס דמשמע תמיד יצא ובא אליהם אבל הוא בגפו יצא.

כ"ב

ויצאה אשתו עמו. אשתו כתיב כאן, ובמשנה תורה כתיב¹⁰ ויצא הוא ובניו משמע בנים קטנים, דעל הארון לפרנסם כי גם העבד חייב לזונם, אבל בינוניים דאין העבד חייב לזונם גם הארון אינו חייב לזונם, כדאמרינן בכתובות (סה:)¹¹ אע"פ שאין אדם חייב לזון את בניו כשהן גדולים אבל כשהם קטנים חייב¹². כ"א

ויצאה אשתו עמו. פרש"י מי הכניסה שצ"ל שיצאת אלא מכאן הקונה עבד עברי חייב במונות אשתו ובניו, וא"ת מנל(י)ן היאך משמע לחייב על בניו, וי"ל שכתב בפרשת בהר סיני (ויקרא כה מא) גבי עבד ויצא

6. תוס' השלם כד. 7. תוס' השלם כ. 8. תוס' השלם ז. 9. רש"י. תוס' השלם א טז.
10. לפנינו הוא בויקרא כה מא ויצא מעמך הוא ובניו עמו. 11. לפנינו אע"פ שאין אדם חייב לזון את בניו כשהם קטנים אבל כשהם קטני קטנים חייב. 12. תוס' השלם יט כב.

מעמך הוא ובניו אלמא חייב על בני העבד¹³. כ"ב

כא ד אם אדוניו יתן לו אשה. פרש"י כנענית או אינו אלא ישראלית¹⁴, ותימא והלא הוא צריך ליעדה או לבנו אבל לא לעבדו, י"ל הסד"א דיכול למוסרו לעבדו בתורת זנות. כ"ב

כא ה אהבתי את אשתי. השפחה, וא"ת והלא אין (בו) [בה] אישות דכיון דאין קידושין תופסין בה, י"ל גבי העבד יש בה אישות דהבא עליה באשם אבל לא לבן חורין¹⁵. כ"ב

כא ו והגישו אל הדלת או אל המזוזה. פרש"י מה מזוזה מעומד אף דלת כן, ולמה לא בשכיבה לפי שצריכין להעיד והעדים צריכים עמידה¹⁶, ולמה דלת ומזוזה לפי שהיו עדיי במצרים ויד העדים תהיה בו בראשונה¹⁷, ד"א לפי ששיבר זה דלתות הלוחות וגנב לכך נרצע עליה¹⁸. כ"א

כא ז לא תצא כצאת העבדים. שיוצאין בשן ועין, וקשה למה עבד כנעני יוצא בשן ועין יותר משאר איברים, וי"ל לפי שראה חם אבי כנען את ערות אביו ויגר לשני אחיו בחוץ. ובשביל זה נתן לו אביו הברכה שיוצאים בשן ועין¹⁹. כ"ב

ומה טעם שאין האיש יוצא בסימנין כמו האשה, י"ל שלא שייך סימנין גבי איש לפי כשבאין סימנין לאיש עדיין הוא קטן והקונה אותו אין מקחו מקח, ואביו נמי אינו יכול למוכרו וכי ימכור איש את בתו ולא את בנו²⁰. כ"א

כא י שארה כפותה וענתה. (כלם) חסר(ים) לומר שהעונה אינה שוה בכל אדם, (וכן) [אבל] הכסות אחר לדל ואחד לעשיר²¹. כ"א

כא יא ועוד י"ל ויצאה' חנם' אין, ס"ת המן, כלומר בימי המן יצאו בלא כסף, וכתוב (ישעיה נב ג) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו²². כ"א

13. פי' הרא"ש וחזקוני ותוס' השלם יט. 14. כוונתו על אמה עבריה, וע"ז מקשה. 15. תוס' השלם ה. 16. תוס' השלם ה. 17. רוקח עמ' קכב ותוס' השלם ו ח. 18. תוס' השלם ה. 19. להלן כא כו בתוס' השלם ה, ומסיים ואומר מורי זה התיירון טעות הוא בידי המתרצים כך שהרי לפי דבריהם לא היה לו לצאת אלא בשן ועין אבל הוא יוצא בכ"ד ראשי איברים לחרות כדאמרי' בקדושין בפ"ק כמו שאומר רש"י. 20. תוס' השלם א. 21. לכאורה צריך לתקן ככפנים כי רק ענתה חסר, וכן הוא בבבב"ט ונדרש בענין אחר. 22. תוס' השלם יט.

כיון דרופא ראשון אינו יכול לרפאותו
א"כ אין הקב"ה רוצה שירפא ממנו
אותו חולה ויהיה אסור לשני לרפאותו,
קמל"ן ורפא ורפא שני²⁷. כ"ב

כא כב ונגפו אשה הרה. וקשה ולמה
איצטרך הרה מאחר שיצאו
ילדיה פשיטא שהיא הרה, וי"ל דאינו
חייב עד שיכנה נגד הריון אבל אם
הכה אותה על ידה או על הגלה ויצאו
ילדיה אינו חייב לזה איצטרך הרה²⁸.

כ"ב

ענש יענש. בשביל הולדות, וקשה
ואמאי אינו נהרג עליהם, וא"ת
שמא נפלים נינהו וא"כ אדם ההורג
חבירו תאמר נמי שמא מרפה הוא,
ועוד דרוב נשים אינם מפילות א"כ
אמאי אינו נהרג עליהם, וי"ל דכך יש
המסקנא בערכין²⁹ ואמר שם דאינו חייב
אלא עד שיצא לאויר העולם³⁰, וקשה
והרי מצינו שבן נח נהרג עליהן כדאמר
בפרק ד' מיתות (סנהדרין נז:): שנאמר
(בראשית ט ו) שופך דם האדם באדם
[דמו ישפך] איזה דם האדם שהוא
באד(ו)ם הוה אמר זה עובר, וי"ל דזה
דוקא גוי ולא ישראל³¹. כ"ב

כא יב מכה איש ומת. [למה נאמר
לפי שנאמר ואיש כי יכה כל
נפש אדם מות יומת] שומע אני הכאה
בלא מיתה, תימא וכי קאמר שיהיה זה
הולך בשוק וזה נהרג²³, וי"ל הכאה שאין
בו כדי להמית וזה מת בו יהיה נהרג,
ת"ל (דמת) [ומת] דבעינן הכאה
במקום הראוי להמית ובדבר הממית.
כ"ב

כא טז וגונב איש. [למה נאמר] לפי
שנאמר כי ימצא איש גונב נפש
אין לי אלא איש אשה מגיין, ת"ל וגונב
איש [ומכרו], ותימא והלא לא כתיב
וגונבת, ועוד דאמרינן בתמורה²⁴ אם
המיר ימיר מכאן ש(אין) אשה בתמורה,
וי"ל דשאני [התם ד]כל הפרשה בלשון
זכר נאמרה, אעפ"י דהוקשה אשה
לאיש לשאר עונשין איצטרך קרא לרבו
אשה משום דכתיב איש כדפירש לעיל.
א"נ הואיל ואינה נמכרת בגניבתה
אימא לא תיהרג בגניבתה דנפש קמל"ן
וגונב מ'²⁵. כ"ב

כא יט ורפא ורפא. מכאן שנותנין
רשות לרופא לרפאות²⁶, וקשה
ואמאי איצטרך ב' פעמים, וי"ל
דאיצטרך לרופא אחר רופא דסד"א

23. בתוס' השלם איתא קושיא זאת, ותירצו בכמה פנים, אולם תירצו שבכאן אינו נמצא
שם. 24. תמורה ב, ב. 25. תוס' השלם ח. 26. ב"ק פה, א. 27. תוס' השלם ז.
28. חזקוני ע"פ מכילתא. 29. ז, א. 30. חזקוני ותוס' השלם ט י. 31. תוס' השלם ט י.

אשר בשר המורים בשרם (יחזקאל כג כד), על שה פירוש ישראל על שהם נקראו שה פזורה (ירמיה נ יז), על שלמה ע"ש שקשר אהרן הטבעות שהיו באזניהם כשמלה, על כל אברה צאן אובדות [היו עמי] (ירמיה נ ו), אשר יאמר כי הוא זה (שואמי) [שאמרו אלה] אלהיך ישראל, עד האלהים פירוש משה ע"ש שהוא היה דיין, יבא דבר שניהם ישראל ואהרן הוא אמר שהם עשאוהו והם אומרין שהוא עשהו, אשר ירשיעון אלהים [זהו משה, ובאשר ירשיע משה] ישלם שנים לרעהו היינו נדב ואביהוא³⁴. כ"ב

עד האלהים. זה משה שנאמר (לעיל ז א) נתתיך אלהים, יבא דבר שניהם של הק' ושל אהרן, אשר ירשיעון אלהים זה משה, ישלם שנים זה נדב ואביהו, לרעהו זה הקב"ה³⁵. כ"א

כב כב אם ענה תענה אותו. פרש"י גזים ולא פירש עונשו, וקשה והלא מפרש שנאמר וחרה אפי, וי"ל וחרה אינו קאי אלא על הצועק כמו

שם ע"א ענש יענש. פרש"י דמי ולדות, ואינו נפלים כי אולינן בתר רוב ולדות ואינו נפלים, וקשה למ"ד בממון לא אולינן בתר רוב מאי איכא למימר, וי"ל אינו צריך לשלם אלא דמי ריפוי האשה כשהיא מעוברת או כשהיפיל. כ"ב

כא כו וכי יבה איש את עין עבדו. פרש"י שהוא בכלל ומכה איש את רעהו³² וקשה לעיל פירש רעהו ולא גוי ועבד הוא גוי, וי"ל שמא הואיל ועושה קצת מצות חרי הוא בכלל רעהו. כ"ב

כב ה ומצאה' קוצים' ונאכל' גדיש'. ס"ת [להיפך] שלמה, זש"ה (חגי ב כב) והפכתי כסא ממלכות שלמה, לכך ס"ת שישו אתה מושש' כל' המתאבלים' עליה' [ר"ת] שלמ"ה³³. כ"א

כב ח על כל דבר פשע. נדרש על העגל, כ"ל דב"ר בנימטריא אהרן, כלומר שאהרן פשע משום שהוא ע(ו)שה העגל, על שור היינו העגל, ועל חמור ערב רב היינו המצרים

32. לא מצאנו פרש"י זה. 33. ברוקח עמ' קכה ובתוס' השלם ט איתא מאמר זה מבלי לשייך אליו פסוק והפכתי וגו', גם לא נזכר בפסוק זה שלמה, וכן לא נדרש במדרשים הידועים לנו על שלמה כי אם על יכניה, ומוסיפים שם כי בפרק הכונס דורש על בית המקדש שבנה שלמה לעתיד להחזירו לנו. 34. תוס' השלם ב ע"פ תנחומא אחרי ח. 35. תוס' השלם ב ע"פ תנחומא אחרי ח.

עטרת

פרשת משפטים

זקנים

לט

שנאמר אם צעק יצעק אלי, אבל אם נתענה אותו ואינו צועק על זה אינו מפורשת שום עונשין³⁶, א"נ י"ל הגיוזם קאי אגר כמו שנאמר (לעיל כב כ) לא תונה, והעונש קאי על האלמנה והיתום. כ"ב

כב כג נשיכם אלמנות. שלא יהא עדים ולא יוכלו להנשא, ובניכם יתומים. שלא יוכלו לירד בנכסי אביהם³⁷. כ"א

כב כו ושמעתי. לפני משורת הדין, לפי שחנן אני³⁸. כ"א

כב כח מלאתך ודמעך לא תאחר. אלא לעולם (הראשונת) [הראשית] תתן לי [ואח"כ קח לעצמך כדכתיב ראשית עריסותיכם, וכן] בכור בניך תתן לי. ומתוך שאתה נותן בעין יפה תוכה לבנים הרבה, ועל כן קראו לזכר מלאתך לפי שיש שמחה כשנולד זכר, ודמעך אלו נקבות לפי שמוציאין מעות מכים³⁹. כ"ב

את האחרות מן הזאבים ומן הרובים⁴⁰. כ"א

כג א לא תשא שמע שוא. לא תזכיר, למה נסמכה לכלב תשליכון אותו, לומר לך כל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים שכן מצינו באיוב⁴¹. כ"א

כג ז מדבר שקר תרחק. שלא תקבל לשון הרע כשאל שהרג כהני נוב⁴². כ"א

כג יט לא תבשל גדי. תבש"ל ימים צריכה אשה להניק וולדה דהיינו כ"ד חדש, ולכך שנינו (יבמות מא.) לא ישא אדם מינקת חבירו עד כ"ד חדש חוץ מיום שנולד חוץ מיום אירוסין⁴³, וברושלמי (סוטה פ"ד ה"ג) מפיק לה מקרא (משלי כג י) אל תשג גבול עולם קרי ביה ע"לם, ובשרי יתומים אל תבא היינו לשון שדיים⁴⁴. כ"א

כג כ הנה אנכי שולח מלאך לפניך. פי' זהו הארץ. לשמרך בדרך. ע"י קולות ורעמים היוצאים מן הארץ ומהמם ומשגש האויבים כמו

כב ל לכלב תשליכון. לפי ששמר עד עתה שלא נטרפה, אף אתה לא תהיה כפוי טובה כנגדו כשיהיה לך טריפה שתשליכנו לו, וגם שומר הוא

36. פי' הרא"ש וחזקוני ותוס' השלם א ג ד. 37. תוס' השלם ד. 38. חזקוני. 39. תוס' השלם ח. 40. דעת זקנים. 41. תוס' השלם ד ע"פ פסחים קיח, א. 42. תוס' השלם ד. 43. פי' הרא"ש בשם רב סעדיה גאון ז"ל ורוקח עמ' קכת. 44. רוקח עמ' קכת.

שמוכיח ויהי בנסוע הארץ⁴⁵, ומחמת ז' עננים כמו שמוכיח. כ"א

כג כא השמר מפניו ושמע בקולו. פ' במה שבתוך הלוחות והתורה⁴⁶, אל תמר בו. פ' אל תסתפק בו לשון וריחו לא נמר פ' כמו לא פג. כ"א

לא ישא לפשעכם. לפי שהוא שליה ועושה שליחותו, אבל אני רחמן ונושא לכם פנים שנאמר (במדבר ו כו) ישא ה' פניו⁴⁷. כי שמי בקרבנו. שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך ומלאך⁴⁸. כ"א

כי שמי בקרבנו. יו"ד של שמי הוא של שד"י, כ"ק של בקרבנו בא"ת ב"ש ש"ד, הנה בין הכל שם שדי רבו⁴⁹, וזהו שאומר בפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין לח.) של מטמרון ששמו כשם רבו ומטמרון בגימ' שדי, ונקרא מטמרון שנעשה ממרון לט' בני אסנת משגעת, וראיתי בכתב תמים באלפא ביתא דר' עקיבה כי ע' שמות למטמרון ואחד מהם יו"י הקטן אפילו אם הספר בר סמכא מיסוד רבותינו המושלים

בזא יו"י הרי הטיל בו שם לוו"י הקטן להבריל שם ענד משם רבו והקב"ה מעיד בו כי שמי בקרבנו ומטמרון בגימ' שד"י כדאיתא (בפירש"י), ולי נראה לראייה לדבר דאמרינן בפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין לח.) א"ל ההוא מינא לרב אידיה כתיב ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה אמר לו זה מטמרון ששמו כשם רבו, ובאחד דיני ממונות (סנהדרין מד:) אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה [וכו'] ומי אית ליה רשותא כולי האי אין דאמר ר' יוסי בר חנינא ג' שמות יש לו פסקון אטמו"ן סגרו"ן, פסקון דברים כלפי מעלה, אטמו"ן שאומם עוונותיהם של ישראל, סגרו"ן כיון שסוגר שוב אין פותח, וי"א הוא גבריאל וי"א שהוא מטמרון וגדלו הקב"ה בזכותן של ישראל, ובאלפא ביתא דר' עקיבא מונה בע' שמות של מטמרון רוח פסקוני"ם וכן אטמו"ן וסגרו"ן על שם זכות ישראל, מספר המאסף והמבין יבין וישתק⁵⁰. כ"א

כג כה והסירותי מחלה. כמנין מחלה חלאים תלויים במרה בהמקבל (ב"ק צב:) כולן כתיבי המלח מבמלתן,

45. כמ"ש בהמשך ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וגו', וכן הוא בתוס' השלם ז. 46. תוס' השלם ב. 47. תוס' השלם יב ע"פ ילקוט רמז שנט. 48. ילקוט רמז שנט ותנחומא. 49. תוס' השלם יב. 50. עיין תוס' חולין ס, א ד"ה פסוק ובהגה"ה שם בשם ספר היכלות.

עטרת פרשת משפטים זקנים מא

מחלה אותיות הלחם, ואותיות
המלח⁵¹. כ"א

למה נסמכה פרשת לא תבשל גדי
לפרשה עלה אלי ההרה, לפי
שבשביל זה קנה משה את התורה,
כשעלה משה למרום אמרו המלאכים
מה אנוש כי תזכרנו וגומ' תנה הודך
על השמים, אמר הקב"ה למשה משה
השיבם, אמר להם משה אין אתם
ראויים לקבל התורה לפי שכתוב בה לא
תבשל גדי בחלב אמו, ואתם אכלתם
בשר בחלב בבית אבינו אברהם שנאמר
ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה
ויתן לפניהם⁵². כ"א

כג ל מעט מעט אנרשנו. כדי שיטעו
שדות וכרמים. כ"א

כד ג ויען כל העם קול אחד
ויאמרו. הרי לשון יחיד ורבים
מלמד שהושוו כולם בעצה אחת ואמרו
כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע⁵³. כ"א

כד י ויראו את אלהי ישראל.
כלומר ותחת רגליו של אלהי'
דמות יעקב⁵⁴ שנאמר (בראשית ל ב)

ויאמר (יעקב) התחת אלהים אנכי⁵⁵, וכי
את סבורה לפי שאני תחת רגליו כו'⁵⁶
זהו שמאלו תחת לראשי אותיות
ישראל⁵⁷. כ"א

כד יא ואל אצילי בני ישראל לא
שלח ידו. ותימה מאי רבותא
אתא לאשמעינן פשיטא מפני
שאצילים היו לא שלח ידו בהם, פי'
דקרא כך הוא ידו לשון נבואה כמו יד
היתה עלי ולפי שאכלו ושתו⁵⁸. כ"א

ואל אצילי בני ישראל לא שלח
ידו. ותימה מאי (תיתה) [רבותא]
יש בזה פשיטא מפני שאצילים היו לא
שלח ידו בהם אלא הכי פירש לא שלח
ידו לא פשטה נבואתו⁵⁹. כ"ב

כד יח ארבעים יום וארבעים לילה.
נגד יצירת הוולד⁶⁰, וסמך ליה
ויקחו לי תרומה כלומר מי הוא שלי
זהו שלומד תורה שנתנה למי' יום הרי
הוא שלי⁶¹. ולכך נקרא התורה עדות כי
ערו"ת שעות כמ' יום וערו"ת שעות
בליל, ולכך נקרא גם תלמוד מחמת
זה⁶². כ"א

51. תוס' השלם ד ע"פ ילקוט רמז שנט. 52. מדרש שוה"ט תהלים ח. 53. רוקח עמ'
קלא ותוס' השלם ג. 54. רוקח עמ' קלב ובעה"ט ותוס' השלם ד ז. 55. בעה"ט ומסיים
אנכי בגימ' כסא, וכן בתוס' השלם ד ז. 56. תוס' השלם ד ז. 57. תוס' השלם ז.
58. חזקוני. 59. חזקוני. 60. רוקח עמ' קלג. 61. רוקח עמ' קלד ותוס' השלם י. 62. כי
תלמוד בגימ' עדות.

פרשת תרומה

ואביא לכם משיח שנאמר שמן, ונאמר (תהלים קלב יז) ערכתי נר למשיח⁵.
כ"א

וזאת התרומה וגו'. זהב כנגד מלכות
בבל שנאמר (דניאל ב לח) את
הוא ראשה די דהבא, וכסף הוא
מלכות מדי שכתוב בה (אסתר ג ט)
ועשרת אלפים כבר כסף, ונחושת זו
מלכות יון שהייתה מלכות שפלים
מכולם, ועורות אלים מאדמים זו
מלכות אדום שנאמר (בראשית כה כה)
ויצא הראשון אדמוני, ואמר הקב"ה
אעפ"י שאתם רואים מלכויות האילו
מתגאות וכא עליכם חייכם שאני
מצמיח לכם ישועה מתוך השיעבוד,
מה כתיב אחריו שמן למאור מהו מאור
זהו מלך המשיח שנאמר (תהלים קלב
יז) שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר
למשיח⁶. כ"ב

כה ח ושכנתי. קרי ושכנתי, וכן
עמד בית ראשון⁷. כ"א

כה ב דבר אל בני ישראל ויקחו
לי. ר"ת וס"ת לוי, לומר לי
הלויים בעולם הזה ובעולם הבא, כל
מקום שנאמר לי בעולם הזה ובעולם
הבא¹. כ"א

ויקחו לי תרומה. אמר הקב"ה
התורה הייתה שלי ונטלתם
אותה ממני קחו אותי עמה², מכאן
לתרומה הנתנת בעין יפה אחד
מארבעים³. כ"א

ויקחו לי תרומה. אותיות מ' תורה,
שהתורה ניתנה למ' יום⁴. כ"ב

כה ג ע"א וזאת התרומה. זהב. זהו
בבל שנאמר (דניאל ב לח) את
הוא ראשה די דהבא, כסף זהו מדי
שנאמר (אסתר ג ט) ועשרת אלפים כבר
כסף, נחשת זהו יון שהייתה פחותה
מכולן, ועורות אלים מאדמים זהו עשו
שנאמר (בראשית כה כה) ויצא הראשון
אדמוני, אמר הקב"ה אילו כנגד אילו
אם תקיימוהו כהוגן אין אלו מזיקין לכם

1. רוקח עמ' קלד, ורבינו אפרים עמ' רפז, ע"פ תנחומא תרומה סי' ג. 2. שמו"ר פ' ל"ג
א'. 3. רוקח עמ' קלד ורבינו אפרים עמ' עדר ועמ' רפז ע"פ תרומות פ"ד מ"ג, בעה"ט,
ונלמד מגימ' של תיבת לי. 4. רוקח עמ' קלד ע"פ מנחות צט, ב, ורבינו אפרים עמ' עדר
ובעה"ט. 5. דעת זקנים ע"פ תנחומא ז', אולם בשמו"ר פ' ל"ה ה' מביא על מדי פסוק
אחר מדניאל (ב לב) חדוהי ודרעוהי די כסף, ועל יון מביא פסוק מדניאל (שם) מעוהי
וירכתיה די נחש. 6. כנ"ל. 7. רוקח עמ' קלו, בעה"ט.

כה ט אני מראה אותך. מראה
בנימטר⁷ גבריאל⁸, על ידו
הראה המשכן. כ"א

את תבנית המשכן משכן בנימטר⁷
ת"י, כך עמד בית ראשון⁹, משכן
לשון משכון, בעבור עונותיהם נתמשכן
וכן נחרב¹⁰. כ"א

כה י ועשו ארון. אותיות נורא¹¹ ע"ש
(תהלים סח לו) נורא אלהים
ממקדשך. כ"א

כה י ועשו ארון. והם עשו המשכן
תחילה, שכל זמן שלא היה
המשכן עשוי היכן יכניסו הארון¹², וכן
מצינו בפרשת עקב (דברים י א) פסל לך
שני לוחות אבנים ועשית לך ארון עץ,
והוא עושה תחילה ארון כדכתיב
לאלתר (שם ג) ואעש ארון וגו' ואפסול
שני לוחות¹³, זהו דכתיב (משלי ט ט) תן
לחכם ויחכם עוד¹⁴, וי"מ כסדר שהם

סדורים בפרשה הראהו לו הקב"ה
למשה כדכתיב ככל אשר אני מראה
אותך בהר את תבנית המשכן ואת
תבנית כל כליו, ש"מ הראהו תחילה
(הארון) [את תבנית המשכן] ואחריו
כל כליו¹⁵. כ"ב

עצי שמים. לכפר על עון שעשו
בשמים¹⁶, ד"א לכפר על עון
שמות. כ"א

אמתים וחצי. למה לא [היה] בארון
אמות שלמים כמו בשאר
מינין, וי"ל מכאן לת"ח שיהא נשבר
ושפל רוח¹⁷. כ"א

כה יא מבית ומחוץ תצפנו. מכאן
למדנו אותן בני אדם שכורכין
ספר תורה ומשימים המפות על הס"ת
ויש להם לזוהר שלעולם אותה מפה
הסמוכה לס"ת להיות יפה¹⁸ וכן
העליונה, והאמצעית בינונית. כ"א

8. ברוקח עמ' קמא מביא זאת על להלן (כה מ) בסוף מעשה המנורה אשר אתה מראה
בהר, והוא ע"פ מנחות כט, א, ושם נזכר גבריאל רק על מעשה המנורה ולא על מעשה
המשכן, וללא הזכרת שם גבריאל נזכרו שם בברייתא ארון של אש ושלחן של אש ומנורה
של אש, אולם בבעה"ט מביאו כאן על חיבת מראה שלפינו ולא בחיבת מראה שבמעשה
המנורה, ומוסיף מלמד שהיה חגור פסיקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית
כל כליו, ובכ"ז צ"ע כי במנחות שם במקור הדברים נזכר זאת רק במעשה המנורה לחוד,
ואולי היה לפניהם גירסא אחרת. 9. רוקח עמ' קלו ורבינו אפרים עמ' רפז. 10. שמור"ר
פ' ל"ה ד'. 11. בעה"ט. 12. רש"י לח כב. 13. רש"י עקב שם ע"פ תנחומא עקב י'.
14. ילקוט משלי רמז תקמ"ד. 15. הי"מ הוא לשון החזקוני ועל פיו תוקן בפנים.
16. רבינו אפרים עמ' רפט, ובעה"ט להלן כו טו על פסוק ועשית את הקרשים וגו' עצי
שטים וגו'. 17. בעה"ט, ורבינו אפרים עמ' רעה בשינוי לשון. 18. ביומא עב, ב למדו

כה יד והבאת את הכדים במבעות.
 ר' [יוסי בר]¹⁹ חנינא רמי כיצד
 פסוק אחד אומר לא יסורו ממנו וכתוב
 אחד אמר ושמו את בדיו, הא [כיצד]
 מתפרקין ואינן נשמטין, שהיו ראשי
 הכדים עבים ואינן יכולים לצאת מן
 המבעות. כ"ב

כה יח שנים כרובים. רמז לשנים
 שיעסקו בתורה, וכתוב (מלאכי
 ג טז) אז נדרבו יראי ה'²⁰, כרובים
 כרביא²¹ כי נער ישראל ואהבהו (הושע
 יא א)²², צ"א תיבות בפרשת כפורת,
 צ"א מזמורים עד יושב בסתר עליון,
 וצ"א [אלף] עם הארון להביאו
 לירושלים²³. כ"א

כה יט כרוב. אותיות ברו"ך, לומר
 שהכרובים אומרים (יחזקאל ג
 יב) ברוך כבוד ה' ממקומו²⁴. כ"א

כה כב ודברתי אתך מעל הכפורת.
 וקשה והא כתיב (ויקרא א א)

וידבר ה' אליו מאוהל מועד, אלא ה"ק
 כשהיה משה חוץ מאוהל היה שומע
 הקול מאוהל מועד, וכשהיה הוא בתוך
 האוהל היה הקול בא אליו מעל
 הכפורת כדכתיב ובכא משה אל אוהל
 מועד וישמע את הקול²⁵. כ"ב

מ'בין ש'ני ה'כרובים. ר"ת משה²⁶
 כלומר שמושה שומע ולא
 אחר²⁷. כ"א

כה כג שלחן. אותיות של חן, כלומר
 ששלחן של אדם יכפר עליו²⁸.
 כ"א

כה לא מקשה תיעשה המנורה.
 בגימ' גוף המנורה (י"ח) היא
 שמונה עשרה] טפחים²⁹. כ"א

המנורה. ג' מלאים ו³⁰, נגד י"ח
 טפחים של מנורה³¹. כ"א

מנורה. גימטר' אש, כלומר מנורה של
 אש הראה למשה³². כ"א

מכאן על ת"ח שיהא תוכו ככרו. 19. כן הוא ביומא עב, א. 20. רוקח עמ' קלח.
 21. רוקח שם ורבינו אפרים עמ' רפח ע"פ סוכה ה, ב. 22. רוקח שם ובעה"ט. 23. רוקח
 עמ' קלט ע"פ ירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ג. 24. ראה רד"ק שם. 25. עיין ברש"י כאן
 ע"פ ספרי סוף פ' נשא, בדרוש של ב' כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב הג'
 ויכריע ביניהם, וצ"ע. 26. רוקח עמ' קלט ופי' הרא"ש ובעה"ט, וברבינו אפרים עמ' רעח,
 ומסיים כלומר שילמדו הלכה למשה מסיני. 27. בספרא פרשתא א' פ"ב פיסקא ח'.
 28. ע"פ חגיגה כז, א, והדרוש הוא על פסוק המזבח עץ שלש אמות וגו' וידבר אלי זה
 השלחן וגו' פתח במזבח וסיים בשלחן. 29. חסר ב' מן החשבון. 30. ואלו הם תיעשה
 המנורה (כאן), אל מול פני המנורה - אל מול פני המנורה (בהעלותך ח ב-ג). 31. רוקח
 עמ' קמ. 32. רבינו אפרים עמ' רפח ע"פ מנחות כט, א.

מה זקנים פרשת תרומה עטרת

כה לו [ועשית את נרתיה שבעה] לומר ביום הכיפורים נאמר פרשת משכן, פירושו הכי אעפ"י שפרשת משכן קודמת כלומר שנאמר פרשת של משכן קודם לעגל אמר ר' יודא [בר' שלום] אין מוקדם ומאוחר בתורה³³.

כ"ב

כ"ב

וחשוקיהם. לשון דיבוק כמו (בראשית לד א) ותדבק נפשו וכתוב (שם לד ח) שכם בני חשקה³⁴. כ"א

כז י ואדניהם עשרים. תימה למה לא פירש (הגבוה) [הגובה] מן העמודים, ועוד למה לא גילה הכתוב ציפוי ראשיהם כמו שמפורש בויקהל (בשעה) [בשעת] העשייה³⁴, צריך

סליק תרומה

33. ענין שבעת הנרות כנגד שבעה כוכבי לכת נזכר ברבינו בחיי בשם תנחומא, וברוקח עמ' קמ וקצא, ורבינו אפרים עמ' רפח. 34. בפסקא זו נראה שנשמט למעתיק בעת הכתיבה, כי נראה שהם שני ענינים הקושיות נשארו ללא תירוץ, והתירוץ היא לא על קושיות אלו. 35. חלקה השני של הפסקא מקורה בתנחומא ח'. 36. ראב"ע.

פרשת תצוה

כז כ מניין הדלקת נר בשבת מן התורה ממקרא מלא ילפינן שנאמר ואתה תצוה ותי"ו של תצוה בנימטר' ד' מאות וכמו נשים בנימטר' ד' מאות¹, ונר תמיד בנימטר' בשבת², לכך משמש ואת[ה תצוה] "נשים צוה" להעלות בשבת. כ"א

הנשים שתשמרו מצותי⁴. להעלות נר תמיד בנימטריא בשבת⁵. כ"ב

שם בכל ואתה תצוה לא תמצא משה לפי שאמר מחני נא מספרך, ולזה לא נכתב בזה הפרשה⁶ ואין מוקדם ומאוחר בתורה⁷. כ"ב

בתרת. אותיות ת"י ת"ך, רמו שיסמוך המנורה ת"י בבית ראשון ות"ך בבית שני ומיד פסק⁸. כ"א

להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד⁹. כ"א

כז כא יערוך אותו אהרן ובניו מערב. אותיות מערב, זהו נר מערבי שלא היה ככה¹⁰. כ"א

כח ד אפו"ד בנימ' מלא"ך¹¹. כ"ב

כח ט ולקחת את שתי אבני שהם. נגר משה ואהרן, שה"ם אותיות מש"ה, אבני אותיות נבי"א, רמו על כל

ואתה תצוה. אמאי לא הזכיר משה עם כל אלו הפרשיות כלומר לא הזכיר משה להתחיל וידבר ה' אל משה, וי"ל לפי שמושה מן הדין היה לו להיות כהן ולפי שאמר (שמות ד יג) שלח נא ביד תשלח נתנה הכהונה לאהרן ולכך לא נזכר משה גבי כהונה³. כ"א

ואתה תצוה. וקשה למה הוצרך לכתוב התי"ו מאחר שאמר ואתה, אלא י"ל צוה לאנשים והתי"ו בנימ' נשי"ם לפי שפרשה הזאת מהדלקת הנר מיירי כלומר תזוהיר על

1. רבינו אפרים עמ' רצו ובעה"ט. 2. רבינו אפרים עמ' רצו ובעה"ט. 3. רוקח עמ' קמח ובעה"ט. 4. רבינו אפרים עמ' רצו ובעה"ט בשינוי לשון. 5. רבינו אפרים עמ' רצו ובעה"ט. 6. בפ"י הרא"ש בשם הר"ר דן אשכנזי ז"ל ובעה"ט. 7. כנראה כוונתו שהרי מעשה העגל נזכר בפ' כי תשא והוא לא נזכר בפרשת תצוה שלפניה, ונרמז זאת בפ"י הרא"ש. 8. רוקח עמ' קמח ורבינו אפרים עמ' רצה ובעה"ט. 9. לשון רש"י. 10. רבינו אפרים עמ' רצה ע"פ מנחות פו, ב. 11. רבינו אפרים עמ' חצ"ר, ובעה"ט להלן (כח לא)

הנביאים שהם אומרים אמת כאורים ותומים. כ"ב

כח יז אודם. לראובן, על שם שאדמו פניו כשהודה שביבל יצועי אביו והוא אבן רובי"ן ותולדותיו אשה שנשאה אינה [מפלת] נפלים וטוב למקשה [ללדת אם שוחקים אותו ומעריבים אותו] באכילה או בשתייה, וטוב הוא להריון כרודאי ראובן שמצא לכן כתיב אדם חסר ו' כי דודאים דומים כדמות אדם¹², ולפעמים אין רובי"ן מעורב באבן אחר, רובי"ן פלי"ש לפי שראובן הציל את יוסף ונתערב מהכותו יחד שנאמר (בראשית לז כא) וישמע ראובן ויצילהו, וכתיב (שם מב כב) אל תחטאו בילד, וכתיב (שם מא מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף, ובאותו טבעת היה בו רובי"ן פלי"ש. כ"ב

פטרה. אבן שמעון והוא פראזמ"א שקורין פריזנד, וירוקה היא על שם זימרי בן סלוא שהוריקו פניהם [כל מי שחטאו משבט שמעון], ושוב לא העמידו מהם לא מלך ולא שופטים, וסימן לעבירה הדרוקן, והוא כהה, ותולדותיו שמקרת את הגוף, לכן כתיב (איוב כח יט) לא יערכנה פטרת

כוש, ומצרים לפי ששטופי זמה הם ולכך היא מצויה שם לקרר את הגוף והרוח¹³, וגם לאהבה טוב שישאנה, על שם כי שמע השם כי שנואה לאה, והיא נעשית אהובה בילדות שמעון. כ"ב

ברקת. היא קרפניק"ל, נוצצת כברק ומאירה כברק, והיא אבן טובה כמו שתלה נח בתבה וממנה היה אור בתבה כמו שנאמר (בראשית) צהר תעשה לתבה¹⁴, צהר [בנימ'] לאור האבן, והוא אבן על לוי על שם ששבט לוי כולם בני תורה היו, שנאמר (דברים לג י) יורו משפטך ליעקב, [וכן משה היה משבט לוי] וחכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח א), ומשה כשנולד אז נתמלא כל הבית אורה, וכתיב (שמות לד כט) כי קרן אור פניו, וכתיב (חבקוק ג ד) קרנים מידו לו, וטוב לישא אבן זאת על שם שמחכמת אדם ומאירת [העינים], ומחזרת הזקן לבחור על שם לא כהתה עינו ולא נם לחה. כ"ב

כח יח נוֹפֵךְ. ליהודה, והוא שמרק"ל והיא ירוקה לפי שהוריקו פניו כשנתגבר על יצרו והודה מעשה תמר, וכשהשדו [אביו] על יוסף שנאמר (בראשית לז לג) חיה רעה אכלתהו,

בפסוק ועשית את מעיל האפור. 12. רוקח עמ' קנא בקיצור, ורבינו בחיי בשינוי לשון. 13. רבינו בחיי בשינוי לשון. 14. רבינו בחיי בשינוי לשון.

ונצטער עד שהפכו פניו לירוקין, וצלולה היא ולא עכורה כאבן שמעון לפי שהיה רץ מן החשד שנאמר (שם מט ט) מטרף בני עלית, נעשה פניו צלולין מתוך השמחה, ותולדות האבן מוסיף גבורה למי שנושאה ונוצחת במלחמה, לפיכך היו שבט יהודה גבורים, ולכך [שמו] נופך ע"ש שהופך האויב, למי שנושאה ונוצח כמו שנאמר (שם מט ח) ירך בעורף אויבך, וכל מלכי דוד זורעו משבט יהודה היו ונוצחים כדכתיב (שמואל א' יח ז) ודוד ברבבותיו, וכתוב במשיח (ישעיה יא ד) וברוח שפתיו ימית רשע¹⁵. כ"ב

לכל בשר, חש בעיניו יעסוק בתורה היא מאירת עיניים, חש בראשו חש במעיו חש בכל גופו יעסוק בתורה (עירובין נד). והיא מרפאה אותו כמו שנאמר (משלי ד כב) ולכל בשרו מרפא¹⁶. כ"ב

יהלום. ליבולון והיא פער"ל מוט"ר, ומוב לגשאו מי שעוסק בפרקמטיא והולך על הדרך מפני השלום ע"ש שהיו שבט זבולון תנרים ונתנן לתוך פיהם ומביא השינה על שם (בראשית ל ב) הפעם יזבלני אישי¹⁷. כ"ב

ספיר. ליששכר לפי שהלוחות סנפירין[נון] היה וכתוב (דה"א יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, כולהן ראשי סנהדרות, ובמתן תורה כתיב (שמות כד י) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, כי שבט יששכר צדיקים ונפשם צרורה בצרור החיים, ותחת כסא הכבוד (יחזקאל א כו) כמראה אבן ספיר דמות כסא, ותכלת דומה לו כי בנד של צבע [תכלת] (שוה) [נאה] לזקנים ובחורים, ואבן ספיר טוב לרפואת כל נפוח וכאב, וטוב להעביר על העיניים, כי התורה מרפא

כח יט לשם. לדן והוא טפצ"א, ופרצוף אדם ניכר בו (שהפך) [מהופך], לפי שהפכו לשם לסימולם בפסל מיכה, ומצאו שבט דן לשם בעיר ויקראו (אותו) [ל]לשם [דן] כשם דן אביהם], היא רמוזה בשופטים (יהושע יט מז)¹⁸. כ"ב

שבו. לנפתלי והוא טורקו"ם, ונקראת שבו ע"ש שמושכת את האדם שלא יכשל ויפול, ונחמדת לרוכבי הסוסים ומחברת את האיש עליו ע"ש (בראשית ל ח) נפתולי א' נפתלתי¹⁹. כ"ב

15. רבינו בחיי בשינוי לשון. 16. רוקח עמ' קנא בקיצור, ורבינו בחיי בשינוי לשון קצת.

17. רבינו בחיי בשינוי לשון. 18. רוקח עמ' קנא בקיצור, ורבינו בחיי בשינוי לשון.

19. רבינו בחיי בשינוי לשון.

ואחלמה. לגד והיא קרישטעל, ששכט גד ארוכין היו וניכרין כמו שנאמר (דברים לג כ) זרוע אף קדקד, ואבן אחד נקרא דימענט"א ודומה לקרישטע"ל אבל מראה ארמונית יש בו, והיא טובה למלחמה ומחזקת הלב שלא ירך, לפי ששכט גד הם היו לפני אחיהם למלחמה, ונקרא אחלמ"ה על שם שנלחמה(ה)[ו] כבד לשון חזק, וטוב אפילו לפני הרחות ומויקין, וטובה לנשאות שלא יאחזנו מורך הלב²⁰. כ"ב

כח כ תרשיש. היא יכני"ט, מראיתו גוונים הים והיא לאשר, ותולדותיו שמעכלת המאכל, ונעשה אדם שמן ועב, וכתוב (בראשית מט כ) מאשר שמנה לחמו, ובנותיהן נשואות למלכים ולכהן גדול, ונאמר (דברים לג כד) ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו, ולפעמים אבן ספיר מעורבת ביכנ"ט לפי שהיה שבט אשר מתערבין בנותיהן לבני תורה משום יופיין, ויששכר על ספיר, ותורה נמשלה למים דהא ספיר ביכנ"ט וכל הבריאים והשמנים פניהם מאדימים, לכן לפעמים יכנ"ט נמצאו אדומות²¹. כ"ב

שוהם. ליוסף והיא אוניקל"א, ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר, וטוב

לנושאה אל הוועד ויהיו דבריו נשמעים, ומצליח כמו שנאמר (בראשית לט ב) ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח²². כ"ב

ישפה. אבן של בנימין, והוא ישפ"ה וכל מיני גוונים בה תמצא ירוקה אדומה ושחורה, לפי שבנימין ידע במכירת יוסף וכמה מחשבות עלו על לבו לגלות ליעקב אביו ונשתנה פניו לכמה גוונים אם לאומרה אם להעלימו, ונתאמן ונתגבר על יצרו וכיסה הדבר, וזהו ישפ"ה כלומר י"ש פ"ה ולא גילה (אסתר רבה ו' יב) לפי שהיה מעצור לרוח, ותולדותיו לעצור הרם²³.

כח כא [והאבנים תהיין על שמת בני ישראל] וכך היה החושן ארבע טורים על כל אבן שש אותיות, כמניין אותיות בנימין (הא) [היו] כתובות כסדר הזה אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים, ראובן א, שמעון ב, לוי רהם, יהודה י, יששכר ז, זבולן ח, דן ק יעק, נפתלי ב, גד שבטי, אשר ישר, יוסף (אל) [ו], בנימין²⁴. כ"ב

[שם] כל האותיות הללו עולות לשבעים ושתים אותיות כנגד

20. רבינו בחיי בשינוי לשון. 21. רבינו בחיי בשינוי לשון. 22. רבינו בחיי בשינוי לשון. 23. רוקח עמ' קנא בקיצור, ורבינו בחיי בשינוי לשון. 24. רוקח עמ' קנא ורבינו

ונוצצים כעין נחושת קלל, [ו] כמו
(תהלים קלב יח) ועליו יציין נורו²⁸. כ"ב

כט א לקח פר. קח לא נאמר אלא
לקח, ואין לקח אלא תורה
שנאמר (משלי ד ב) כי לקח טוב וגו'.
כ"א

[לקח פר אחד בן בקר ואילים
שנים] פר ואילים הרי ג' אלו
כנגד ג' אבות אברהם יצחק ויעקב²⁹.
כ"א

[כט ט וחכשת להם מגבעת] מה
הפרש יש בין מצנפת
למגבעות, המצנפת אינה עמוקה כל כך
כמו מגבעות³⁰, שהמצנפת היה לכהן
גדול והיה (נשאו) [נשאר] בין המצנפת
ובין הציץ מקום גלוי להניח תפילין
(זבחים יט.). כ"א

שבעים ושתיים תיבות של שם המפורש
הנתון בתוך החושן²⁵. כ"ב

כח ל אל חשן המשפט. גימ' היה
מכפר (על) הירהור הלב²⁶. כ"א

שם החושן היה כפול כקמיע זה והיה
מונה בו בתוכו שם הקדש בו
שבעים ושתיים אותיות, וזהו שכתוב
ונתת אל חשן המשפט את האורים
ואת התומים²⁷. כ"א

כח לב לא יקרע. לשון פתיחה כמו
(ירמיה כב יד) וקרע לו חלוני,
בית לא יפתח בשעת תיקון הבגד אלא
בשעת האריגה מניחין בו בית הצואר.
כ"ב

כח לו ועשית ציין. מין תכשיט מאיר
ומזהיר כמו (יחזקאל א ז)

סליק תצוה

אפרים עמ' חצר ובעה ט"פ יומא עג, ב. 25. רוקח עמ' קנג. 26. רוקח עמ' קנב בסגנון
אחר והוא: חשן המשפט בגי' מכפר הרהור הלב. 27. רבינו אפרים עמ' חצר ובעה ט"פ
ועם גימטריא. 28. לשון החזקוני. 29. רוקח עמ' קנד ודעת זקנים ופי' הרא"ש ע"פ
תנחומא פ' תצוה י"ג. 30. רוקח עמ' קנה, ועיין תוס' יומא כה, א ד"ה נוטל.

פרשת כי תשא

האיש וגו' לא ידענו מה היה לו, ובוזה
הוגבהו שנאמר זה יתנו והה"ד (תהלים
עה ח) זה ישפיל וזה ירים⁵. כ"א

זה יתנו. זה בנימט' י"ב שבמיהם⁶,
יתנו להם לכפרה ולא לאומים
אחרים. כ"א

זה יתנו כל העובר על הפקודים.
אמר ר' יהודה [בר סימון] ג' דברים
שמע משה מפי הגבורה ונרתע, בשעה
שאמר לו הקב"ה ועשו לי מקדש
ושכנתי בתוכם, אמר משה [הנה
השמים ושמיי] השמים לא יכלכלוך,
א"ל לאו כשאתה סבור אלא [עשר]
אמות [ארוך וכ' רוחב] [בצפון ועשר
אמות בדרום ועשר במערב]⁷ ושם
אצמצם שכינתי שנאמר (שמות כה כב)
ונועדתי לך שב, וכשאמר לו (במדבר
כה ב) קרבני לחמי לאשי אמר משה אם
אני אכנים כל הבחמות שבעולם אין

ל יב כי תשא. סמך יום הכפורים
לכופר נפש, מכאן שפוסקין
צדקה כיום הכפורים ואז נענים וכל
העולם נחתמים¹. כ"א

ונתנו איש כופר. כלומר עתה יתנו
שקלים בעבור כפרה של מעשה
העגל, אבל בכל שעה שהיו נמנים
ישראל לא ניתנו שקלים². כ"א

כפר נפשו. פי' הם חטאו בחצי היום
יביאו מחצית השקל לכפרה
וכמה הן עשר מעין לכפר על עשרת
הדברות שעברו בחצי היום³, ולפי
המדרש (שבת פט.) בושש באו שש
יביאו בקע שש [גריסין] [גרמסין] לכפר
על עון שש⁴. כ"א

ל יג זה יתנו. בזה הושפלו שאמרו זה
אלהיך (ישראל ברברי הימים)
(נחמיה ט יח), וי"מ [בוה הושפלו
שאמרן] (שמות לב א) כי זה משה

1. רוקח עמ' קסא ובעה"ט ע"פ תנחומא פ' האזינו א'. 2. כי כן מצינו בשאול המלך
שמנה את ישראל בבוק והיינו חרסים בשמואל א' יא ח, ובטלאים בשמואל א' טו ד.
3. ירושלמי שקלים פ"ב ה"ג ותנחומא תשא י' ונזכר קצתו ברוקח עמ' קסב. 4. ענין
בושש באו שש ברוקח שם ע"פ שבת פט, א, וענין יביאו שש וכו' בירושלמי שקלים פ"ב
ה"ג ותנחומא תשא י'. 5. ענין הי"מ בתנחומא ה'. 6. רבינו אפרים עמ' שט, ובעה"ט,
ומסיים דאיכא למ"ד שבת לוי לא נמנו. 7. התיקון ע"פ יל"ש תהלים רמז תתמב, אולם
במדבר"ר פ' י"ב ג' ותנחומא תשא י' איתא: אלא כ' קרש בדרום וכ' בצפון וח' במערב
וה' במזרח.

בהם אפילו [העלאת] אחת, וכל עצים שבעירים אין בהם הבערה אחת שנאמר (ישעיה מ טז) ולבנון אין די בער וחיותו אין די עולה, א"ל לאו כשאתה סבור אלא (במדבר כה ד) את הכבש האחד תעשה בבקר, ולא שנים בבת אחת לפי שאין אכילה לפני, תדע שהרי משה היה ברקיע מ' יום ומ' לילה ולא אכל אלא ריח ניחוח ערב לפני, וכשאמר לו ונתנו איש כופר נפשו, א"ל מי יוכל ליתן פדיון נפשו, א"ל לאו כשאתה סבור אלא זה יתנו מחצית השקל⁸, שקל בנימי נפשי⁹. כ"ב

[ברש"י גרה לשון מעה] מעה הוא פשוט ולמה נקרא כך על שם קטנותו, וכן בערך מע. כ"א

ל כג-כה בשמים ראש. זה אברהם שהיה ראש לאבות. וקרה. זה יצחק שנעקד על המזבח. רקח מרקחת. זה יעקב שכל זרעו היה כמרקחת. כ"א

ל כו [ברש"י כל המשיחות כמין כ"ף יונית] כמין כ"י [כ"ף יונית]. פ' כ"ף שלנו, וכן היה המשיחה

סביב הראש¹⁰ אבל כמין נזר הוא המשחה המסבבת כל הראש. כ"א

לא ב בצלאל בן אורי בן חור. ותימא למה הזכיר כאן אבי אביו וגבי אהליאב לא הזכיר אלא אביו, וי"ל לפי שחור נהרג במעשה עגל ולכך זכה שהזכיר שמו במלאכת המשכן¹¹.

כ"ב

לא ו ואני הנה נתתי אתו. (שמ"ד פ' מ' ד') אמר ר' חנינא [בן פוי] אין לך גדול משבט יהודה ואין לך קטן משבט דן שהוא מן השפחות, אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא תהא דעתו גסה עליו, ואף המקדש כך שלמה מיהודה וחירם (מדן) [מנפתלי] וגזדווג לו¹². כ"א

לא ח ואת המנורה המהורה. לא מצינו בשום כלים שבמשכן שנקרא מהור רק במנורה ושולחן בפרשת אמור (במדבר כד ו), והמעם לפי שלא היה עליהם שום מתן דמים¹³.

כ"ב

לא יד כתוב אחד אמר מחלליה מות יומת וכתוב אחד אמר (שמות לה ב) כל העושה בו מלאכה יומת,

8. במדב"ר שם ותחומא שם. 9. בעה"ט. 10. משמעו כחצי עיגול והיינו רק צד הפנים. 11. דעת זקנים. 12. רוקח עמ' קסז כתב שבזה נתקיימה נבואת רחל [נפתלתי] עם אחותי גם יכולתי. 13. חזקוני.

וקשה תרתי למה לי, וי"ל אם (לעניין אינו מיתה) [אינו ענין למיתה] תנהו ענין לחילוק מלאכות, למ"ד לא תבערו לחלק יצאתה¹⁴. כ"ב

לא טז ושמרו בני ישראל את' השבת' לעשות' את' השבת'. ה' תווי"ן בנימטריא [אלפיים], מכאן למדנו תחום שבת¹⁵. כ"א

לא יז שבת וינפש. וסמך ליה ויתן אל משה הכל מודים שבשבת ניתנה תורה¹⁶. כ"א

וביום' השביעי' שבת' וינפש'. ס"ת שתיים, לומר שתי נשמות יש לו לאדם בשבת¹⁷. כ"א

[שם] אמרו בשבת (ק"ט:): ב' מלאכים מלויים לאדם בע"ש אחד טוב ואחד רע, ואמר ר' שהן צדק ומאדים דאותו שעה בין השמשות זה נכנס וזה יוצא. כ"א

לא יח לוחות אבן. שאין מקבלין רקבון לעולם¹⁸ ואין מממאים טומאה¹⁹. כ"א

לב א כי בשש. חסר וי"ו כלומר בשש שעות²⁰. כ"א

ויקהל העם. אלו מ' אלף שעלו עם ישראל ועמם שני חרטומי מצרים יוחנא וממרא נתקהלו על אהרן²¹. כ"א

לא ידענו מה היה לו. לא ידענו אן הוא, ומה שנאמר (תהלים קו כ) וימירו את כבודם היינו משה שעל ידו נעשה להם כבוד, ומה שנאמר וישתחוו לו לא משום אלהות אלא לשם כבוד מנהיג²². כ"א

לב ד ויעשהו עגל. לפיכך לעג וקלם, עגל אותיות לעג, על שאמרו אלה אלהיך גם הוא לאלה. כ"א

שם מה ראו ישראל לעשות העגל יותר משאר פרצופים, י"ל לפי כשעברו בים ראו פני מלאכים שדומין [רגליהם] לכף רגל עגל²³, אמרו פעמותיו של הקב"ה, והיינו דכתיב (תהלים סח כה) ראו הליכותיך, בים וגו' ועקבותיך לא נודעו (שם עז כ). כ"ב

14. שבת ע, א. 15. רבינו אפרים ע"פ שיא ע"פ עירובין נא, א. 16. רוקח עמ' קע ורבינו אפרים עמ' שיב ובעה"ט. 17. רבינו אפרים עמ' שיב ודעת זקנים ופי' הרא"ש. 18. חזקוני. 19. רבינו אפרים עמ' שיב, ומסיים כך אין דברי תורה מקבלין טומאה. 20. בעה"ט ע"פ שבת פט, א. 21. במנחות פה, א נזכרו שני שמות אלו שאמרו למשה תבן אתה מכניס לעפריים, אולם בתנחומא יט כתוב שמם יונ"ס ויומברו"ס, ואולי היינו הך בשינוי שמם לפי המדרשות. 22. חזקוני. 23. מדרש אגדה כי תשא ד'.

לב ז כי שחת עמך. יש במדרש (תנחומא כי תשא ל) כשאמר לו הקב"ה למשה לך רד כי שחת עמך אמר לו והם עמך ונחלתך, אמר לו הקב"ה המעשה יוכיח ידע שור קונהו העגל יודע מי עשהו, בא הקב"ה ושאל לעגל מי עשך אמר לו חמור, הערב רב שעלו עם ישראל ממצרים והם נקראו חמורים שנאמר (יחזקאל כג כ) בשר חמורים בשרם, אמר לו הקב"ה לא כך אמרתי לך [לך רד כי שחת] עמך שהוצאת ממצרים מדעתך ואין זה מעמי, ועל זה נאמר (ישעיה א ג) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, והו דכתיב ש(לב יד) וינחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא לעם משה. כ"ב

לב י אותך לגוי גדול. ס"ת בגימטריא [ס'] כנגד ס' רבוא. כ"א

לב יא למה ה' יחרה אפך בעמך. וא"ת וכי לא היה לחרות אפו במ מאחר שהמירו כבודו, י"ל שאמר לו הקב"ה הרף ממני ואשמודם, א"ל משה יחרה אפך להרוג כולם אף הצדיקים מיד וינחם, וכך אמר לו משה

כלום מתקנא(ה)[א] אלא גבור בגבור כמותו אתה מוריד מללים והוא מוריד גשמים משל למלך שיש לו אשה אחת וזינתה תחתיו ומצאה עם הבועל חש(ו)ב המלך לשרפה עד שבא אחר מן היועצים ואמר לו אדוני המלך אתה כועס כל כך עליה הלא בניך שיצאה לך ממנה יעשו מלחמות ויצאו ויבאו לפניך, ואומר לו המלך שוטה היא עקרה ואינה ראויה לילד בנים²⁴, א"ל א"כ למה אתה כועס עליה כיון שאינה ראויה לילד לא יהיה לך ממורים כך אמר משה להקב"ה עגל שעשו הוא מסייע לך מללים וגשמים א"ל הקב"ה משה אתה טועה וכי אתה סבור שיש בו ממשות ואמר לו משה וכי מאחר שאין בה ממשות למה ה' יחרה אפך כלום גבור מתקנא אלא בגבור מיד וינחם וכו'²⁵. כ"ב

לב יב ברעה. אותיות הערב, כלומר ערב רב עשו את העגל²⁶. כ"א

לב יג זכור לאברהם ליצחק ולישראל. אמר משה אם חייבין שרפה זכור לאברהם שמסר נפשו לישרף בתוך כבשן, ואם בהריגה זכור ליצחק שמסר נפשו לעקידה, ואם

24. צ"ע כי בשמו"ר פמ"ג ו' איתא מגפפת לדלפקי וכו' כך אמר האי' יודע אני שאין בו ממש, ואז המשל דומה לנמשל. 25. פי' הרא"ש בקיצור וע"פ שמו"ר פמ"ג ו'. 26. ע"פ תנחומא כי תשא ל'.

עטרת פרשת כי תשא זקנים נה

בגלות זכור ליעקב שגלה לחרן לכך
זוכיר שלשתן²⁷. כ"א

לב יח קול ענות אנכי שומע. קול
נגננין ושירות שהן מנגנין
ומרננין לפני העגל²⁸. כ"א

לב יט ומחלת. מחלת לב היה להם²⁹.
כ"א

וישלך מידו. למה שיבר משה
הלוחות לפי שראו שעשרת
הדברות פורחין באויר והיינו דכתיב
וישלך מידו חסר יו"ד כנגד יו"ד דברות
וכל זמן שהיה בלוחות לא הבין כובד
משאו שלהם שהיו נושאים את עצמן
ומיד כשפרחו הבין כבודת משא ולא
היה יכול לנושאים מיד וישלך מידו³⁰.
כ"ב

[וישבר אתם] קשיא למה שיבר
משה הלוחות והא כתיב
(דברים יב ד) לא תעשון כן לה'
אלהיכם, וי"ל לא שיברם אלא מרוב
כבדם שפרחו האותיות, וכל זמן
שהאותיות בו נשאים משה על ידי נם³¹.
כ"א

לב כה פרוע. לשון מפריע כלומר
שהפכו פניהם לאחוריו של
הקב"ה³². לשמצת. לשון מצה וריב.
את העגל. נר עמוקה להודיעך
שקלונם גל לע' אומות. כ"א

לב כז ויאמר להם כה אמר ה' וגו'
שימו איש חרבו על ירכו
וגו'. וקשה היכן הוא אומר כך אלא
בפרשת ואלה המשפטים כתיב (שמות
כב יט) זוכה לאלהים יחרם³³. כ"ב

לב כט ולתת עליכם היום ברכה.
כלומר היום זכיתם לברכה
כמו שאר השבטים³⁴. כ"א

לג ה מעליך. כלומר מעולך. כ"א

לג כא [הנה מקום אתי] שמעתי
טעם למה נקרא שמו של
הקב"ה מקום, משם של ה' אותיות
יוצא פירוש י' פעמים זהו ק', ה' ה'
פעמים זהו כ", ו' ו' פעמים זהו ל",
וה' אחרת ה' פעמים זהו כ"ה, סך הכל
בגימ' קפ"ו, כן גימטר' מקום. כ"א

לד ו-ז ה' ה' א' ה' ב'. ויש פסיק
ביניהם לפי שהם ב' מדות

27. פי' הרא"ש וע"פ שמו"ר פמ"ד ה'. 28. רוקח עמ' קעד. 29. רוקח עמ' קעד: ומחלת
חסר ו' מחלת לב בא ל"ב שבטים. 30. רוקח עמ' קעג ורבינו אפרים עמ' שיג ע"פ
תנחומא כי תשא כ"ו. 31. כנ"ל. 32. ע"פ סוכה נג, ב. 33. רש"י ורוקח עמ' קעו ע"פ
המכילתא. 34. דעת זקנים, ששבט לוי לא נתברכו ע"י יעקב אבינו.

כלומר ה' בא"ת ב"ש גימ' ברחמים, ה' מרחם לאדם עד שלא יחטא, וה' מרחם אפי' אחר שחטא וישוב³⁵ ואם לא ישוב א' ל' ג', חוק כמו אולי הארץ³⁶ כלומר אם לא ישוב תשובה לפרוע ממכעסיו או לאחר שנחתם גזר דינו. רחום ד', פי' מתוך רוגזו תרחם לעשות טובה לפנים משורת הדין³⁷. וחנון ה', שומע קול תפלת ישרים. ארך אפים ו', בין לצדיקים בין לרשעים³⁸. ורב חסד ז', לגמול לכל באי עולם. ואמת ה', שכל דיניו אמת ומשפט. נוצר חסד [מ'], שזוכר חסדי אבות לאלפים ולרבבות. נושא עון י', היינו שנהנה האדם מן העברה³⁹. ופשע י"א, אלו המורדים⁴⁰. וחטאה י"ב, היינו כשווג⁴¹. ונקח י"ג, שמנקה אותם מן החטא. לא ינקח. לשאינם שבים⁴². נוצר. נ' גדולה זוכר ברית שבמים שיש בהם נ' אותיות, ונ' שערי בינה. נוצר. לי חלק מכבודו ליראו לכל אדם כראוי לו. כ"א

לד ט עם קשה עורף הוא. נגד האומות להרג ולאבד ואינן מחליפין אותך. כ"א

כי עם קשה עורף הוא מאותו טעם אנו צריכים שתלך עמנו כי עם קשה עורף ואתה רחום וחנון⁴³. כ"א

לד כח ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. וקשה ואיך היה משה ידע שאם היה יום או לילה, שמעתי שיש חיה ברקיע וכתוב על מצחה מצד אחד חס"ד ומצד אחד אמונ"ה והצד שכתוב עליו חס"ד משמשת לפני הקב"ה ביום, ובלילה הצד שכתוב עליו אמונ"ה, וזה שאמר הכתוב (תהלים צב ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. כ"ב

[שם] מפני מה ניתנה תורה למ' יום לא פחות ולא יותר, אמר ר' יוסף בר שבתי ז"ל, כנגד מ' יום של יצירת הוולד⁴⁴ וכנגד מ' יום שחטאו בעגל הביאו מ' יום של תורה ויכפרו על מ' יום של עגל ועל מ' של יצירת הוולד. כ"ב

[שם] כשביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה תן לנו תורתך ולא לישראל כי אנו נקיימין אותה יותר מהם, אמר להם הקב"ה אתם אכלתם בשר בחלב יחד בבית אביהם שנאמר (בראשית יח ח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, אבל הם לא אכלו בשר בחלב לפיכך כרתי ברית עם ישראל ולא עם המלאכים⁴⁵. כ"ב

35. רש"י ורוקח עמ' קפ ע"פ ר"ה יז, ב. 36. רוקח עמ' קפ. 37. רוקח שם. 38. רוקח שם ע"פ עירובין כב, א. 39. רוקח שם. 40. רוקח שם. 41. רוקח שם. 42. רוקח שם. 43. דעת זקנים. 44. רוקח עמ' קפד. 45. מדרש תהלים מזמור ח'.

לד כט ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. וקשה למה לא כתיב קירון פני משה בלוחות הראשונות, י"ל הלוחות הראשונות לא כתב משה אלא הקב"ה דכתיב (שמות לב טז) והמכתב מכתב אלהים הוא, אבל הלוחות אחרונות משה כתבם כדכתיב (שם לד כז) כתב לך את הדברים האלה, וקשה למהר"ר אביגדור ע"ה אמרינן לוחות משה כתבם והא כתיב (שם לד א) פסל לך וגו' וכתבתי על הלוחות משמע שכתבם הקב"ה בעצמו צ"ע, אבל הטעם פירש בכור שור לוחות

הראשונות נתנו בקולי קולות ולוחות אחרונות ניתנו בחשאי פירוש בנחת לכך קירון עור פנים אחרונה להודיע שיער⁴⁶ התורה הוקרנו פניו ובא לו קירון פנים. כ"ב

לד ל וייראו מגשת אליו. והסבו פניהם מנגדו כי פני משה כפני החמה⁴⁷ ואין יכול להסתכל בחמה, והאמינו בבירור שהקב"ה נתן למושה התורה אף בפעם שנייה, ואע"פ שניגש משה לבדו זיו שלו מוכיח עליו שחילק לו הקב"ה מכבודו מה שלא נראה בזולתו. כ"א

סליק כי תשא

46. בפ"י הרא"ש כתב ויש אומרים שזכה משה לקירון פניו לפי שבשעה שהיה כותב התורה היה מקנח הקולמוס בשערו ולכך נהגו העולם לקנח הקולמוס בשיער שלהם, וחסר בפנים כמה תיבות להשלים הענין, ואולי הוא ט"ס וצ"ל שעי". 47. ב"ב עה, א.

פרשת ויקהל

לעשת. אותיות ל' שלשים ו]עשת
אותיות[תשע מלאכות⁴. כ"א

לה ג לא תבערו אש. פרש"י יש
מרבתינו אומרין הבערה ללאו
יצאת, וי"א לחלק, כלומר הבערה ללאו
יצאה אם הוא בע(ו)ר אש בשבת אינו
חייב אלא על לאו אחד, ויש אומרים
לחלק כלומר אם הוא בע(ו)ר אש
בשבת הוא חייב על לאוין הרבה כך
שמעתי. כ"ב

לה כז והנשיאים הביאו. אלו עננים
כמו שנאמר (תהלים קלה ז)
מעלה נשיאים⁵. כ"א

לה כט נדבה. ומעמא שזה הדבור
הוא מלאכת המשכן הן אבות
מלאכות⁶. כ"א

לו ו ויבלא העם מהביא. אותיות
אהבים כלומר שהם אהובים
למקום. כ"א

לה א ויקהל משה את כל עדת. לפי
שרצה להגיד פרשת שבת רמזו
שיש לדרוש בשבתות ובימים טובים¹.
כ"א

ויקהל משה. לכך סמך שבת לקרון
פנים אינו דומה מאור פניו של
אדם בשבת למאור פניו בחול². כ"א

ויקהל. כתיב לעיל מינה כי קרן עור
פניו וסמך לו פרשת שבת
לומר שאינה דומה קרון פניו של שבת
לשאר ימים³. כ"ב

אלה הדברים. מכאן אמרו רז"ל (שבת
ע). מלאכות של שבת ארבעים
חסר אחת, אלה עולה ל"ו, דברים
משמע שנים הרי ל"ח, ויותר של ה'
הרי ל"ט. כ"א

אלה הדברים. דרשי מכאן (שבת ע).
ל"ט מלאכות לשבת כמניין
אל"ה ודברים משמע ב' וה' דהדברים
לרבות א' הרי ל"ט. כ"ב

1. רבינו אפרים עמ' שיט ובעה"ט ע"פ ילקוט שמעוני רמז תח בשם מדרש אבכיר.
2. בעה"ט ע"פ בר"ר פי"א ב'. 3. בעה"ט ע"פ בר"ר פי"א ב'. 4. רוקח עמ' קפו ורבינו
אפרים עמ' שכ ובעה"ט. 5. רוקח עמ' קפח ודעת זקנים ופי' הרא"ש ובעה"ט ע"פ יומא
עה, א ותרגום ירושלמי. 6. כנראה שחסר כאן כמה תיבות להבנת הענין

לו ז והמלאכה היתה דים [ויגו']
והותר. קח וא"ו דוהמלאכה,
וה' היתה, וד' דדיים, ועולים ט"ו,
כלומר ט"ו שקלים הותר, ומיד נתן
משה שבח להקב"ה ט"ו תושבחות,
ואילו הן אמת ויציב ונכון וקיים כו' ט"ו
ווי"ן. כ"א

והותר. אותיות תורה⁷ המלאכה
נעשית כנגד התורה וכנגד
ישראל. כ"א

לו ה עשר יריעת. הנך יפה רעיתי
(שה"ש א טו) כי היריעות היו
ליופי⁸. כ"א

לו יא לולאות. אותיות לו לאות
נעשו לו לאות ולכבוד. כ"א

לו כ עצי שמים עומדים. על
הצדיקים שהם עומדים לעולם
כך יעמד שמכם וזרעכם. כ"א

לו כח ושני קרשים. כנגד כהן ומלך.
כ"א

לו כט תמים אל ראשו. כנגד
אברהם שנקרא תמים
(בראשית יז א). כ"א

לו כט א'ת ש'מן ה'משחה. ר"ת
אשה, מי שיש לו אשה טובה
הוא כמו שמן טוב שנאמר (משלי כז טז)
ושמן ימינו יקרא. כ"א

לח ה במראות הצובאות. לכך
הביא מראות במשכן לפי

שכהן גדול כשהיה מקריב קרבן יולדת
היה מקריב לשמה ולא היה רשאי
להסתכל בה שהיה אסור להסתכל
בהם, ולכך נעשית המראות שהיתה
האשה עומדת כנגדו והיה רואה אותה
במראות ולא היה קרב לשמה [אלא]
א"כ רואה אותה⁹. כ"ב

לח יא ולפאת צפון מאה באמה¹⁰.
וקשה היאך היה מאה אמה
ברוחב והלא היה חסר מקום עובי
(הקרשים) [עמודי החצר] שהן אמה.
ועוד קשה המזבח היאך היו נושאים
אותו במוטות והא קומת של אדם אינו
אלא ג' אמות והטבעות היו מגיעין
חמש אמות, ו"ל (הכהנים) [שהלויים]
היו גדולים יותר משאר בני אדם. כ"ב

לח יח וקומה ברוחב חמש אמות
לעומת קלעי החצר¹¹. וקשה

7. רבינו אפרים עמ' שיט בביאור דלא בטלו תשב"ר למלאכת המשכן. 8. כי יריעת אותיות רעיתי. 9. ש"ך בשם מהר"ם ויקאנטי, הובא במעם לועז. 10. בכתה"י כתוב כאן: ונתתי את הפרוכת, ואיננו בפסוק, וכתבנו במקומו ככפנים. 11. בכתה"י כתוב קלעי החצר חמש אמות, ולשון זה בפסוק איננו, כי אם בפ' ויקהל כתוב ככפנים, וכנראה שלזה

א"כ היה כל אדם יכול לראות את אמות ומשה היה גבוה י' אמות, יש העבודה, וי"ל חמש אמות למעלה מן לומר ד' אמות של משה היה כל אמה המזבחה¹², יש להקשות איך נכנס משה ה' מפחים ואמות בניין ו' מפחים¹³. במשכן והלא קרשים אינו אלא י' כ"ב

סליק ויקהל

כוונתו. 12. ילקוט רמז שעג, ועיין זבחים נט, ב. 13. אולי נרמז זאת בילקוט רמז שעב שאמרו אמר ליה את באמה של קרש קאמינא.

אלה פקודי

ואח"כ היה משים שמיר על האותיות והם נבקעין⁴, וא"כ היה שמות השבטים על האבנים וזהו שאמר מפותחות פתוחי חותם על שמות בני ישראל. כ"ב

מ יח-כ ויקם וישם ויקח ויתן. כוף אונך לשמוע, למה כתב ויקם וישם ויקח ויתן לקח בידו מה שרצה לתקן ולשום, במקום שהתחיל לתת כלי אמר ויתן ובמקום שצריך לתת השני כנגדו להיות מכוון אמר וישם, באדנים אמר ויתן, וכן בקרשים אמר וישם, ובעמודים נכון לומר ויקם⁵, ויפרוש את האהל. כ"א

ויקח ויתן את העדות. מה הוצרך לומר בלשון זה אלא על שם (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם⁶. כ"א

העדת. חסר וא"ו כנגד אותיות הדעת, כי התורה נותנת חכמה ודעת. כ"א

לח כא פקודי. וקשה מדוע לא פירש הזהב עשו כן כאשר מן הכסף פירש¹, ועוד מנה כל כלי הנחושת ושייר קרסי הנחושת וצ"ע. כ"ב

[אלה פקודי] מכאן אמרו רז"ל (בכורות ה.) שאדם צריך לזהר מן החשד אפי' היכא שאין חושדים אותו וצריך ליתן חשבון שהרי אפילו משה נתן חשבון לישראל מן הזהב. כ"א

לח כב בן אורי. האיר עיניו בחכמה והאיר עיניהם של ישראל². בן חור. כי נעשו בו חורין חורין כי דקרוהו לפי שרצה למונען מעשות העגל אמר הלא משה הוציאנו לחרות משכו ידכם מע"ז כי אנחנו בני חורין לכך הרגוהו³. כ"א

לט ו מפותחות פתוחי חותם על שמות בני ישראל. וא"ת אדרבה היה לו לומר ופתחת את שמות בני ישראל על האבנים, וי"ל דקודם היה כותב שמות השבטים על האבנים

1. ברוקח עמ' קצג תירץ לפי שנתנו ישראל בחשבון כל אחד מחצית השקל לכך חשב הכסף כי שקלי כולם בא למשכן, אבל הזהב שלא נתנו כולם לא חשב עליהם לצורך מה בא, גם באבן עזרא תירץ קרוב לזה. 2. רוקח עמ' קסו. 3. רוקח עמ' קצד. 4. סוטה מח, ב. 5. ברוקח עמ' קצז קרוב לזה. 6. רוקח עמ' קצז ורבינו אפרים עמ' שכו.

מ כב שלחן למה נקרא שלחן, שהקב"ה שולח לכל אדם מזון לפי מעשיו. כ"א

מ לה ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן. וקשה וכי בשביל ששכן עליו הענן לא היה יכול לבא והלא כבר נאמר (לעיל

כד יח) ויבא משה בתוך הענן לפניו ג' מחיצות חושך ענן וערפל, אלא כך הפירוש לפי שמושה כבר משה אהרן ובניו לכהונה שנאמר (לעיל מ טו) ומשחת אותם וכהנו לי, ונעשה משה כזר⁷ לכך לא יכול לבא וכו' כדי להראות שניתנה כהונה לאהרן ולבניו. כ"ב

חזק חזק סליק ספר שמות

פרשת ויקרא

א א ויקרא אל משה. לפי הפשט לפי שנאמר (שמות מ לד - לה) וכבוד השם מלא את המשכן, ולא יכול משה לבא אל אהל מועד, הוצרך לקראתו ולהרשותו ליכנס, וכן מצינו בהר סיני שכסהו הענן וכתוב (שם כד טז) ויקרא אל משה¹, וקשה מ"ש גבי אומות [כתיב] (במדבר כב ט, כ) ויבא אלהים אל בלעם וגו', וגבי נביאי ישראל כשהיה מדבר אליהם היה קורא, וי"ל משל למלך שהיה יושב בתוך פלמין בין שריו ושלטוניו, ובא שלטון אחד וקרא אל השער [אמר המלך] לשוער פתח לו השער כדי שיבא אצלי לדבר עמו וכן עשה, ואח"כ בא מצורע אחד אל השער וקרא אל השוער כדי ליכנס תוך הפלמין, אמר המלך אל תפתח לו השער פן יטנף הפלמין שלי אני אלך אצלו, וזה שנאמר ויבא אלהים אל בלעם². כ"ב

וידבר ה' אליו. פרש"י יכול שמעו את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו, כלומר בפרשת נשא כתיב (במדבר ז פט) וישמע את הקול מדבר

אליו, היה לו לומר מדבר לו ואמר מדבר אליו, אלא ללמדך שאליו לבדו היה נמשך הקול כך פרש"י בריש דיומא³. כ"ב

שם נמצא במדרש (יל"ש רמז תכז) לכך הוצרך למקום לקרא למשה, לפי שלמעלה ממנו נאמר (שמות מ לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו', אמר הקב"ה לא יבא בלא קריאה, וכאן פרש"י יכול אף להפסקות פירוש הפסקות פרשיות אמ' לא בפעם אחת מ"מ היה מפסיק על כל דיבור ודיבור⁴. כ"ב

[ברש"י הקול הולך ומגיע לאזניו, וכל ישראל לא שומעין] ואפילו שהיה נפסק באהל מועד⁵ איצטרך למעוטי דלא ישמעו [אחרים] אפילו אם היה באהל מועד, ואיצטרך למעוטי חוץ לאהל מועד דאפ' משה לא שמע. כ"ב

א ב דבר אל בני ישראל. וקשה למה הזכיר בואת פרשת ויקרא

1. תנחומא ישן א' וחי, ודעת זקנים ורמב"ן ופי' הרא"ש וחזקוני. 2. כ"ה בדעת זקנים במדבר כג ד, ומקורו בוזה"ק פי' בלק דף ר. 3. ד.ב. תנחומא ישן א', וחזקוני. 4. נראה דכוונתו שהיו הפסקות פרשיות והיו הפסקות בין הדבורים, ורק על הפסקות בין הפרשיות לא היתה קריאה, אבל על הפסקות הדיבורים היתה קריאה. 5. פירש"י ב"ה מאוהל

א ה [וחקריבו בני אהרן] ק' שמעתי מדרש (ילקוט) כשלא רצה הקב"ה להזכיר אהרן קודם לבניו אמר משה להקב"ה באר שנואה ומומיה חביבין, כלומר באר שנואה זה אהרן בשביל עון, ומומיה חביבין אלו בניו, ועוד אמר לו לעצים חלקת כבוד מפני בניהם כדאמרינן (תמיד פ"ב מ"ג) כל העצים כשרים למערכה חוץ מגפן וזית, ובניהם זהו יין ושמן יין שעושים לנסכים ושמן למאור, ולאהרן לא חלקת כבוד מפני בניו אמר הקב"ה הדין עמך צו את אהרן.⁹ כ"א

א ו והפשימי. לומר שייסורין כפרה לאדם כחקרבת קרבן. כ"א

א יא [על ירך המזבח צפנה] אין צפון בבמה פ' אינו חייב לשחוט בצפונה בבמה אלא בכל מקום שירצה, אבל בפנים דווקא בצפונה.¹⁰ כ"א

ב ב וקמין משם. פרש"י [וזהו קומין] במשמע לשון העברית. וקשה מה דוחק לרש"י, וי"ל לפי שמצינו קומין לשון גומא בלשון תרגום כדכתיב (שמואל ב' יז ט) באחת

בני אהרן בניו קודם לו, ומכאן ואילך כתיב אהרן ובניו, ו"ל בשביל עון העגל לא רצה להזכירו לפי שזאת הפרשה תחילה לקרבנות.⁶ כ"ב

אדם כי יקריב מכם. פרש"י ולא מן הגזל, וקשה והא בב"ק (סז). אמרינן הגנב והגולן הקדישן הקדש, וי"ל דיעבר אין אבל לכתחילה לא. כ"ב

מן הבהמה. יכול היה בכלל, ת"ל מן הבקר, וקשה ולמה אין מקריבין מן החיה, וי"ל לפי שהחיה אינו בכלל ברכה במעשה בראשית מפני הנחש שהיה ג"כ בכלל חיה.⁷ כ"ב

א ג [אם עולה קרבנו] אין עולה באה אלא על הרהור הלב שנאמר (יחזקאל כ לב) והעולה על רוחכם.⁸ כ"א

[תמים] כל הפסול בבהמה כשר באדם, (תהלים נא יט) לב נשבר ונרכה אלהים לא תבוה, אם משתמש אדם בכלי שבור גנאי הוא לו, אבל הקב"ה כל כלי תשמישו שבורים קרוב ה' לנשברי לב. כ"א

מועד, מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל. 6. ויק"ר פ"ז א', ובמושב זקנים איתא שהתפלל אהרן ע"ז ונענה ולכן בסדר שלאחריו פ' צו כבר נזכר אהרן. 7. חזקוני ופענח רזא. 8. רוקח בפ' צו עמ' רטו ע"פ ירושלמי יומא פ"ח ה"ו ויק"ר פ"ד ג'. 9. תנחומא בקיצור לשון, ופי' הרא"ש ריש פ' צו. 10. תוי"א כז.

הפחתים דמתרגמין בחדא מן קומצ'יא.

כ"ב

ב יא **כי כל שאור וכל דבש**. לרבות

כל מיני פירות שבעולם שכולן

פסולין לגבי המזבח. כ"א

שם קשה למה ציוה לא להביא המין

במנחות, לפי שצריך קומץ שלא

יהיה חסר, ואם היה חמין או מתוק

דבש אז יהיה חסר מקום הנקבים. כ"א

ב יג **במלח תמלח**. קשיא א"ת מה

זכה מלח לחיות עם הקרבנות,

וי"ל כשעברו ישראל את ים (המלח)

[סוף] אמר הים לפני הקב"ה רבונו של

עולם מה שכרי, אמר הקב"ה שלא

יקרב קרבן לפני בלא מלח¹¹, וי"א ולא

תשביית מלח ברית אלהיך זה מלח

סדומית שנאמר בה (דברים כט יא)

לעברך בברית ה' אלהיך, ומה כתיב

שם (שם כב) גפרית ומלח שרפה כל

ארצה, וי"ל שמשוה קבל הכל מסיני

שהקב"ה תולה התורה בזה שאם יעברו

הברית שגפרית ישרוף ארצם כמו סדום

ועמורה. כ"א

מלח ברית. לכך נקרא ברית, מלח

[אותיות] מל ח', כל לח' ימים

נימולו כל ישראל. מעל מנחתך.

אותיות מעלם נחתך כלומר לא תבטל

המילה מן הנערים. מנחתך [אותיות]

מן חתך, לחתוך הערלה. קרבנך

[אותיות] קור בנך עשה עם בנך קורת

רוח במילתו להקב"ה. כ"א

תקריב. בגימטריא תשב"י, וזה אליהו,

וכתוב אצל מילה, לכן אנו

אומרים שאלהו ז"ל אצל הילדים

בשעת מילתן. כ"א

ג ג המכסה את הקרב יש מקשין

מה יש חילוק בין המכסה אני

מאברהם ובין המכסה את הקרב

מאחד שלשון תימה, ומתריצין לשון

תימה אז מתג בראש ה"י כמו המכסה

אני מאברהם, והמכסה את הקרב מתג

בסוף ה"י. כ"ב

ה כב ונשבע. בתנחומא (ז) אמרו

רבתינו אפי' על אמת אין יפה

לאדם שישבע ומביא מעשה מהר

המלך. כ"א

סליק ויקרא

פרשת צו

ו ב צו את אהרן. מה שכתוב למעלה לאשמה בה צו את אהרן לומר שיהיו זריזים במצוה ובתורה ובהוראה ששגגת תלמוד תורה עולה זדון¹. כ"א

ו א-ב וידבר ה' אל משה' לאמר' צו' את'. ס"ת תורה למפרע תורה², וכן ר"ת השניות מפרק אוהו מקומן הן בגמט' תור"ה, והפ" הוא בכאן שהקב"ה אמר למשה צו לכהנים שיתעסקו בתורה ובמצות גם בהלכות עבודה שנאמר עליהם (דברים לג י) וירו משפטך ליעקב. כ"א

צו את אהרן. תימה בכל פרשת ויקרא לא מצינו שום ציווי לאהרן כי אם וזרקו בני אהרן וכאן כתיב צו את אהרן, י"ל זה שאמר בירושלמי אמר משה להקב"ה כשאמר לו וזרקו בני אהרן וכעס עליו מפני מעשה עגל, ויען לו משה להקב"ה לא מצינו באר שנואה ומימיה חביבין א"ל יפה אמרת ומיד צו את אהרן³. כ"ב

[צו את אהרן. פרש"י אין צו אלא לשון זירוז מיד] ולדורות, מדכתיב בפרשת שלח (במדבר טו כג) מן היום

אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם, ולפי שבדין מערכה ובדין הרמת הדין שייך (עולת) [עצלות] כתב (כהן) [כאן] לשון זירוז⁴. כ"ב

זאת תורת העולה. כלומר היא המילה, נאמר שמיני במילה ובקרבן, במילה כתיב (ויקרא יב ג) ביום השמיני, בקרבן ש(ויקרא כב כז) מיום השמיני, העולה צריכה הפשט וניתוח אף הכרית הוא ניתוח ופריעה היא הפשט, כתיב הכא והפשיט את העולה וכתיב (מיכה ג ג) ועורם מעליהם הפשיטו והמילה הוא הפשטת העור, וזהו שנאמר תוקד כ"ו גימטריא ביום ח', והקריבו זה הנער בן ח' ימים כמנין כ"ו. כ"ב

זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה. לומר מי שמעלה ומגביה עצמו נופל בגהינם כלומר בג[הינם] על מוקדה. כ"א

ואש' המזבח' תוקד'. ס"ת שחר, לומר לישראל שהקרבנות הם שחר לישראל נגד הקב"ה לקבל ולכפר את עוונותיהם⁵. כ"א

1. רוקח עמ' רטו ובעה"ט. 2. בעה"ט. 3. ילקוט רמז תעט ריש פ' צו. 4. חזקוני. 5. רבינו אפרים עמ' ח דריש להס"ת לדרשה אחרת.

ו ג מדו. שתהא כמידתו, מפני ששינה בלשונו ולא כתב בגדי בד, מדאפקיה רחמנא מלשון מדה⁶. כ"א

בד ילבש על בשרו. בנימטריא שלא יהא דבר חוצין (קודם) למכנסו. כ"א

ילבש על בשרו והרים. ס"ת שלום כי בגדי כהונה מכפרים לעוונות של ישראל⁷. כ"א

ו ד [והוציא את הדשן פרש"י הצבור בתפוח] (על גבי תפוח המזבח) פירוש באמצע המזבח. כ"א

ו ו אש תמיד תוקד על המזבח. תימה בשבת לא היה כי אם תמיד ושני כבשים למוספים ובמהרה נשרף זה, ועדיין לא נאמר מאש שיצא מן השמים כלום, וי"ל כאן [כמו] (מימות) [בימי] משה רבינו⁸ (עד) ושמעון הצדיק⁹ לא כבה נר מערבי והיה דולק כל היום אעפ"י שלא ניתן בה שמן אלא כמדת חברותיה, כך זה היה נס על יד מערכה שלצורך היה האש כל היום. כ"א

ו ז וזאת תורת המנחה. ו' תורות כתיב בקרבנות כנגד ו' סדרים, וקרבנות נקראו אש שנאמר (ירמיה כג

כט) הלא כה דברי כאש, וכתוב (דברים לג ב) מימינו א"ש ד"ת למ"ו אותיות תלמוד, וקרבנות נקראו לחם שנאמר (במדבר כח ב) קרבני לחמי, שנאמר (משלי ט ה) לכו לחמו בלחמי. כ"א

ו יג זה קרבן אהרן. זה ישפיל וזה ירים (תהלים עה ח), בזה הושפל שנאמר (שמות לב כד) ויצא העגל הזה, ובוה הורם שנאמר זה קרבן אהרן¹⁰. כ"א

ז יא וזאת תורת זבח השלמים. שלמים נאמרו לאחר כל הקרבנות, וכן שלום בסוף כל התפלה, מגיד ששלום כנגד הכל¹¹. כ"א

ז יט כל מהור יאכל בשר]. טבול יום כהן שטבל ועדיין לא שקעה השמש. מחוסר כפורים כהן טמא שטבל והעריב שמשו ועדיין לא הקריב קרבנותיו שמתכפרין עליו. כ"א

ז כד ואכל לא תאכלוהו קשיא ואכול לא תאכלוהו לא תאמר אין אסור חל על אסור דהא אומר אין איסור חל על איסור דרוש לא תאכלוהו למיעוט לומר כאן גזר בן אבל בעלמא אין איסור חל על איסור. כ"א

ז כו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם. שלא [רק] בזמן

6. תוי"כ ו ז. 7. זבחים פח, ב. 8. מנחות פו, ב. 9. יומא לט, א. 10. ויק"ר פ' ח' א'. 11. ויק"ר פ' ט' ט'.

זקנים

פרשת צו

עטרת

סח

שהרם ראוי לזריקה אסור לאכלו לכך ח לו אשר צוה ה' ביד משה. מלמד
נאמר בכל מושבותיכם אף בחוצה שעשה משה בכח ידיו לעשות.
לארץ, כי"א כי"א

סליק צו

פרשת שמיני

ט א ויהי ביום השמיני קרא משה ונו'. כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש ועוסק במשכן והיה זורק את הדם ומקטיר החלבים, אמר הקב"ה לא כשאתה סבור שתהיה כהן גדול אלא קרא לאהרן אחיך שימש שש הוא כהן גדול לפיכך אמר ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן. ד"א קרא משה בזכות יום ח' של מילה היתה זאת הקריאה, זש"ה (קהלת יא ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה, למעלה נאמר (ח לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים וכאן נאמר ויהי ביום השמיני, וזש"ה תן חלק לשבעה וגם לשמונה¹.

כ"ב

מש"ה לאהרן ולבניו ולזקניו. ס"ת יונה, היינו ישראל שנאמר (שה"ש ב יד) יונתי בחגוי הסלע, ולמה נמשלו ישראל ליונה מה יונה זו כנפיה מגינת עליה כך ישראל זקנים שבהם מגינת עליהן, והיו ולזקנים ז' קנים למגורה, זקנים מאירין לישראל כמגורה זש"ה (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור, מהו ותורה

אור כי אור גימטריא ר"ז להאיר רזי תורה. כ"ב

ט ב קח לך עגל. וא"ת אין קטיגור נעשה סניגור, וי"ל להודיעך שמכפר הקב"ה [ע"י עגל זה] על מעשה העגל² כך דעת רש"י. כ"א

ט ד כי היום ה' נד' א'ה' א'ל'י'ב'ם'. בגימטריא אהרן ומיכאל, ורמזו כאן מיכאל שנעשה כהן גדול למעלה, ואהרן כהן גדול למטה³. כ"א

נראה אליכם. נרא"ה תיבת אהרן, אליכם תיבת מיכאל, מלמד כשנתכהן אהרן למטה נחכהן מיכאל למעלה⁴. כ"ב

י ב ותצא אש מלפני ה'. פרש"י שתויי יין (היתה) [היו], וקשה מנלן לרש"י [וי"ל] שנאמר (להלן טז א) אחרי מות שני בני אהרן ס"ת יין⁵, וי"א משום שהורו הלכה בפני משה רבן, וסימן לדבר (במדבר כו סא) בהקריבם א'ש זר'ה ס"ת משה שהורו הלכה בפני משה, וקשה למ"ד נשרפו משום דנכנסו (משום ד) שתויי יין והרי

1. קה"ר פ"א א'. 2. תו"כ ותנחומא י', ועל קושיית אין קטיגור וכו' עיין במפרשי רש"י. 3. פי' הרא"ש. 4. פי' הרא"ש. 5. רבינו אפרים בפי' אחרי עמ' כה.

לא ענש אלא א"כ הזהיר ועדיין לא הזהירו עד אחרי כן, ועוד קשה אמאי נשרפו והלא שתוי יין אינו אלא במיתה, וי"ל דעיקר השריפה לא היתה משום שתויי יין אלא משום דמעיקרא [כש]עשו אהרן העגל נתחייבו ישראל כלייה והועיל להם משה ובעלילה קמנה בא הקב"ה עליהם.⁶ כ"ב

י ד דוד אהרן. קשיא ממשמע שנאמר (שמות ו יח) ובני קהת עמרם וכי ועויאל וכי איני יודע שהוא דוד אהרן, אלא מה אהרן רודף שלום שנאמר (מלאכי ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום אף עויאל כן.⁷ כ"א

י ט [יין ו]ש'כ'ר/ א'ל' ת'ש'ת'. ר"ת ש'תה כ'די ר'ביעית א'סור ל'הורות ת'פלת ש'כור ת'ועבה.⁸ כ"א

י ט-י יין, ולהבדיל. מכאן שמבדילין על היין.⁹ כ"א

י יט ואכלתי חמאת היום. [קשיא] היה לו לומר ואוכל, אלא פי' ואכלתי שתי חמאות היום, חד של נחשון וחד של חמאת היום כבר אני

שבע ותקראן אותי כאלה בניי שמתו שהיו מסייעין אותי באכילה, הייטב בעיני ה' לאכול חמאת אהר ויבא לדי נותר.¹⁰ כ"א

יא ו ואת הארנבת. חדש אחד הוא זכר וחדש אחד הוא נקבה.¹¹ כ"א

יא ז קשיא החזיר זו ארום הרשעה למה נקרא חזיר שעתיד הקב"ה להחזיר עליה מידת הדין.¹² כ"א

יא ט סנפיר וקשקשת. וקשה למה לא פרט הדגים כמו בבהמות וחיות ועופות, וי"ל לפי שאדם הראשון קרא שמות לבהמה וחיות ועופות דכתיב (בראשית ב כ) ויקרא האדם שמות וגו', ולדגים לא קרא שמות.¹³ כ"ב

יא יג הנשר. תחלה לעופות לפי שהוא מלך.¹⁴ (איוב לט כז) אם' על' פיך' יגביה נשר ס"ת מלך.¹⁵ כ"א

יא יח הרחם. שמרחם על בניו,¹⁶ ובמשנה תורה קוראהו הרחמה שמביאה רחמים לעולם.¹⁷ כ"א

6. ר"א מזרחי. 7. רוקח עמ' רכה. 8. בעה"ט. 9. רוקח עמ' רכו ובעה"ט ע"פ שבועות יח, ב. 10. פי' הרא"ש. 11. רוקח עמ' רכח, וצויין שם עיין פענח רזא. 12. ברוקח עמ' רכח ואת החזיר בגי' שעיר וארום. 13. בחזקוני נתן טעם לפי שהן מכוסין מעין אדם. 14. בעה"ט ע"פ חגיגה יג, ב. 15. בעה"ט בפ' ראה. 16. בעה"ט. 17. חולין סג, א.

עטרת פרשת שמיני זקנים עא

יא מג אל תשקצו. בנימט' שלא פומיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צרעה לוקה שש], פומיתא שרץ של דג, נמלה שרץ של ארמה, צרעה שרץ של עופות. כ"א

יא מד [פרש"י וזהו שאמרו בתלמוד (מכות טז:) אבל

סליק שמיני

18. צ"ע כי החשבון אינו תואם, ואולי צ"ל ודרשין מינה שלא ישהה את נקביו במכות טז, ב.

פרשת תזריע

[לצאת] זש"ה הכתוב (שה"ש ב ו) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני כלומר להוליד זכרים³ ואם היא קדמה יולדת זכר ואם היא קדמה יולדת נקבה, וכן מצינו (בראשית כב כ) הנה ילדה מלכה גם היא בנים, וכתוב (שם כב כג) ובתואל ילד את רבקה. כ"א

זכר. בנימט' ברכה⁴. כ"א

שם כתיב נדת דותה וכתוב ימול בשר. וקשה ולמה סמך מילה לנדה, וי"ל כי שקולה מצות מבילה בנשים כמילה באנשים. כ"ב

יב ג וביום השמיני ימול בשר ערלתו. וא"ת למה צוה הקב"ה לח' ימים, וי"ל לפי שכולם שמחים בדבר, והאם, זה דקיימא לן האם שבעה ימים טמאה לזכר, לכן עד שמונה ימים כשהיא טובלת כדי שתהא גם שמחה עמהם⁵. כ"ב

יב ד ושלישים יום ושלישת ימים. מנין אחותי כלה ג"ל נעול (שה"ש ד יב). כ"א

יב ב אשה כי תזריע. מה כתיב למעלה (יא מד) והתקדשתם והייתם קדושים וסמוך ליה אשה כי תזריע, לומר שצריך אדם שיתקדש עצמו בשעת תשמיש¹ ולא יהרהר על אשה אחרת ואל ידבר עמה, וגם היא כי כל המקדש עצמו בתשמיש יזכה בבנים זכרים ראויים להוראה. כ"א

אשה כי תזריע. וקשה למה נסמכה פרשה זו לפרשת תורת בהמה וחיה ועוף, וי"ל כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרש אחר תורת בהמה וחיה ועוף². כ"ב

כי תזריע וילדה זכר. שמעתי דו' נקיבות יש לה לאשה ג' מימין וג' בשמאל ואחד באמצע, אם הזרע נכנס בשל' ימין תלד זכר ואם בשמאל תלד נקבה, ואם בא באמצע תלד טוממום או אנדרונינום, ואם שוכבת [בימין] בשל' ימין נכנסת ואם [בשמאל] בשל' שמאל נכנסת ואין (הטוממום) [טומאתה] ממחרת

1. רוקח עמ' רלו ובעה"ט. 2. רש"י ע"פ ויק"ר פי"ד א'. 3. פי' הרא"ש וחזקוני. 4. רוקח עמ' רלו ורבינו אפרים עמ' טו ובעה"ט ע"פ נדה לא, ב. 5. רוקח עמ' רלו וחזקוני ע"פ נדה לא, ב.

ואל המקדש לא תבא כו'. זהו בית הכנסת ולכך ממתניין הנשים מליך בבית הכנסת עד ה' שבועות.

כ"א

יב ה ואם נקבה תלד. [אותיות דל"ת] כלומר כשם שיש דלת לבית כך יש דלת לנקבה כדאיתא בבכורות (מה).⁶ כ"א

נקבה. בנימט' קללה? וזהו שאמרו חכמים (קדושין פב): אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות.

כ"א

וששים יום וששת ימים. כפלים כמו שימי טומאה כפלים כך ימי טהרה, פ' ימי טומאה וטהרה לזכר מ' יום (כדין הזכר) [כימי יצירתו] ולנקבה פ' יום כמו יצירתה. כ"א

מ' ח' ר' ה'. פ' הריונה מ' חדשים כלומר מ' הרה. כ"א

יב ז ממקד דמיה קשה ממקד חסר וא"ו, כי האשה מתקררת כל נפשה בשעת לידתה.⁸ כ"א

וטהרה ממקור דמיה. אשה שדמיה מרובים בניה מרובין,⁹ וכן

בשעת וסת אך בשעת מבילה פלוגתא במסכת נדה, וזהו וטהרה ממקור דמיה ומ' חדשים, וזהו וטהרה וגו' זאת תורת היולדת, טהרה מפיק ה"א כלומר ה' דמים טמאים כאשה¹⁰, ומ' הרה לזכר או לנקבה זש"ה (משלי כו יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, פירוש כאדם שמסתכל במים ורואה פניו כך בשעת תשמיש פנים כנגד פנים, הפני"ם לפני"ם גימ' גשמה, כלומר שיש להרהר זה בזו וזו בזה ולא על אחרים, כן לב האדם לאדם ר"ת כלה¹¹ ב"א אותיות למפרע ה"ב ל"ך זש"ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, ד"א כלב"ה שיהיה לבה שוה לעשות. כ"ב

יג ב צרע'ת'. בנימ' [על] לשון הרע¹². ועי"ל אדם כי יהיה בעור' בשרו' שאת' ס"ת למפרע תורה כלומר בעוון ביטול תורה יהיה מצורע, וה' פעמים כתיב תורה כנגד ה' חומשי תורה כלומר כל המוציא שם רע כאלו עובר ה' חומשי תורה. כ"א

יג י והיא' הפכה' שער' לבן. ס"ת אהרן רמו שאף הוא נצטרע כמרים. כ"א

6. רבינו אפרים עמ' יט ורוקח עמ' רלח. 7. אולי כוננו נקיבה עם יו"ד בגימ'. 8. רוקח עמ' רלח ע"פ סוטה יא, ב. 9. כתובות י, ב. 10. ברוקח עמ' רלח: וטהרה ממקד דמיה בגי' חמשה מיני דמים טמאים בה ע"פ נדה יט, א. 11. צ"ע כי הר"ת אינו תואם. 12. כן

ער עטרת פרשת תזריע זקנים

יג לג והתגלח. (בב"ר) [במסורה] יש לומר ג' צריכים גילוח, נזיר מצורע שהגנימ"ל דוהתגלח גדולה, ולויים¹³. כ"א

שלים סדרא דפרשת תזריע

פרשת מצורע

יד ב זאת תהיה תורת המצורע. זש"ה (קהלת י יא) אם ישוך הנחש בלא לחש, כל המוציא לשון הרע דומה לנחש שהוציא לשון הרע על הקב"ה ואמר מן פרי ברא את עולמו, ומה נחש אין לו רפואה אף בעל לשון הרע אם נצטרעו אין להם רפואה.

נ"א

נ"ב

הקב"ה, כי הח' דומה לשער ואז באה לשערי הקרבנות לשערי עזרה², ורמו שהנימול לח' שמביאין אותו להמולו, ולמה הכל בח' ימים כי הח' דומה לעולם הזה ששת אלפים וז' אלפים שהוא שמיטה³ ואז יתחדש העולם, וכנגדן ח' קרשים במערב, וכן תאים ח'.

ביום מהרתנו. פרש"י מלמד שאין מטהרין אותו בלילה, וקשה למה אין מטהרין בלילה, וי"ל לפי שצריך להקריב קרבן וזה אינו רשאי להקריבו בלילה, ועוד קשה לשתוק כאן ביום טהרתו ואלמוד ממקום אחר דכתיב (לעיל ז לה) [ביום] צוותו משמע דווקא ביום ולא בלילה, וי"ל אם לא אמר ביום הייתי אומר מאחר שקרבנו משונה מכל קרבנות שצריך תנופה [מחיים, אימא אפי' בלילה] לכך נאמר ביום¹.

נ"א

יד לד ונתתי נגע צרעת. פרש"י בשורה טובה הוא לכם ששם הטמינו האמוריים מממוניות, ד"א לכך נתן הקב"ה נגע בבתיכם לפי שהפסוק אומר (דברים יב ב) אבד תאבדון את כל המקומות, וכשבאו ישראל לא היו יודעין היכן היה אלא על ידי נגע, תימה תינח מנגעי בתים אלא בכגדים למה באו, וי"ל לפי שלא היו יודעים איזה כגדים היו משמשין לע"ז, ובאותן באין הנגעין⁴. (כנגע נ"ל פי' רש"י) נ"ב

יד מ וחלצו את האבנים [נגע באבן שבמקצוע] (ולמד ששעיה)

[מלמד ששניהם] חולצין (וכאן) [מכאן] אמרו אוי לרשע אוי לשכנו⁵. נ"ב

יד י וביום השמיני יקח. הכל מן השמינית שהן חביבין לפני

1. שפתי חכמים בשם מצאתי. 2. ר"ל כי מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'.
3. נראה שכוונתו לצורת אות החי"ת שהוא וי"ו וזיי"ן וחטוטרט ע"ג. 4. שפתי חכמים בשם מצאתי. 5. רש"י בסוף מסכת סוכה בשם תו"כ, וחזקוני.

האומר הוא בכגרו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה שנאמר (בראשית ב כד) ודבק באשתו וסמוך ליה והיו לבשר אחד. כ"ב

[טו יט שבעת ימים תהיה בנדתה]

מדרש (תנחומא מצורע א) ימי שנותינו בהם ע' שנה, וכנגד זה יש ז' ימי נדות שאם ישכב איש עם נדה ביום א' לנידתה יהיה הוולד מצורע לסוף י' שנים, ואם ביום ב' לנידתה יהיה הוולד מצורע לסוף כ' שנים, וכן אם ישכב ביום ג' לל' שנים יצטרע, וכן ד' וה' וו' וז' יצטרע למ' ולנ' ולס' ולע"ז.⁷ כ"א

טו ב זב. ר"ת ז' בודקין, כלומר בו' דרכים בודקין אותו.⁶ כ"א

טו ג ר"ד ב'שרו א'ת. ר"ת אבר למפרע, כלומר שיצא ריר מאבריו. כ"א

טו יב ובל בלי עיני' ישמף' במים'. ס"ת יצפם ויכסם וישקעם כולם במים. כ"א

טו יח ואשה אשר ישכב איש אותה שכבת זרע ורחצו במים. [לא] נאמר בפסוק זה וכבסו בגדיהם כי אין להם] בגדים, מכאן

סליק מצורע

פרשת אחרי

ולבשם. מהו ולבשם כמו (ולב) [בלו] שם [שמעונין גזירה]⁴.

כ"א

טז ח לעזאזל. אז"ל פרש"י צוק גבוה וכו' מניין שהיה צוק [שנאמר ארין] גזירה [אין גזירה אלא התוכה]⁵, ולפי זה יהיה פי' לעזאזל לקשה⁶ והוא כפול היויין והוא כמו עזו וגבור (תהלים כד ח)⁷. כ"א

שם שאלו תלמידיו (של) [את] רב יוסף (את רב) מה[ו] עזאזל, אמר להם כשברא הקב"ה את דור אנוש ועברו נתעצב הקב"ה על שברא אדם, ועמדו לפניו שמחזאי ועזאל אמרו לפניו שמחזאי ועזאל(ז) (אמרו לפניו) הלא כבר אמרנו לפניך כשבראת עולמך מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ה ה), אמר להם הקב"ה ועולם מה תהא עליו, אמרו לו [רבש"ע] אנו מסתפקין בו, אמר להם גלוי וידוע לפני שאם אתם (שמים) [שרויין] בארץ ישלוט בכם יצר הרע והייתם קשים מהם, אמרו תן לנו רשות לדור עם הבריות ותראה היאך

טז א אחרי מות שני. ר"ת אמש, ואמש בנימי' פרה אדומה¹. כ"א

שם פרש"י מה ת"ל, כלומר מה ת"ל הפסוק של וידבר השם אל משה אחרי מות, הרי כתיב אבתריה ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך, היה ר' אלעזר בן עזריה מושלו וכו'. כ"ב

טז ג בואת יבא אהרן. בואת גי' ת"י, רמז לבית (שני) [ראשון]². כ"ב

בואת. (כמניין) [בזכות] כנסת ישראל שנאמר (שה"ש ג ו) מי זאת עולה מן המדבר, בזכות ירושלים שנאמר (יחזקאל ה ה) זאת ירושלים, בזכות התורה שנאמר (ויקרא ז לז, במדבר יט יד) זאת התורה, בזכות המילה שנאמר (בראשית יז י) זאת ברית³. כ"ב

טז ד ומכנסי בד. פרש"י שאין קטיגור וכו', תימה והלא הכרוכים והמזובח היה זהב, וי"ל לפי שאין חיות בהן, אבל הבגדים כשהיו מלבושו היו בהן חיות. כ"ב

1. רוקח עמ' רנ ובעה"ט. 2. דעת זקנים ופי' הרא"ש ובעה"ט. 3. ויק"ר פכ"א ו' נזכר ברמב"ן כאן וברוקח עמ' רנא. 4. ברוקח עמ' רנא ובעה"ט, והתיקונים הם ע"פ הנדפס שם. 5. יומא סז, ב. 6. רוקח עמ' רנא איתא: לעזאזל גי' פעמים בגי' לקשה. 7. רמב"ן כאן.

נקדש שמך, אמר להם רדו וירדו והשליט בהם יצר הרע וקלקלו עם בנות האדם, וראה שמחזאי המלאך ריבה אחת ושמה (אסטירא) [איסטהר] ונתן עיניו בה ואמר לה [ה]שמעי לי, אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם [המפורש] שאתה עולה בו לרקיע [בשעה שאתה זוכרהו], ולמדה [אותו שם] והזכירה ה' ועלתה לרקיע ולא קילקלה, אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה אקבעה (בה) [בין] ז' כוכבים [הללו כדי שתזכו בהן לעולם ונקבעה בכימה], ושמחזאי ועזאל נשאו נשים והולידו בנים ובנות וקראו שםם (הוא"ה) [היווא] והיי"א ועזאל היה ממונה על מיני בגדי צבעונים ועל מיני תכשיטי[ן] של נשים שמפתין נשים [את בני אדם] להירהור עבירה, ושיגר מטטרון שליח לשמחזאי המלאך שעתידי הקב"ה להחריב עולמו ויביא מבול לעולם עמד שמחזאי בבכי על העולם ועל בניו, וכל אחד מהם היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שוורים, [בלילה] ראו (הוא"ה) [היווא] והיי"א [שניהם חלומות אחד מהן ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיתה הארץ] [בחלום] חרותה [וכתוב בה] [וכתובה] שימות שימות ומלאך [יורד מן הרקיע ובידיו כמין

סכין (בה) וגורר בסכין ומוחק כל [אותן] השיטות [ולא היה משייר בה] כי אם ד' תיבות, והאחר ראה פרדם גדול משובח ונטוע באילנות ומלאכים באים ועוקרים ומקצצים כל האילנות ולא שיירו אלא אילן אחד של ג' ענפים [כיון ש]ננערו [עמדו] בבהלה וספרו החלומות לאביהם ופירש להם העולם יחרב ולא ישתיר בו כי אם נח וג' בניו, הלכו בני שמחזאי הוא"ה והיי"א ובכו, אמר להם אל תצטערו שכל זמן שבני אדם נושאים אבנים או דבר מש[א] מוכירים שמותיכם (הווא"ה) [היווא] והיי"א מיד נתקררה דעתם, שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין השמים ובין הארץ ראשו למטה והגליו למעלה [ועדיין הוא תלוי בתשובה], עזאל [למעלה בתשובה ו]עדיין לא חזר בתשובה ועדיין הוא ממונה על מיני צבעונים של נשים שמסיתים בני אדם לעבירה, לכך היו ישראל מקריבים קרבנות ביום הכפורים ונותנים גורלות גורל אחד לה' שיכפר על עוונות של ישראל וגורל אחד לעזאל שיסבול עוונותיהן של ישראל, והו עזאל הכתוב בתורה⁸, ושמחזאי ועזאל נתן להם רשות להשטין לכך אמר הקב"ה לשלח שעיר ביום כפורים לסתום את פיהם שלא יוכלו להשטין, ותדע שבכל

8. ילקוט בראשית רמז מד, והתיקונים כאן הם ע"פ הנדפס שם.

השנה יש לשמן רשות להשמן לבד מיום כפור כי השמן עולה בנימטר' שם⁹, ד' ג' פעמים כתיב לעזאול כנגד נושא עון ופשע וחטאה בזכות ג' אבות לכך מתודה הטאתי עויתי פשעתי¹⁰.

כ"א

טז י לעזאול המדברתה בנימ' הר צוק¹¹. לעזאול, לעזאול בפשוט ובא"ת ב"ש בנימ' יהי(ה) שוחד לשמן כדאמרין בפרקי דר' אלעזר (פמ"ו)¹². כ"א

לעזאול המדברתה. פרש"י כדי שלא יקטרג¹³. וזה עזאול אחד מבני האלהים שירדו מן השמים לראות את בנות האדם כדפרש"י בפרשת בראשית והיו שנים שמחזאי ועזאל וכיון שראה שמחזאי שמשקרי בהן והכיר בעצמו שעויות דרכו תלה עצמו בין שמים ובין הארץ גלגלו למעלה ופניו למטה והוא עומד בתשובה עדיין, ועזאל לא שב והוא מקטרג את בני אדם ועומד בארץ גזרה במדבר¹⁴, לכך קורין בפרשת עריות ב"ה כדי שלא יקטרגם שמזכירים לו שלא נזחר

מן העריות שהזהירם תורה, ואנו מזהירים ושומרים אותנו ופורשים מהם ומיד הוא נכלם ואין לו פה לקטרג, ועוד לכך אנו קורין בפרשת עריות כדי לעומסו עונות והעריות שעברו עליהם ישראל לפי שהוא עוסק בעריות ולא שב בתשובה אבל אנו שבין בתשובה לפני הקב"ה בכל יום הכיפורים, ד"א לכך אנו קורין בפרשת עריות בכל יום הכיפורים שאם יש אדם שעבר עליהם בשומעו הקורא בהם יזכיר ויחזור בתשובה¹⁵, ועל כן אדם חייב להקשיב שקורין בתורה. כ"ב

טז יב ס'מים ד'קה ו'הביא מ'בית. ר"ת סדום, שהיה מלח סדומית בקטורת. כ"ב

טז יז וכל אדם. אלו מלאכים שנאמר (יחזקאל א י) ודמות פניהם פני אדם¹⁶, וי"ל וכל אדם בנימ' מיבאל. כ"א

טז כא איש עתני. איש מזומן למות מ"ל [מנא להו], י"ל ע"פ אורים ותומים וגם המזלות קלים בעיניהם¹⁷. כ"א

9. פי' הרא"ש ע"פ יומא כ, א. 10. רוקח עמ' רנא ובעה"ט. 11. רוקח עמ' רנא. 12. רוקח שם. 13. לא מצאנו איפה פרש"י כן. 14. ילקוט בראשית רמז מד. 15. פי' הרא"ש ואבודרהם ע"פ יומא יט, ב. 16. ברוקח עמ' רנב: וכל אדם לא יהיה בגי' מלאכים היו, אפי' מלאכים שכת' ודמות פניהם פני אדם לא היו שם, נרמז בשמו"ר ס"פ כ"א, ועיקרו תמצא בירושלמי יומא פ"א ה"ה. 17. בחזקוני נמצא קרוב לזה הלשון: נמצא במדרש עתי שהגיע זמנו למות תוך אותה שנה, שהרי הנושא את השעיר אינו עובר שנתו,

טז כו והמשלח את השעיר לעזאזל
 יכבם בגדיו ורחץ את בשרו
 במים. גזירת הכתוב הוא לפי שהחי
 אינו מממא. כ"ב

יח י ערות בת בנגד או בת בתך
 וגו'. [בתו] מניין, אתיא הנה
 הנה, כתיב [הכא] בשאר הבא ממנה
 ערות אשה ובתה לא תגלה את בת
 בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות
 ערותה שארה הנה זמה היא, ואף
 בשאר הבא ממנו כתיב הכא ערות בת
 בנגד או בת בתך לא תגלה ערותן כי
 ערותך הנה, מה הנה דשאר הבא
 ממנה הזהיר על בתה ובת בנה ובת
 בתה, אף הנה דשאר הבא ממנו הזהיר
 על בתו ובת בנו ובת בתו¹⁸. כ"ב

יח יד דודתך היא. והלא אשת דודו
 היא, מכאן אמרו רבותינו אשה
 כבעלה. כ"ב

יח יז מה לשון זמה, ר"ל זה מה,
 שמפתיים האשה לזנות,
 וכשתלד יאמר העולם זימה זה מה¹⁹
 על כן כתיב חסר, זמה חסר יו"ד. כ"א

יח כג לרבעה. על האשה לומר לשון
 ארבע, כי אם תעמוד לפני
 בהמה למלאות תאותה צריכה היא
 לעמוד על ארבע כבהמה וזו היא
 בושתה וכלימתה. כ"א

יח כז כי את כל התועבות האל
 עשו אנשי הארץ אשר
 לפניכם ותממא הארץ. וכתיב
 בתריה ולא תקיא הארץ אתכם וגו'
 כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם,
 וקשה היה לכתוב ותקיא הארץ אתכם
 כאשר קאה, מהו ולא תקיא, אלא י"ל
 ה"פ ולא תקיא אתכם הארץ פירוש לא
 תקיא אתכם שיהא נבוה כקאה לבר
 אלא אתם גם תהיו נכרתים מן העולם
 כדכתיב בתריה סמוך ליה כי כל אשר
 יעשה מכל התועבות האלה
 ונכרתו הנפשות העושות מקרב
 עמם, כן קבלתי ממהר"ר וואלק
 מאוניגשפורג. כ"ב

יח כח ולא תקיא הארץ אתכם וגו'
 כאשר קאה. פי' ולא יותר,
 אלא ברעה גדולה ובעונש גדול יותר
 מהם²⁰. כ"א

סליק אחרי

לכך היו בוררין איש שהגיע זמנו למות תוך אותה שנה וחכמת המזלות היתה קלה
 בעיניהם. 18. חזקוני ע"פ סנהדרין עו, א. 19. ע"פ נדרים נא, א. 20. בפ"י הרא"ש:
 ולא תקיא הארץ אתכם בנחת ובענין טוב כמו הגוים אשר טמאו אותה, אדרבה בענין רע
 מהם, כי אתם נכנסים במסורת הברית וכו'.

פרשת קדושים

עריסותיכם חלה, תרומה, עשר תעשר, ולכך חייב לברך ברכת המוציא בשתי ידיו ב' אצבעותיו.⁵ כ"ב

יט י [לעני] למה לעני אותיות לעין כלומר חייב אדם ליתן עינו להעניק לעני כ"א

אני ה' דיין ליפרע אם אין אתה מניה פיאה ולקט ופרט ועוללות ושכחה. כ"א

יט יג ולא תגזול. משל למלך בשר ודם שהוא עובר על המכס, אמר לאחד מעבדיו תנו מכס למוכסין, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הלא כל המכס שלך, אמר להם ממני ילמדו [כל] עוברי דרכים שלא יבריחו את המכס, כך הקב"ה (שווה) [שונא] גול וזש"ה (ישעיה סא ח) אני ה' אוהב משפט שונא גול בעולה.⁶ כ"ב

יט יח ואהבת לרעך כמוך. תימה היאך יאהב אדם גוף חברו כגופו, י"ל דאינו אומר ריעך דהוה משמע

[אני ה'] למה י' פעמים אני ה' י"ל כנגד יו"ד הדברות ראשונות. כ"א

[אני ה' אלהיכם] למה י' פעמים אני ה' אלהיכם? כנגד י' דברות אחרונות. כ"א

יט ד אל תפנו אל האילים. למה חסר יו"ד י"ל כנגד י' שמות של גנאי שיש לע"ו אילים, צלמים, מסיכה, תרפים, שקוצים, גלולים, עצבים, אשרים, חמנים, פיגולים.³ כ"א

יט ט [לא תכלה פאת שדך] למה לא נלמוד פאת שדה מפאת אדם שחייב על הראש שתיים ועל הזקן חמש, וי"ל דישאל מכהנים ילפי אבל שדה מאדם לא ילפינו. כ"א

עוקף כמו אורב.⁴ כ"א

ולקט קצירך לא תלקט. ב' פסוקים מצווין בתורה על הלחם, ואלו הן, לא תחרוש, לא תזרע, לא תחסום, ולקט קצירך, וספירת העומר, לא תשוב לקחתו, לא תכלה פאת שדך, ראשית

1. אני ה' בפסוקים: יב, יד, טז, יח, כח, ל, לב, לז, ובפ"כ ח, כו. 2. אני ה"א בפסוקים: ב, ג, ד, י, כה, לא, לד, לו, ובפ"כ ז, כד. 3. תו"כ כאן, אולם במקום צלמים פיגולים מונה פסל ומצבה. 4. כאן נמצא וכאן היה מאמר זה ולא מצאנו מקומו הנכון. 5. טור וכל הפוסקים בשם ירושלמי ספ"ק דחלה, אולם שם נזכר מע"ש במקום ספירת העומר. 6. סוכה ל, א.

גופו אלא לרעך כלומר הממון מריעך
יהא חביב עליך כגופך וכממוןך. כ"א

שם ועוד י"ל ואהבת לרעך. זה
הקב"ה שנאמר בו (משלי כז י)
רעך ורע אביך⁷, ונאמר (שה"ש ה טז)
זה דודי וזה רעי. כ"א

ואהבת לרעך כמוך. וקשה מאי
דכתיב לרעך ולא כתיב רעך,
וי"ל אם היה כתוב רעך ולא לרעך הוה
משתמע שחייב אדם לחלק לרעו כל
מה שיש לו, אבל עתה שכתוב לרעך
משתמע כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת
לא. א.) מאי דסני לך לחברך לא תעביד⁸,
וזה שכתב רש"י כלל גדול בתורה כי
רוב גופי תורה תלוין בו. כ"ב

יט כ מה לשון בקורת שאנו פותרים
פְּרוֹקְטָאָאָה, י"ל על שם שהרצועה
מעור בקר⁹. כ"א

יט לב מה לשון שיבה לומר מפני
שיבה תקום, כלומר ראש
ישיבה, גם מפני מי שהוא בקי בתורה
תקום מלא קומתך. כ"א

יט לד כאזרח מ'כם י'היה ל'כם
ה'גר. ר"ת מילה¹⁰, ואברהם

היה גר ונקרא איתן האזרחי, וזהו
כאזר'ח' מ'כם [אותיות] רמ"ה ג'
אברהם, וגם ישראל נקראו אזרח לפי
שעתיד הקב"ה להזריח לכם שמש
צדקה, הוא שהזריח להם הקב"ה
גאולה ע"י משה רבינו, וזהו לכם'
שמש' צדקה' ס"ת משה, ד"א השם
למפרע (משה) שהשם בעצמו מבקר
לנער שנימול וגם לכל הנימולין, וגם
לכם גימ' המילה, ואזרח לשון זריחה,
כאזרח' מכם' יהיה' ס"ת חמה, זו שמש
צדקה, ד"א אזרח א' הקב"ה שהוא
אחד, וז' הם ז' רקיעים, ר' רואה, ח'
הוא ח' ימי מילה, שהקב"ה רואה ח'
יום המילה, והוא עתיד עוד להזריח
לישראל לגואלן בוכות המילה שנאמר
(ישעיה ס ב) ועליך יזרח ה', ד"א
כאזר'ח' מ'כם' [אותיות] רחמכם
שצריך לרחם על הגר שנאמר ואהבת
לו כמוך, ואהבת אותיות האבות שהיו
גרים. כ"ב

כ כז ואיש או אשה כי יהיה בהם
אוב. וסמך ליה אמור אל
הכהנים לומר לך מות יומתו וגו'
דמיהם כם למה לפי שנאמר אמור אל
הכהנים לדרוש באורים ותומים¹¹. כ"א

סליק קדושים

7. רש"י שבת לא, א. 8. חזקוני בשינוי לשון. 9. כמו במכות כב, ב ורצועה של עגל.
10. רבינו אפרים עמ' לב. 11. נראה שרמז לשאול המלך, עיין תנחומא פ' אמור ב.

פרשת אמור

אומר מה אמו בידוע אף אביו בידוע אביו [שהוא] חזקה מניין, ת"ל לאביו, ולא יאמר לאמו והיית אומר מה אביו שהוא חזקה הרי מטמא לו אמו שהיא ודאי אינו דין שיטמא לה, אלא א"כ היית אומר מה אביו שאינו מתחלל אף אמו שאינה מתחללת, אמו שנתחללה מניין ת"ל אביו ואמו מ"מ³. י"ב

ולבנו ולבתו. אם יאמר לבנו ולבתו מה ת"ל לאביו ולאמו ומה בנו ובתו שאינו חייב בכבודם [מטמא להם לאביו ולאמו] אינו דין שיטמא להם, אלא אלו כתב בן הייתי אומר לבנו ולבתו אפילו נפלים, ת"ל לאביו ולאמו מה אמו ואביו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא, ומה ת"ל לבנו ולבתו אלא מפני שיש בבן מה שאין בן בבת, [ויש בבת מה שאין בבן הבן אביו חייב בו מצות למולו ולפרותו ללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה מה שאין בן בבת⁴], והבת אביה זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה מה שאין בן בבן לכך צריך לומר לבנו וצריך לומר לבתו, ולא אחיו ולא אחותו יאמר ולא יאמר לבנו ולבתו,

כא א אמור ואמרת. (ויק"ר פכ"ו ח') א"ר יוחנן כל מקום שהוא אומר ויאמר ויאמר בכפל צריך להדרש כיצד כגון (אסתר ז ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר שתי אמירות למה, כיוצא בדבר אתה אומר (מלכים א' כ כח) ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה', ויאמר ויאמר למה, י"ל כי אמ' אם נפל שנאך בידך לא תחמול לפיכך ויאמר ויאמר, אף כאן אמור ואמרת, אמירה ראשונה אם הוא מת מצוה אמור להם שיטמאו ואם לאו אמור להם שלא יטמאו. לפיכך כתיב אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים מצוה על הגדולים להפריש הקטנים מטומאה¹. י"א

לא יטמא בעמיו אהדריה קרא לפי הפשט לא יטמא אפי' בעמיו כל שכן לנכרים². י"א

כא ב לאמו ולאביו. ו' במקום או, וקשה אם יאמר לאמו א"צ לומר לאביו מה אמו שהיא מתחללת הרי הוא מטמא לה אביו שאינו מתחלל אינו דין שיטמא לו, אלא א"כ היית

1. דרשת להזהיר וכו' אינו בויק"ר שם אלא ביבמות קיד, א. 2. דעת זקנים. 3. תו"כ ריש פ' אמור. 4. הושלם ע"פ תו"כ ריש פ' זו.

ומה אחיו ואחותו שאינו חייב בהן מצות הרי מטמא להם, בנו ובתו שחייב בהן מצות אינו דין שיטמא בהם, אלא א"כ הייתי אומר לאחיו ולאחותו מאמו ת"ל לבנו ולבתו מה בנו ובתו שהם יורשין אף אחיו ואחותו יורשין, יצאו אחיו ואחותו מאמו שאינן יורשין, יאמר לאחיו מה ת"ל לאחותו אלא אילו נאמר לאחיו ולא נאמר לאחותו הייתי אומר מה אחיו בין קטן בין גדול מטמא לו אף אחותו בין קטנה בין גדולה⁵ מטמא לה ת"ל ולאחותו הבתולה קטנה ולא גדולה ואילו נאמר לאחותו ולא נאמר לאחיו הייתי אומר מה אחותו שהיא קטנה ולא גדולה אף אחיו הקטן ולא הגדול מטמא לו ת"ל לאחיו בין גדול ובין קטן. כ"ב

כא ג ולאחותו הבתולה הקרובה אליו. להיות אחותו מאב ואם, הקרובה אליו לרבות את הארוסה, ולא לארוס שלה קאי, [ד]כי אם שארו לרבות ארוסתו, [אלא] על אחיה קאי.

כ"ב

ולאחותו הבתולה. זו קטנה פנויה הקרובה אליו דאי לא כתיב הקרובה אליו הוה אמינא הואיל ונתארסה אינו מטמא לה קמול"ן

הקרובה אליו שעדיין היא קרובה אלא שלא נשאה, דאילו נשאה קרובה היא לבעלה ומטמא כדכתיב כי אם לשארו [וגו'] אשר לא היתה לאיש שהויתה קרושין ע"י איש שיהא אם היתה לאיש אינו מטמא לה שהרי בעלה קרב לה⁶, ומשמע לה יטמא מצוה לא רצה ליטמא מטמאין אותו בעל כרחו, ומעשה ביוסף הכהן שמת אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה ותפשהו חכמים וטימאוהו בעל כרחו.

כ"ב

ולאחותו הבתולה וגו' אשר לא היתה לאיש. פרש"י למשכב, וקשה כיון שאומר ולאחותו הבתולה מה צ"ל שלא היתה לאיש, אלא לאשמועינן אלו היתה מוכת עין שיטמא לה, אשר לא היתה לאיש דוקא שכיבה ממשי. כ"ב

כא יא גבי כהן גדול אינו צריך לומר לבנו ולבתו ולאחיו, שכשאינו מטמא לאביו מכ"ש לשאר קרובין. כ"ב

כא יג והו"א אשה. מכאן אמרו רז"ל (אבות פ"א כא) בן י"ח שנים לחופה, ואז הוא כהוגן להכניסו לחופה⁷. כ"א

5. פי' בעולה, חפץ חיים על תו"כ. 6. הכוונה שהויתה ע"י איש ולא מוכת עין, וע' תו"כ. 7. רוקח עמ' רעו ובעה"ט.

כא יד אלמנה וגרושה. למה כהן גדול אסור באלמנה, י"ל בעבור שיום הכפורים כ"ג נכנס לפני ולפנים ומזכיר שם מפורש שמא יש אשה יפה וחפץ בה והיה מחשב רעה על בעלה בשעת הזכרת השם כי היה מזכיר השם בפירוש כדי שישאנה כי אין אשה שלא הייתה נשאת לכ"ג ברצון. כ"א

שם למה אסור אלמנה לכהן גדול לפי שדומה למלאך ואם יראה יפת תואר היה מבקש רחמים על בעלה להמית אותו לכך אסורה כי אם בתולה. כ"ב

כב ג [פרש"י וכו'] וכי יש נוגע חייב אם בן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומאה אלא אם בן קרבו מתיריו, פ"י הם דמיו ואמוריו⁸ שהיו נקרבים על המזבח או הותר הכשר. כ"א

כב כג ולנדר לא ירצה. פרש"י איזה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח, לפי שכתוב בו (לעיל א ד) ונרצה לו לכפר עליו אבל זה אינו (מרוצה) [מרצה]. כ"א

כב כד ובארצכם לא תעשו. פרש"י סידום הגוף נוחגת בין בח"ל בין בא"י פ"י מצוה [שאינה] תלויה בקרקע כגון סידום וכיוצא בו נקראת חובת הגוף, אבל חלה וכיוצא בו לא נקראת חובת הגוף אותה מצוה תלויה בקרקע. כ"א

כג טו למה אין מברכין שהחיינו על ספירת העומר כמו לשופר⁹ ולמגילה וללולב, וי"ל שאין מברכין שהחיינו אלא על הנס או על דבר שעושה מעשה. כ"א

כג טז עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. מפני מה ציוה הקב"ה לספור עד נ' יום ולא פחות ולא יותר, אלא כך שנינו בברייתא דמ"ט מידות בשעה שהקב"ה רצה ליתן תורה לישראל אמר הקב"ה למלאכי השרת גרסו (ושינוי) [ושנו] התורה לפני וביום שתגמרו התורה אתנה לישראל וכן עשו למדו מידה אחת בכל יום עד שנגמרו מ"ט מידות מ"ט ימים וביום נ' נתן התורה לישראל והיינו דכתיב (שה"ש ב ד) ודגלו עלי אהבה למניין ודגלו יום נתן התורה לישראל והם מ"ט יום. כ"ב

8. צ"ע כי אין האימורים מתירים, אדרבה הדם מתיר לאימורים ליקרב לגבי מזבח. 9. וצ"ע דשופר מצותו בשמיעה, ואולי י"ל דגם בתקיעה יש מצוה, ולעצם הענין עיין בעה"מ סוף פסחים.

תספרו. נקוד בטפחה לכך הוא לפני
עצמו, אבל חמשים יום
[והקרכתם וגו'] היום טוב¹⁰. כ"א

האב שהיה מצרי לפיכך צ"ל
שנתגייר¹². כ"ב

כג מב האזרח. פרש"י זה אזרח,
האזרח להוציא את הנשים,
שלא תלמוד ממ"ו בניסן לחייבה
בסוכה כמצה¹¹, י"ל שלא תאמר (ה"א)
[ה"א] של האזרח לשון תימה היא לכך
פי' רש"י זה אזרח, גם י"ל כי כל מצות
עשה שזמן גרמא נשים פטורות חוץ מג'
מצה, מקרא מגילה, נר חנוכה, כי כל
שישנו בכל תאכל חמין יש בקום אכול
מצה וסימנו אמ"ן, איכילת מצה,
מ'גילה, נ'ר חנוכה. כ"א

שם [פרש"י] מעולמו יצא, פי' שנהרג
ואבר חלקו מעולם הבא, [רבי
ברכיה אומר] מפרשה של מעלה [יצא]
שהרהר על לחם הפנים וליגלג כלומר
שהיה לועג ואומר דרך המלך לאכול
פת חמה בכל יום או לפעמים צונן של
יום אחד לכל היותר וזה למ' ימים
בתמיה, וקשיא איך היה של מ' ימים
והלא משבת לשבת אין כי אם ח' ימים,
וי"ל מיום אפייתו והוא מערב שבת ולא
היה מאמין שהיה חם של (ח') [מ']
ימים¹³. כ"א

כד ו על השלחן המהור. בכל הכלים
לא נאמר טהור כי אם ב' כלים
הללו השלחן והמנורה לפי שלא
משמשים בהם לא דם ולא חלב. כ"א

כד י ויצא בן אשה ישראלית
והוא בן איש מצרי וכו'.
פרש"י מלמד שנתגייר, וקשה והלא בן
אשה ישראלית היה וכן בתך קרוי
בנך, וא"כ מה צריך לומר שנתגייר,
וי"ל באותה עשה שגולד עדיין לא
נתנה התורה לפיכך הוא הולך אחר

כד י ויצא בן אשה ישראלית
והוא בן איש מצרי וכו'.
פרש"י מלמד שנתגייר, וקשה והלא בן
אשה ישראלית היה וכן בתך קרוי
בנך, וא"כ מה צריך לומר שנתגייר,
וי"ל באותה עשה שגולד עדיין לא
נתנה התורה לפיכך הוא הולך אחר

10. פי' הרא"ש. 11. כן הוא לשון רש"י ברמב"ן, אולם בנוסח רש"י שלפנינו ליתא
12. רמב"ן בשם והצרפתים אומרים, ואין דעתו כן, כי מעת שבא אברהם בכרית היו ישראל
ובגוים לא יתחשבו ע"ש. 13. פי' הרא"ש, וכן הוא במשנה במנחות לחם הפנים

עוונותי¹⁴, ד"א אין ללמדו מק"ו דאין
עונשין מן הדין¹⁵. כ"א

כד יד וסמכו. פרש"י אומרים לו
דמך בראשך ואין אנו חייבים
במיתתך שאתה גרמת וכו', פשיטא
למה יהיו הם נכשלים ונענשים, וי"ל
כמו שפירש כאן בפנים לכך אומרים
הי רצון שלא נהיה נכשלים ונענשין
בשביל כך כי אתה גרמת¹⁶. כ"א

וסמכו כל השומעים. וקשה למה
נאמר סמיכה בנזקב יותר
משאר הנסקלין, וי"ל לפי שהעדים
צריכים לפרוש השם בנקיבה כמו שהוא
נקב והעדים אומרים לו אתה גרמת לנו
לנקוב את השם ולקללו והעון יש[וב]
על ראשו, ולכך ישימו העדים ידיהם
על ראשו כי כך דרך המקללין את
חבריהן¹⁷. כ"ב

סליק אמור

לט' וי' וכו' לא פחות... 14. פי' הרא"ש. 15. פי' הרא"ש בשם הקדוש מדרוא"ש וחזקוני.
16. בפי' הרא"ש: וסמכו כל השומעים. למה נשתנה מיתה זו להיות בסמיכה יותר מכל
שאר חייבי מיתות. י"ל לפי שבשעת גמר דין היו אומרים ב"ד לא' מן העדים אמור בפי'
מה ששמעת. וזה היה ברכת השם ולכך סומכים ידיהם על המקלל. לומר עון זה שאנחנו
עושים להזכיר את השם יהי על ראשך כי אתה גרמת לנו. 17. פי' הרא"ש.

בהר סיני

קרא יתירא הוא אלא בא ללמד על כל דיבור ודיבור שנדבר למשה כגון שאר מצות וכל עניני שמיטה ואפי' פרשת עבד עברי שנאמר כאן ונשנית בערבות מואב, קשיא אמאי כתב בכאן בהר סיני היה לו לכתוב בהר סיני אצל מצוה אחרת או ילמד זה משאר מצות דכתיב בהר סיני, אלא כך הפירוש שמיטת קרקעות הכתוב כאן היה בכלל שאר מצות שנאמרו מסיני אע"ג שלא נשנית בערבות מואב אנו למדים אותו ממצות אחרות דכתיב בהן בהר סיני כמו שפירש ומעתה שמעתי שהיה בכלל וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ומעכשיו שמיטת קרקעות היה בכלל ויצא מן הכלל ומעתה בא ללמד על הכלל כולו יצא פיר[ו]ש על שאר מצות בא ללמד מה(א) שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני וכו'. כ"ב

כה ג שש שנים תזרע. מספר בשבחו של ארץ ישראל שתוכל לזרוע ששה שנים רצופים. כ"א

כה ה נזירך. פרש"י [לא תקצור להיות מחזיק בו] כשאר קציר, לא תנהג בזה לנוזר מהם בני אדם. כ"ב

כה א-ב קשיא מה ענין שמיטה לענין הר סיני, פי' שהוצרך לומר שנאמרה בסיני, והלא בכלל כל המצות היא שנאמרו בסיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודיקדוקיה מסיני אף כולן כן, כי כך היא מידה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו, וכך הקושי על מה שפירש רש"י למה הזכיר הר סיני אצל פרשת שמיטה יותר מבשאר מצות, אלא כדפירשתי בפרשת משפטים. כ"א

שם [פרש"י] לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות, פירוש מאחר ששמיטה אינה נשנית בערבות מואב לכך אנו יודעים שמיטת היו כשאר מצות, ומה שסמך שמיטה אצל הר סיני לומר (מידה) [מצוה] זאת מסיני המצות שנשנו בערבות מואב מסיני היו. ד"א לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב וכו' כלומר אחר שנאמר כאן בפרשת עבד עברי נשנית היא במשנה תורה בפרשת ראה זו שמיטת קרקעות לא נשנית שם, ומאחר שלא נשנית שם למדנו על כרחינו שכללותיה ופירושה נאמרו בסיני א"כ בהר סיני (ההבא) [דהבא]

כה ז ולבַּחַמַּתְךָ וּלְחִיָּה. פִּרְשׁוּי
דמשמע אסור לאכול אחר
הביעור, ולא הוא דבהדיא תנן דמותר
אפקורי מפקיר לפני אוהביו וזוכה
בהם!¹ כ"א

כה ח וּסְפֵרֶת לָךְ. ובספירת העומר
כתיב (לעיל כג טו) וּסְפֵרֶתֶם
לכם לשון רבים, ויובל כתוב וּסְפֵרֶת
לשון יחיד, וי"ל ספירת העומר תלוי
בכל ישראל והיובל אין תלוי אלא בב"ד
בלבד.² כ"א

כה ט והעברת שופר תרועה ונגו'
בעשור לחדש. א"כ למה
נאמר ביום הכפורים, וי"ל להכי נכתב
יום הכפורים לאפוקי לילה.³ כ"א

והעברת שופר תרועה. לשון יחיד,
ואח"כ כתיב תעבירו לשון
רבים, וי"ל בתחילה ב"ד בירושלם
ואח"כ בכל מקום. כ"א

כה י וּקְרֵאתֶם דְּרוֹר. מצינו (ר"ה ח:
ובתו"כ כאן) מר"ה עד י"ב לא
היו עבדים נפטרים לבתיהם ולא
משתעבדים אלא אוכלים והוגנים וביום
כפור תוקעים בשופר ונפטרים לחרות

כראיתא בניטין (מ.) עבר שהניח תפילין
לפני רבו יצא לחרות. כ"א

וּקְרֵאתֶם דְּרוֹר כֶּאֱרִיץ. יסוד רש"י
כמדירר בי דיירא לשון זה
שמעתי דיירא לשון אשכנו שוואלכ"ן
עש"ט⁴, ומעם אחר שמעתי בפסוק
אומר בפרשת לך לך כי גר יהיה זרעך
ותרגום שלו ארי דיירין יהיו בנגד. כ"ב

כה יב מִן הַשְּׂדֵה תֹאכְלוּ אֹתוֹ. פִּרְשׁוּי
כל זמן שהיא בשדה תאכלו
בבית, (דבמה) [תימה] תיפוק ליה
מולבַּחַמַּתְךָ וּלְחִיָּה כל זמן שלא כלה
לחיה שבשדה אתה מאכיל לבַּחַמַּתְךָ,
וי"ל דצריכי תרויהוה חד לשמיטה וחד
ליובל. כ"א

כה כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכֵל
בשנה השביעית. תימה היה
לו לומר בשנה השמינית לפי
שבשביעית אוכלים מה שזורעים
בששית כי כן דרך העולם כל מה
שזורעין בשנה זו אוכלין בשנה
שלאחריו, אלא הכי הפשט מה נאכל
בשנה ח' הלא בשנה ז' לא נזרע ולא
נאסף⁵, וא"ת כשהוא [אומר] הן
לא נזרע מה צריך לומר ולא נאסף,

1. עיין רמב"ן בשם תוספתא. 2. וספרת בב"ד תו"כ כאן. 3. תו"כ כאן. 4. אולי כוונתו
למה שכתב באבן עזרא. 5. כע"ז ברמב"ן שפי' וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל
בשמינית.

אלא לא נאסוף התבואה שעשתה בשביעית מאליה.⁶ כ"ב

שמושל עליה א"כ היוצא ממנה כאילו עע"ו. כ"ב

כה ל למה נזכר בית עיר חומה לצמיתות ולא הקרקע, לפי שהקב"ה חס על מזונותיהם של עניים.⁷ כ"א

כה מה מהם תקנו. פרש"י אותם תקנו, מי דחק רש"י, וי"ל לפי שנאמר מהם תקנו משמע אם היה להם עבדים אותם הותרו לקנות אבל הם עצמם לא, ועוד תרגום של אותם מנחון. כ"א

כה לג ואשר יגאל מן הלויים. וקשה למה נקיט ליה לישנא דגואל ולא נקט לישנא דקנייה, וי"ל לפי שכל מה שיש ללויים היה מישראל לפי שלא היה להם נחלה בישראל, נמצא שכל הלוקח מהם כאלו גואלו לפי שמתחילה היה שלו.⁸ כ"ב

כו א ואבן משכית. לשון סכיה וראייה פי' אבן לו צורה והמשתחה לו כאלו משתחה לצורה.⁹ כ"א

כה לה לחיות לבם לאלהים. (פירוש) [פרש"י] שכל הדר וכו', כאילו עובר ע"ז, לפי שא"י נפלה לחלקו בין שבעים [אומות] וכל מדינה יש לה מלאך

שם פרש"י הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כן, וקשה והא אין נזכר עריות במקרא ורש"י מזכיר, וי"ל ע"ז נקרא עריות¹⁰ ולכך נסמכה. כ"א

שם לפי שכל עברות באין מחמת עריות [לכך] פרש"י הואיל ורבי מגלה עריות. כ"א

סליק בהר

6. ברש"י ספיחין הבאים מאליהם. 7. רמב"ן וחזקוני בשינוי לשון. 8. חזקוני. 9. דעת זקנים. 10. כמו ביחזקאל הרבה פעמים בפרק טז, וגם בתורה לזנות אחרי המולך, או אשר אתם זונים אחריהם זו מינות.

אם בחקותי

כזג אם בחקותי תלכו. לקיים שמיטות ויובלות שהם נקראים חקת שנאמר ושמתי חקת לארץ¹.
 כז"א
 וא"ת מנלן אנו למדים, וי"ל מגזירה שיה כתיב להלן (בראשית מז ב) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ופירש רש"י מן החלשים. כז"ב

כזד [בעתם]. פרש"י [כגון בלילי] רביעיות מחמת יראת לילית.
 כז"א
 ומאה מכם רבבה ירדופו. וקשה והלא החשבון אינו מכוון, וי"ל אינו דומה מרובים עושין מצוה או מועטין⁴. כז"ב

כזי וישן מ'פני' ח'דש' תוציא. ר"ת וס"ת משיח, כשיבא מלך המשיח אז תתבטל אמונת יש"ו, מפני' חדש' תוציא' ס"ת יש"ו. כז"ב

כזכ מאי ואת ארצכם כנחושה כלומר כנחש שאינה מולדת רק לז' שנים כך יהיה רעב ז' שנים וזה היה בימי יואל⁵. כז"א

כזכא שבע כחמאתיכם. נגד ז' עבודות זרות שעבדו, בעלים, עשתרות, אלהי ארם, אלהי עקרון⁶, צידונים, עמון, ומואב, והם עבדו ז' גלות⁷. כז"א

ועין השדה ית". בנימי' אילני סרק, יתן פרוי². כז"ב

[ועין השדה פרש"י הן] אילני סרק פי' אילני פירות רעים. כז"א

שם אילני סרק, אנשים רקים ופוחזים (שופטים ט ד) ת"י גוברין סריקין³.
 כז"א

כזז [לפניכם לחרב פרש"י] איש בחרב רעהו ומנא ליה לרש"י, וי"ל אין יכול לומר בחרבכם שהרי כתיב וחרב לא תעבור בארצכם לכך (אין) צריך לומר איש בחרב רעהו. כז"א

כזח ורדפו מכם חמשה מאה. פרש"י מן החלשים שבכם,

1. אולי כוונתו לפסוק יח ועשיתם את חקתי וגו' וישבתם על הארץ, ועיין פירש"י שם.
 2. רוקח עמ' רצט. 3. זה פירוש אחר ממ"ש לעיל, דלעיל פי' פירות רעים, והכא פירש אילנות ריקנים מבלי פירות. 4. רש"י כאן. 5. רוקח עמ' שב. 6. בשופטים י ו מונה את אלו הנזכרים כאן, אולם עקרון אינו נזכר שם ובמקומו מונה פלשתים והיינו הך. 7. אולי

על תחיית המתים כגון בצער גלגול מחילות שאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות. כ"א

כו מב וזכרתי את בריתי יעקוב קשה למה האבות מנוין אחורים בתוכחה, יעקוב שהיה צדיק למד מאביו, יצחק שהיה צדיק למד מאביו, אבל אברהם ממי, ועוד קשה למה כתיב אף כאברהם [וביצחק] יותר (מבשאר אבות) [מביעקב], וי"ל לפי שמאברהם יצא (עשו) [ישמעאל] ובני קטורה ומיצחק יצא עשו אבל יעקב מטתו שלמה¹⁰. כ"ב

והארץ אזכור. משל למלך שיש לו ג' בנים ושפחה מגדלתו כל זמן ששאל לשלום בניו (שלום) [שאל] לשלום המגדלת כי הזכיר כאן האבות זכור הארץ¹¹. כ"ב

כו ז פרש"י סבא בביתא פחא בביתא פ' דסבא נפחת ערכו דבן כ' שנה עד בן ס' ערכו ג' שקלים, ומבן ס' שנה ולמעלה ערכו ט"ו שקלים אבל [סבתא בביתא] סימא (שבא) בביתא ר"ל לשון אוצר, סימא לשון באסמיק. כ"א

כו כג והלכתם עמי קרי. כלומר שאינכם משימים ללב ואומרים מקרה היא לנו ואינו בא מן החמא⁸. כ"א

כו כה [נקם ברית. פרש"י ויש נקם שאינו בכרית כדרך שאר נקמות] (בעורון) זהו סמוי ענינו של צדקיהו, וא"ת יככה השם בעורון אלא זהו בידי שמים, אבל סמוי עיניים של צדקיהו בידי אדם. כ"ב

כו כו ואפו עשר נשים. למה יו"ד נשים לפי שהעומר (י' עומרים) [עשירית האיפה] כדכתיב (שמות טז לו) והעומר עשירית האיפה הוא, ועתה בעת הרעב יתקבצו י' נשים לאפות איפה אחת ואפי' הכי יהא נשבר ונפרד טרם צאתו מהתנור ותהיינה צריכות לשקול. כ"א

כו כט ואכלתם בשר בניכם. למדנו שהאבות אוכלין בניהם אבל שהבנים אוכלים אביהם מניין ת"ל תאכלו⁹. כ"א

כו לח ואכלה אתכם ארץ אויביכם. פ' רש"י אלו המתים בגולה פ' בחוצה לארץ, וזו קאי

כוונתו בכל כשרים פרס מדי יון ואדום ושמעאל. וצ"ע. 8. רמב"ם ה' תענית פ"א ה"ג ורוקח עה"ת עמ' שג ע"פ שלאחריו והלכתי אף אני עמכם בקרי. 9. ורוקח עמ' דש. 10. ורוקח עמ' שז ובעה"ט וחזקוני. 11. ויק"ר פל"ו ה' הובא ברמב"ן.

עטרת אם בחקותי זקנים צג

כז לד כל הדברות שנאמרו קודם סיני ומשהוקם המשכן נאמר במדבר
הקמת המשכן כתיב בהן בהר סיני. כ"א

חזק חזק סליק ספר ויקרא

פרשת במדבר סיני

א א במדבר סיני. תימה למה כתיב
 בחדא דוכתא בהר סיני ובדוכתא
 אחרייתו במדבר סיני, וי"ל קודם מתן
 תורה השכינה שורה בהר סיני לכן
 כתיב בהר סיני, משהוקם המושכן
 שרתה במדבר סיני.¹ כ"ב

א ב שאו את ראש. א"ר פנחס² מפני
 מה לא נמנו שבט לוי במניין
 שנמנו בו ישראל, לפי שבישראל כתיב
 שאו משמע לשון ישא פרעה את
 ראשך (בראשית מ יט) לשון מיתה רמוז
 להם שימותו וכלוי כתיב נשא לכך לא
 מתו. כ"א

שאו את ראש כל עדת בני
 ישראל. פרש"י כשנפלו בעגל
 מנאן לידע הנותרים, וא"ת היכן
 מצינו שמנאן, אלא י"ל בפר' פקודי
 כתוב בקע לגלגולת מחצית השקל³.

כ"ב

[שאו את ראש וגו'] לגלגלותם.
 קשה למה לא אמר לראשם,
 י"ל לכך פירש רש"י ע"י שקלים בקע
 לגלגולת. כ"א

א יד לגד אליסף בן דעואל. ולסוף
 כתיב בן רעואל, לפי שאליסף
 היה נשיא בשבט גד ובן רעואל היה
 שמו וכאשר נתגייר⁴ קרא שמו דעואל
 על שם שידע א'ל⁵. כ"א

א יח [פרש"י הביאו ספרי
 יחוסיהם] ועדי חזקת
 לידתן, פי' זהו כבוד אמותם, ויתילדו
 זהו כבוד אבותם, כמו שפירש"י ומצינו
 חזקת לשון כבוד כמה שפירש [בפ']
 בהר (ויקרא כה מא) אחוזת אבותיו
 חזקת אבותיו. כ"א

א כ כל זכר מבן עשרים שנה. בכל
 השבטים לא נאמר זכר אלא
 בראובן ושמעון, י"ל לפי שלא בירכין

1. רשב"ם וחזקוני. 2. בבמ"ר (פ"א יא ד"ה והלויים) איתא בר' פנחס בר אידי וכל המאמר
 בשינוי לשון. 3. כן הוא באמרי שפר על פרש"י, אולם בפענה רזא כנראה שחולק ע"ד
 שכתב ומה שכתוב באלה פקודי בקע לגלגולת לשש מאות אלף וגו' הוא המנין
 שבכאן אלא שזכרו שם לחשבון הכסף שהוצרך למשכן וכו', וצ"ע כי המנין הזה היה
 בר"ה אייר חדש אחרי הקמת המשכן בר"ח ניסן שלפניו. 4. אולי הכוונה שכדי שלא
 יטעו בינו לבין יתרו שינה רעואל את שמו לדעואל שענינם אחד כמ"ש להלן בשם רמב"ן.
 5. ברמב"ן להלן כתב השנוי בשם אבי הנשיא בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות
 השמות בטעם שזה וכו' ונקרא דעואל שידע את האל, רעואל ששם רעיון לבו באל וכו'
 והיו קוראים האיש שהוא בשני שמות.

אביהם בשעת מותו, יכול לא יהיו בכלל ברכה לכך נאמר וזכר בכל חר [מהם]⁶, וזכר בנימי' ברכה. כ"ב

א כב פקדיו עוד קשה בכל השבטים כתיב פקודיהם וגבי שמעון כתיב פקודיו ופקודיהם, ו"ל לפי שנחסר משבט שמעון הרבה לפי החשבון מחשבון שהוא בפרשת פנחס ממעשה הזמרי וכאן רמז להם שיהו מועטין לכך נאמר פקודיו לשון ולא נפקד ממנו איש.

כ"ב

א לב לבני יוסף לבני אפרים. מה צריך לומר ב' פעמים, לפי שראוי יוסף למנות בהגלים לישראל דגל בשאר שבטים ונתנו דגל לשני בניו.⁷ כ"א

ב ב איש על דגלו באותות. לפי הפשט, והנה אפרש מקצת השמות נחשון כשעברו ישראל את הים הלך הוא בנחשול הים,⁸ בן עמינדב [בתוך] עמי נתנדב לירד בים,⁹ נתנאל בן צוער ששבט יששכר

נצמטערו ועסק(ג) במתנתו של אל והיא התורה¹⁰, אליאב בן חלון כי אליו יבא ספינות של חלון, חלון חלון¹¹, אליצור בן שדיאור פירוש אלי צור ע"ש שקדם לראובן בתשובה כשהודה יהודה במעשה תמר כדאמרינן מי גרם לראובן שיודה יהודה, אבידן בן גדעוני אמר אבי דן אותי לזכות שם כשהגידה אמה את שמי ואמי קרא [תני] בן אוני לשון אנינות ואביו קרא לו בנימין לשון מיומן וחשוב¹², בן צוער לשון אור¹³, בדברי הימים (א' ו' ז') כתיב בני קהת עמינדב בנו קורח בנו, וקשה עמינדב מה ענין לכאן והלא אביו של נחשון היה, ועוד מיד (לאחר) [לפני] בן קרא בן יצהר בן קהת בן, הרי [עמינדב] נתחלף ביצרה, וי"ל שעשה קרח מחלוקת עם משה ואמר קרח מה זכה נחשון יותר להיות ראש לנביאים יותר ממני משום שזקני לוי היה זקן מיהודה תחשוב אותי לכל הפחות כאילו אני אחיו של נחשון בן עמינדב ושנינו שוים ולמה הוא יותר נשיא

6. כעין זה בפ"י הרא"ש כתב למה נאמר לגולגלותם בראובן ושמעון יותר מבשאר שבטים, לפי שקנטרין יעקב כאשר בירך בניו והוצרכו לכפרה, וגבי השקלים הבאים לכפרה כתיב בקע לגולגולת. 7. פענח רזא כתב מפני שלהיותו מלך לא טען בארון אביו ולא עסק בו לא ניתן לו דגל, וברוקח עמ' ט וברבינו אפרים עמ' נה הוסיפו מפני כבודו שהיה מלך ונתנו דגלים לבניו. 8. פענח רזא ורוקח עמ' כח ורבינו אפרים עמ' נג ע"פ במדב"ר פ"א ג ז'. 9. רבינו אפרים שם. 10. פענח רזא ורבינו אפרים שם בשינוי לשון. 11. פענח רזא ורבינו אפרים עמ' נד כתבו חילון מלשון ושפוני טמוני חול. 12. פענח רזא ורבינו אפרים עמ' נד. 13. אולי כוונתו עפ"י צהר תעשה לתיבה.

ממני, ולכן כתיב קרח בן עמינדב משום שקרח כך היה מדבר¹⁴. כ"ב

[שם] זהו סדורו של דור המדבר כל זמן שהיו חוננים במדבר היו חולקים לארבע דגלים, דגל מחנה יהודה דגל ראובן דגל אפרים דגל דן, והמשכן והארון היו חוננים באמצע הדגלים, ועל כל דגל ודגל היה ענן של אש שהיה מאיר להם על דגל יהודה היה צורת אריה של אש על שם גור אריה יהודה, על דגל ראובן היה ראש של אש על שם הדודאים אשר מצא שראשו כראש אדם, ועל דגל של אפרים שור של אש לפי שהיה אפרים במקומו של יוסף, ויוסף נקרא בכור שורו, ולפי שהיה אפרים ובנימין דגל אחד היה גם הדגל זאב של אש שנאמר (בראשית מט כז) בנימין זאב יטרף, ועל דגל דן נחש של אש על שם יהי דן נחש, ובענן יהודה היה כתוב בו אותיות ראשונות של אבות אברהם יצחק יעקב א"י, ובענן דראובן אותיות שניות ב'צ'ע', ובענן של אפרים אותיות שלישיות ר'ח'ק', ובענן של דן אותיות רביעיות מ'ק'ב', ונשאר ה' מאברהם

ויו"ד משרי שהסיר וישם ה' תחת היו"ד ואתם שנים אותיות י"ה כתובין בענן שעם הארץ¹⁵, והארץ הולך לפניהם דרך שלשת ימים ומשה כשהיה רואה מסע העננים היה קורא בקול רם קומה ה' ויפוצו אויביך. כ"א

איש על דגלו באותות לבית אבותם. מלמד שהיה אות לכל שבט ושבט ונותנין אותו לאב השבט, שבט ראובן היה אות שלו דודאים, אות שמעון היה מצויר עליו עיר שכם ע"ש מעשה שכם, יהודה היה אות שלו אריה על שם גור אריה יהודה, אות יששכר חמור ע"ש חמור גרם, אות זבולון ספינה ע"ש והוא לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות, אות אפרים שור על שם בכור שורו, מנשה ראם על שם וקרני ראם קרניו, בנימין זאב, דן נחש, נפתלי אילה, גד גדוד על שם גד גדוד יגודנו, אשר זית על שם וטובל בשמן רגלי¹⁶, וכשם שהיה אות לכל שבט כך היה סימן לכל דגל ודגל, אות סימן של דגל מחנה יהודה כתוב עליו א"י ע"ש תיבות ראשונות של האבות אברהם יצחק יעקב, אות דגל מחנה

14. כל זה בשינוי לשון ברוקה פ' קרח עמ' סד. 15. ברוקה עמ' לה איתא ענין אותיות של האבות שהיו כתובים בדגלים ולא בענן כמש"כ כאן, רק אות ה' היתה כתובה בענן.

16. פענח רזא, אולם לשמעון כתב שם כלי חמס, ולאפרים קרני ראם, ולמנשה שור, ולגד לביא, וברוקח עמ' יב כתב ג"כ כמש"כ כאן רק שינה לגד לביא, ולנפתלי נשר, אילה בא"ת ב"ש בגימ' נשר, נפתלי שיבע ריצון התחלתן נשר.

ראובן היה כתוב עליו בצ"ע [אותיות] שניות משמותם, אות דגל מחנה אפרים כתיב עליו רח"ק [אות] שלישית משמותם, דגל מחנה דן היה כתוב עליו מק"ב על שם אותיות אחרונות שבשמותם, וה' יתירה דאברהם הניחו השם בענן המשכן והיינו דכתיב (שמות מ לו) ובהעלות הענן מעל המשכן שהיה יכול לומר ובעלות הענן אלא ה' יש בו יתירה¹⁷. כ"ב

לבית אבותם יחנו בני ישראל. ולא לבית אמותם. כ"ב

שם למה לקח משה מאילו דגלים היינו ראשי דגלים ראובן יהודה דן אפרים, ו"ל שהיו דומים בעיני יעקב כדוכסים שדבר עמהם פנים אל פנים שנאמר (בראשית מט ג) ראובן בכורי אתה, יהודה (שם מט ח) יהודה אתה יודוך, דן (שם מט מז) כאחד שבטי ישראל, וי"א שכתוב בו (שם מט יח) לישועתך קיויתי ה', אפרים גם הוא נוכח שנאמר (שם מט כה) מאל אביך ויעוזרך¹⁸. כ"א

ב כ ועליו ממה מנשה. וקשה בכולן נאמר והחונים עליו וכאן נאמר

ועליו ממה מנשה וגו', פירש הר"ר יודא החסיד לפי שהיו אפרים ומנשה דומים לשבט אחד¹⁹. כ"ב

ג ב ואלה שמות בני אהרן הכבוד נדב. וקשה והלא לא היו לו בנים ומאי נפקא מינה לומר לנו שהוא בכור, אלא י"ל הפסק יש בין (אהרן לבכור) [תיבת הכבוד לתיבת נדב] לומר לך הכבוד קאי על אהרן שהוא בכור למשה²⁰. כ"א

ג ד וימת נדב ואביהווא. תימה אמאי לא אמר וימותו, וי"ל דלחכי אמר וימת לומר דשניהם מתו כאחת. כ"א

ג יב [פרש"י] כשחטאו בעגל נפסלו תכבורות ואמרינן בגמ' במגילה ירושלמי (פ"א הי"א) שבר ה' ממה רשעים אלו בכורות שהקריבו בעגל תחלה. כ"א

ג ט אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן, לפי שלא נמנה כפרש"י²¹, ולמה לא נמנה לפי שהיה קדש מקודש²², אבל משה מנה אותם ונמנה עמהם. כ"א

שם נקוד על ואהרן לפי שלא (היו טינא) [היה נמנה] עמהם כלומר

17. רוקח עמ' לה. 18. בעה"ט. 19. רבינו אפרים עמ' נו ללא הזכרת שמו של רבי יהודה החסיד. 20. בעה"ט. 21. רוקח עמ' יד ע"פ בכורות ד, א. 22. כמ"ש בדה"א כג יג-יד ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים וגו' ומשה איש הא' בניו יקראו על שבת הלוי.

המסעות ואינה שורפתו לפי שלא היה בו כח לשרוף בנדים, אבל האש זרה היו כופין עליו פסכתר של נחושת, כי במזבח החיצון היה להם אש זרה עם אש קודש, אבל בפנימי לא היו רשאים להקטיר כי אם באש קדש לפני ולפנים, כך מצאתי. ועוד טעם אחר והכי הפירוש כי פסכתר של נחושת היו כופין על אש של הדיוט ואש מן השמים יורד על הפסכתר ורבוצה תחת הבגד ואינה שורפתו. כ"ב

שלא היה מסייע למנות אותם, ואעפ"י שכתב אותו בפסוק, וכמו כן מצינו בפרשת בא כתיב דברו אל כל עדת, וכי אהרן היה מדבר אלא חולקין כבוד למלכות²³. כ"ב

ד יג ופרשו עליו כנגד ארגמן. פרש"י ואש שירדה מן השמים וכו', וקשה מאי רבותא שאינה שורפתו והלא כופין עליו פסכתר נחושת, וי"ל דהכי פירוש ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת

סליק במדבר סיני

פרשת נשא

ה ב [וישלחו מן המחנה] למה מושלש מחנות היו שם מנ"ל, י"ל לפי שכתב כאן שלש מחנות וישלחו מן המחנה מזכר ועד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה ולא יטמאו את מחניהם הרי שלש מחנות, והמצורע נשתלח חוץ לכולן, והזב משולח מן השנים, וממא נפש משולח מן מחנה שכינה, דאל"כ יאמר לי הקל ואלמוד החמור מק"ו¹. כ"א

ה יב איש איש כי תשמה אשתו. מלמדך שמועלת בשנים, באיש מלחמה הוא הקב"ה שנקרא איש, ואישה לכך אמר הפסוק תרי איש².

כ"ב

ה יג והיא נטמאה. וקשה מה צריך והיא נטמאה לאוסרה על בעלה והא ילפינן מק"ו ממחזיר גרושתו דאע"ג דנבעלת בהיתר אסרה תורה לבעלה וסוטה שנבעלת באיסור לכ"ש שאסור, וי"ל דאיכא למיפרך מה לגרושתו שכן ודאי נבעלה א"נ גרושתו שזינתה תוכיח שנבעלה באיסור אפ"ה מותר להחזירה אף אני אביא סוטה קמל"ן והיא נטמאה. כ"ב

והיא נטמאה ועד אין בה. ודרשינן אין בו תרי אלא חד בה, ותימה והא אמרינן כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים אמר א"כ הרי לנו למימר דבעד אחד שותה, וי"ל דשותה בעד אחד והלא כל שנאמר עד הרי כאן שנים, אלא כך הפסוק מושמע צריך שנים אחד לקינוי ואחד לסתירה, ומפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה רגלים יש לדבר שהרי קינא לה כדכתיב ועבר עליו רוח קנאה, ושותין אותן בקדירה בווייה של חרם.

כ"ב

שם וא"ת למה עד אחד כשר להעיד בטומאה לענות נפש, וי"ל רגלים לדבר לפי שיש עדים לסתירה הרי שנים ואז בא עד אחד וכשר להוסיף עליהן לכן נאמן. כ"א

ה יז ומן העפר וגו' יקה. לפי שתחלת בריאתה מן המים ומן העפר³, ועוד מפני שהם עדיה שנאמר (דברים ל יט) העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ⁴, וכתיב (שם יז ז) יד העדים תהיה בו. כ"א

1. פסחים סז, א. 2. רש"י ופי' הרא"ש. 3. במ"ר פ"ט טו. 4. תנחומא פ' נשא ד'.

ומן העפר. כלומר לפי שתחילת ברייתו מן המים ומן הארץ⁵. ועוד מפני שהם עדים שנאמר (דברים ד כו) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, ואת המים כנגד שמים ועפר כנגד הארץ⁶. כ"ב

שם למה סוטה נבדקת בג' דברים הללו במים בעפר ובכתב, כלפי שכך אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"א) הסתכל בג' דברים הללו ואי אתה בא לידי עברה, כנגד היצירה בכטון היא נבדקת במים שהן ליחה סרוחה ומים מאררים, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ולכך נבדקת בעפר שהיא צריכה לילך שם למקום רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לכך נבדקת בכתב לפני ממו"ה ויד כל אדם יחתום בו⁷, לכך נבדקת בג' דברים הללו⁸. כ"א

ה כב לצבות בטן ולנפיל ירך. יסד רש"י בטנו של בועל ויריכו של בועל, וא"ת מגלג, אלא כך שמעתי מי המרים המאררים בגימ'

רמ"ה ב' פעמים כלומר רמ"ה איברים של בועל ורמ"ה איברים של נבעלת⁹.

כ"ב

ה כט אשר תשטה אשה ת"ר (סוטה כז.) אשר תשטה אשה תחת אישה ונממאה להקיש אשה לאיש ואיש לאשה, למאי הלכתא כשם שאין סומא משקה כך אם הייתה סומא לא הייתה שותה. כ"א

ו ב לנדוד נדר. פרש"י למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ותימה (כדאמרן) הא איכא קרבן על זה כדאמרינן אשר חטא על הנפש שציער עצמו מן היין [ו]נקרא חוטא א"כ משמע שעושה עון, וי"ל דלא אמרינן דוקא יזיר להיות נזיר אלא דלא להיות שיכור לפי שגורם לניאוף.

כ"ב

ז ג עגלות צב. פי' נפוחים לשון צבתה בטנה¹⁰, כלומר מלאים כל טוב, וי"ל עגלות מכוסות קרויות

5. במ"ד פ"ט טו. 6. תנחומא פ' נשא ד'. 7. ע"פ תענית י"א, א. 8. רוקח עמ' יח. 9. רוקח עמ' יח-יט ורבינו אפרים עמ' סג, ומוסיפין אע"פ שיש לה ד' איברים יותר כדאיתא בבכורות מה, א, ובעה"ט ע"פ ירושלמי סוטה פ"ה ה"א, וכ"ה בסוטה כז, ב כשם שהמים בודקין אותה כן המים בודקין אותו, ללא חשבון הגימטריא. 10. בפענח רזא כתב פי' נפוחים במפח הכסוי שעניינו רכב עגלה המכוסה וכו' והנה הוא מלשון הצב למינהו וכמו לצבות בטן, וכ"כ באבן עזרא בשם י"א, ועיין בפסיקתא דר"כ הוצאת באבער פסקא

עטרת

פרשת נשא

זקנים

קא

צבים¹¹, ומעל גבי הכסוי מלמעלה
נותנים הקרשים ברוחב העגלה. כ"א

ז יב ויהי המקריב ביום הראשון.
ר"ח ניסן היה, וקשה בכל
קרבנות כתיב עתודים חסירה וקרנן
נחשון כתיב מלא¹², וי"ל אותו היום
נתחדשו ו' דברים בעולם ראשון
לכהונה ראשון לחדשים ראשון
לנשיאים ראשון לקרבנות ראשון
ליציאת מצרים ראשון לאיסור הבמות,
כמו שנאמר (דברים יב יג) השמר לך פן
תעלה וכו' כי אם במקום אשר יבחר
ה'¹³. כ"ב

[נחשון בן עמינדב למטה יהודה]
י"מ בכל השבטים נאמר
נשיא, וביהודה לא נאמר נשיא, לימד
לאותו השבט לנהוג בענוה¹⁴ ולא

בנשיאות שנאמר (בראשית מד לג) ישב
נא עבדך¹⁵, וכן הוא אומר (שם לו
כו) מה בצע כי נהרוג, וכן דוד יצא
ממנו והיה הקמן שבאחיו¹⁶ זהו
שאמר הכתוב (תהלים קטז טז) בן
אמתך. כ"א

ז יד כף. כל לשון כף וכפות וכפים כולם
לשון כפוף, וכן ושכנת¹⁷. כ"א

ז טו פר אחד. זה אברהם, איל זה
יצחק, כבש זה יעקב¹⁸, אמר עשו
רבנו של עולם אבותי ואחיי מקריבים
עליהם קרבנות ועלי אין מקריבים, אמר
לו יפה אמרת שעיר עזים אחד לחטאת,
זהו שנאמר (משלי י ז) ושם רשעים
ירקב¹⁹. כ"א

ז יט [הקרב את קרבנו] קערת
כסף. למה מפורשים בשני ולא

ויהי ביום כלת הערה קמד באורך . 11. רוקח עמ' כו. 12. במדב"ר פי"ג י', אולם
בבעה"ט כתב שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות. 13. רבינו אפרים עמ' ע, אולם
בדעת זקנים כתב ע"ז וז"ל: זה מצאתי, ולא נהירא לי שהרי במס' שבת פז, ב מסיק אותו
היום נטל עשר עטרות וכו' אלמא נתחדשו יותר משהו דברים, לכך נראה לי וכו' וא"ו
הכא רמז לו' צדיקים שיצאו מנחשון וכו', ע"כ. וכ"ה גם ברוקח עמ' כז. 14. רוקח עמ'
כח. 15. פענח רזא ורבינו אפרים עמ' סח. 16. שמואל א טז יא. 17. כנראה שיש כאן
איזה ט"ס בכתה"י. 18. ברוקח עמ' כח ורבינו אפרים עמ' סט כתבו פר איל כבש בגימ'
אברהם יצחק ויעקב. 19. בפי' הרא"ש בשינוי לשון וז"ל שעיר עזים כנגד עשו אמרו
מה"ש לפני הקב"ה למה יזכר עשו עם אלו הצדיקים דבל למד צדק (ישעיה כו י), אמר
להם יזכר בזכות אבותיו הצדיקים, אמר להם יזכר אף לחטאת, ושעיר עזים זה עשו דכתיב
איש שעיר, ויהא נושא כל חטאת עונות אבותיו שנא' ונשא השעיר עליו את כל עונותם
ע"כ. והכוונה לעונות תם כמשאז"ל (בר"ר סה י').

<p>ז פט [וישמע את הקול מדבר אליו]. קול לו קול אליו (יומא ד:), כלומר היה יכול לומר וישמע הקול מדבר לו ואומר אליו, ללמדך שאליו לברו נשמע הקול מבין הכרובים ולא לאהרן. כ"א</p>	<p>בראשון, י"ל שכל זה במדרש ר' משה הדרשן²⁰. כ"א</p> <p>ז עב עשתי עשר. ע"ש שעשרה הוא סוף החשבון ועתה חשב מחשבה אחרת²¹. כ"א</p>
---	---

סליק נשא

20. אולי כוונתו לעיין במדב"ר פי"ג טו טז והוא ביסוד ר' משה הדרשן. 21. אבן עזרא ופענח רזא, והוא מלשון אולי יתעשת ועשתונותיו.

פרשת בהעלותך

ח ב בהעלותך את הנרות. מטולטלות היו ולא מחוברות, והיינו דאמר עד ירכה עד פרחתה מקשה כלומר כולו עד פרחתה מקשה וחתוכה אחת, אבל הנרות לא היה מקשה, דאל"כ קשה מה צריך להזכיר כאן פרחים והלא אינו מדבר [ממעשה המנורה מגביעיה וכפתוריה].¹ כ"א

ח ד וזה מעשה המנורה. [וזה] בנימי' י"ח, לומר לך שגובה המנורה י"ח טפחים.³ כ"ב

וזה מעשה המנורה. פרש"י באש הראוהו,⁴ מנלך, מזה למדים זה, לשון זה סיני שהוא שרפה מהכירתה הוא.⁵ כ"ב

יאירו שבעת הנרות. פרש"י שלשת המזרחיים פונים למול האמצעי וכן שלשה מערביים נגד האמצעי, יש להקשות מאחר דהאמצעית נקרא פני המנורה לא היה רק ששה מול פני המנורה, ויש ליישב כי הראש פתילת האמצעית היתה מתהפכת ומתעקמת נגד גוף מהקנה האמצעי עצמו, ובוה נתיישב שפיר.² כ"ב

מקשה וגו' מקשה. ב' פעמים הראשון לשון קושי שמתקשה בה משה. כ"א

כמראה. מרא"ה גימ' גבריאל, (כשם) שהוא הראה למשה דמות המנורה.⁶ כ"ב

בן עשה את המנורה. פרש"י מי שעשאה, כלומר משה על שמו

1. פענח רזא, ועיין במנחות פח, ב פלוגתא דתנאי אי היה מחובר, ודקדוק זה נזכר גם באוה"ח הק'. 2. בפענח רזא בשם הר"ר מאיר נטה מפירש"י וכתב אל מול פני המנורה וכו' יש לפרש שזהו השלחן שהוא מול פני המנורה כדכתיב ושמת את המנורה נכח השלחן וא"כ הרי כל ז' הנרות היו פונים נכח השלחן, וכ"פ רשב"ם וחזקוני. 3. רבינו אפרים עמ' עג ובעה"ט ע"פ מנחות כח, ב. 4. רש"י כאן כתב שהראהו הקב"ה באצבע, לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה, אולם בפ' תרומה (כה לא) כתב לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך את הכיכר לאור והיא נעשית מאליה. 5. נראה דבשופטים (ה ה) כתוב: הרים נזלו מפני ה' זה סיני, ופירש"י: זה סיני, כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה', והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה'. וכאן למד בגז"ש 'וזה' מעשה המנורה, 'זה' סיני, שהיה באש. 6. בעה"ט ע"פ מנחות כט, א.

נקרא הכל שמסר עליהם עצמו. כ"א

בן עשה את המנורה. ע"י הקב"ה נעשית מאליה, אם כן קשיא זה על זה אם נעשית ע"י הקב"ה אם כן למה נתקשה לו, וי"ל מנורת של אש שהראה לו נעשית על יד הקב"ה, ומנורת של זהב שעשה משה נתקשה בה. כ"א

ח ז והעבירו תער על כל בשרם. פ"י על כל בשר לויים ומגלחי כשאר בני אדם ולא כל ראשו וגבות עיניו שנגנאי הוא זה להם. כ"א

שם מכאן למדנו טבילה ותער לבעלי תשובה? להעביר תער על כל בשרם בבית השחי ובית הערוה. כ"א

ח ה ופר שני בן בקר תקח לחמאת. ולא נאמר הביאו שעיר לחמאת, וי"ל לחלק כבוד ללויים, שאילו אמר הביאו היה נראה שעל כפרות ע"ז בא והם לא נכשלו, [ופרש"י] ואומר אני שהוראת שעה היתה, נראה שזה קשה לרש"י (שמתחיל ואומר ומתחיל ואומר) למה הביא פר לחמאת.⁸ כ"ב

ח יט ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני

ישראל וגו'. ברין פסוק אית ביה ה' פעמים ישראל ואית ביה גם כהנאי ולואי, כנגד זה תקנו חכמים לקרות בספר תורה בשבת ז' גברי כהן ולוי וישראל.⁹ כ"א

ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל.

ה' פעמים כאן בני [ישראל] בפסוק זה, ופעם אחת אהרן ובניו זה הכהן, ופעם אחת הלויים זה לוי, וה' ישראל כך קורין בתורה בשבת¹⁰, וג' ימים קורין בתורה כנגד ג' אבות, וד' ימים אין קורין בתורה כנגד ד' האמהות, כי האנשים חייבים בתורה וגשים פטורי מת"ת, [ו]לכן קורין ביום ז' וכיום ה' וכיום ב' אותיות זה"ב והתורה נמשלה לזהב.¹¹ כ"ב

ט ה וקשה מפני מה לא עשו במדבר אלא פסח זו בלבד, בשביל שלא היו נימולין, וכתוב (שמות יב מח) וכל ערל לא יאכל בו, ולכך לא נימולו במדבר לפי שלא נשבה רוח צפונית, ד"א כתיב בפרשת בא (שמות יג ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, ועדיין לא באו בארץ ישראל לכך לא עשו במדבר אלא פסח זו בלבד.¹² כ"ב

7. חזקוני. 8. חזקוני. 9. היינו חמשה ישראלים, ברבינו אפרים עמ' עז. 10. רבינו אפרים עמ' עז. 11. תהלים יט יא הנחמדים מזהב וגו'. 12. רמב"ן.

ט ו ויהי אנשים אשר היו ממאים. בפרק הישן (סוכה כה.) פליגי בהאי קרא, חד אמר נושאי ארונו של יוסף, וחד אמר אילו מישאל ואלצפן, וחד אמר ממאי מת מצוה, וקשה כאן אומר ולא יכלו לעשות הפסח ולהלן אומר [במועדיו] אף בשבת [במועדיו] אף בטומאה, וי"ל מצינו בפר' (מקושש) איש איש [כי יהיה ממא לנפש וגו'] (ועשה פסח) [ודרשינן] איש נדחה ואין צבור נדחה אלא עושין בטומאה, [אבל כשהצבור אינם טמאים אלא יחידים עושים] פסח שני בחדש השני. כ"א

ט ז-ח [פרש"י] שמגלגלין זכות ע"י זכאי, כמה שאמר מה יצוה ה' לכם ולא אמר אלי. כ"א

ט יד בחקת הפסח וכמשפטו בן יעשה] לשבעת הימים והו קאי על פסח דורות, פסח מצרים לא אכלו מצה כי אם יום אחד, ופסח שני לא אכלו מצה כי אם עם הקרבן, ופסח דורות אכלו כל שבעה. כ"א

י ב עשה לך שתי חצוצרות כסף. וא"ת מה טיבן של חצוצרות והלא על פי הענן היו נוסעין, וי"ל כשמריעין ישראל בחצוצרות או מלאכי השרת כנגדן נמי מלמעלה הם מריעין והקב"ה

מקבל תפלתן ושומע בקול שופרותיהם כמו שנאמר (תהלים מזו ו) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, וזהו שנאמר (להלן פסוק ט) ותקעתם בחצוצרות וגו' ונושעתם מאויביכם. כ"א

י יח ונסע דגל מחנה ראובן. קשיא למה אינו אומר ונסע דגל מחנה בני ראובן כמו שאומר בני יהודה בני אפרים בני דן, אבל בראובן אומר מחנה ראובן ואינו אומר בני, וי"ל כי כשראו בני ראובן שאמר משה למחנה יהודה ליסע תחילה מיד אמרו ראובן ודאי קרה אמר אמת ונקהלו מראובן ר"ג איש לסייע להם לכך [אינו] אומר בני מפני הטמא. כ"א

י כה מאסף לבל המחנות. שהיה אחרון לכל המחנות ואין אחד מהשכטים מאספו. ¹³. כ"א

י לא והיית לנו לעינים. ש[י]אמרו הרואים [לא לחנם עזב יתרו] את ארצו וגדולתו אם לא מצא טוב בישראל לא הניח ארצו וגדולתו. ¹⁴. ד"א והיית לנו לעינים לראש כמו על אבן אחת שבעה עינים (זכריה ג ט) פ' ז' ראשים כדי למהר הבנין [בית המקדש] ¹⁵. כ"א

13. רש"י כאן, ובפענח רוא מפני שהוא אחרון וכל שנסוג אחר ומתעכב על איזה דבר הוא מתעכב עמו ומאספו זהו מאסף לכל המחנות שהוא מאסף לכל השכטים ואין אחד מהשכטים מאספו. 14. פענח רוא ודעת זקנים. 15. פענח רוא, ועיין ברד"ק שם וז"ל

י לב והיה המוב. אע"פ שדברי משה על תנאי היו אעפ"י כן נתנו לו חלק דושנה של יריחו¹⁶. כ"א

י לג ויסעו מהר ה'. זהו פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה' אל תקרי מהר ה' אלא מאחרי ה'¹⁷, והפורענות השני כדמפרש ואזיל. כ"א

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. פרש"י מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד, וקשה מנלן לרש"י, ונ"ל כי רש"י יש לו כח לומר כך מוקאמר דרך שלשת ימים, לשתוק מדרך ואנא ידענא ויסעו שלשת ימים, אלא הכי משתמע דרך שלשת ימים ולא הלכו שלשת ימים, מסתמא לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש דהיינו יום אחד, דתפסת מועט תפסת, ודכוותא תמצא גבי לבן וירדוף אחריו דרך שבעת ימים, והתם מוכח דלא רדפו רק יום אחד והשיגו אף כי יעקב ברח דרך שבעת ימים, וגם גבי פרעה כשרדף אחריו ישראל תמצא כך. כ"ב

י לה ויהי בנסוע הארץ. פרש"י עשה לו סימניות לומר שאין זה מקומו, והיכן מקומו לעיל מפרש ויאמר משה לחובב וכתבו כאן להפסיק בין פורענות לפורענות, ונו"ן הפוכה לפי שביקש להכניסם לא"י מיד¹⁸. כ"א

שם ועוד י"ל עשה סימניות לנו"ן לפי שסרו מאחרי ה' והפכו עורף ולא פנים לכך נחרב הבית בימי צדקיה שהיה בדור נ'¹⁹, ועוד י"ל ויהי בנסוע פרש"י עשה סימניות לפני[ו] ולאחריו כזה.. ויהי בנסוע שני נוני"ן הפוכין כזה לומר הלכו עורף ולא פנים²⁰. כ"א

ויהי בנסוע. [פרש"י] עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו בזה לומר שאין כאן מקומו, וקשה למה נכתב כאן, כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכדאמרינן ב[כל] כתבי הקדש (שבת קטז:), וא"ת היכן מקומו, אלא אצל (לעיל י כא) והקימו את המשכן עד בואם, אחרי כן שייך לומר ויהי בנסוע, כי אחר מ"ם שייך לומר נו"ן²¹. כ"ב

ואבי אדוני ז"ל פירש שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נתמיה חגי זכריה מלאכי ע"כ. ¹⁶ נראה דס"ל שיתרו הלך ולא שמע לבקשת משה ואעפ"כ נתנו לו חלק, וערמב"ן בפ' יתרו שכתב כן. ¹⁷ רבינו אפרים עמ' פ ע"פ שבת קטז, א. ¹⁸ רוקח עמ' לח. ¹⁹ רבינו אפרים עמ' פא. ²⁰ רבינו אפרים שם. ²¹ בפענת רזא הוא יותר באריכות וז"ל, ד"א עשה סימניות לומר שאין זה מקומו רק לעיל אחר ונסעו הקהתים והקימו את המשכן עד בואם, לכן היא הפוכה לאחוריה להשתוקק לעמוד אחר המ"ם של בואם, כמו מקומו באלפ"א בית"א, והשיגה הפוכה להסמיכה לונסע דגל מחנה ואז יהיה נו"ן מלאה

י לו רבבות אלפי ישראל. פי' רש"י
אין שכניה שורה וכו', וק"ל
דמצינו דשכינה שורה על יחיד שנאמר
(שמות כ כד) בכל המקום אשר אזכיר
את שמי וגומ', וי"ל אינה שורה שתהא
נראית פחות משני רבבות ושני אלפים
אבל שורה ואינה נראית. כ"א

יא א כמתאוננים. לשון אנינות שהיו
מקטני אמנה והיו מתייראים
מפני המלחמות²². כ"א

יא ד והאספסוף. אילו ערב רב²³
שנאספו עליהם, ד"א אלו
הסנהדרין שנאמר בהם אסיפה
שנאמר (להלן יא טז) אספה ל²⁴.
כ"א

יא ה זכרנו את הדגה אשר נאכל
במצרים חנם. [פרש"י] חנם
מן המצות, כלומר לא היינו צריכים
לברוק בין דגים טהורים לדגים
טמאים, אבל עכשיו אנו צריכים
לברוק. כ"ב

שם תימה למה לא אמר אשר אכלנו
במצרים, י"ל שהיו מתגרים ואמרו
שדעתם לשוב למצרים כי אמרו אם
אינו רוצה ליתן לנו [מה] ששאלנו אז

אנו רוצים לחזור למצרים ונאכל שם
כבתחילה. כ"ב

יא ח לשד השמן. נומריקון לחם
לבחורים, ש'מן לוקנים, ד'בש
לתנוקות²⁵. כ"א

יא טו ואם ככה את עושה לי.
רש"י פירש שתשש כחו
כנקבה, וא"ת מנלן לרש"י, וי"ל לפי
שיש נקודת פסיק בין ככה ובין את
כלומר אם ככה שאתה רוצה להרגם,
את עושה לי שהייתי כנקבה ככה.
כ"ב

יא טז אספה לי. למה אמר אספה לי
ולא אמר אספה לך, ולא אמר
שבעים אנשים אלא איש, כלומר איש
מיוחדים לי ולך שנאמר (שמות טו ג) ה'
איש מלחמה ונאמר (להלן יב ג) והאיש
משה עניו מאד²⁶. כ"א

אספה לי שבעים איש. וקשה ולמה
לא אומר אספה לך, ועוד
קשה למה לא אומר שבעים אנשים
אלא איש, אלא י"ל איש מיוחדים
שהם דומים לי ולך, איש מלחמה
(שמות טו ג) והאיש משה עניו מאד²⁷.
כ"ב

ואח"כ ס' ע', כי אם תשים נ' אל ונסע יהיה נו"ן ס' ע' ויהיה א"כ ג"כ כפי סדרה באלפ"א
בית"א. ²² פענח רוא. ²³ רוקח עמ' לט. ²⁴ רוקח שם, והפלוגתא הוא בספרי פ'
פ"ו. ²⁵ ע"פ יומא עה, ב. ²⁶ דעת זקנים. ²⁷ דעת זקנים.

יב יב אל נא תהי כמות. מת לא נאמר אלא כמות שיצא מרחם אמו שנולד מן הבטן מצורע כי אין לו טהרה כי אין לו רפואה, כך אל תהא אחותינו, מי מסגירה או מי מטהרה, אני אי איפשר שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם שיטהרנה, וזהו שאמר אשר בצאתו מרחם אמו פירוש הרי הוא כמו צרעת שיצא מרחם אמו שאין לו טהרה עולמית כך היא, ולכך יש להתפלל עליה לעזור לה!³¹ כ"ב

יא כז מתנבאים. ר"ת מ'שה ת'נוח נ'פשו ב'מדבר א'בל י'הושע מכנים²⁸. כ"ב

יב א הכשית. גימ' יפת מראה²⁹. כ"ב
 יב ז לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. ותימה וכי אחרים גנבים היו, ותירץ ר' מאיר כתיב (משלי יא יג) הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר, וזהו משה כי כל הנביאים אומרים ראיתי זה כגון יחזקאל וישעיה, אבל משה לא אמר שום דבר על כן אומר עליו בכל ביתי נאמן הוא³⁰. כ"ב

סליק בהעלותך

28. בבעה"ט איתא בשינוי מ'שה ת'נוח נ'פשו ב'גן א'להים י'הושע מ'כניס. 29. רבינו אפרים ובעה"ט ע"פ תנחומא פ' צו יג. 30. בפענח רזא בשינוי ע"ש הר"ר יעקב. 31. פענח רזא.

פרשת שלח

יג ב שלח. [ר"ת] שומע לעצה חכם
(משלי יב טו)¹. כ"א

שלח [לך אנשים]. פריש"י שכולם
חשובים וחכמים, וקשה מנלן
לרש"י, שלח' לך' אנשים' ס"ת חכם²,
אנשים פירש רש"י חשובים ואותה
שעה כשרים היו, וקשה (בלוט)
[בקורח] כתיב (להלן טז כו) סורו נא
מעל אהלי האנשים הרשעים, א"כ
מצינו אנשים לשון רשעים, ו[ה]תירוץ
דיש חילוק בין אנשים ל[ה]אנשים
כדאמרינן (יומא עו). לא דמו איש
להאיש, א"נ שאני התם דכתיב רשעים
גבייהו אבל אנשים סתם צדיקים, אבל
קשה מפרשת ואלה שמות דכתיב
(שמות ב יג) שני אנשים עברים נצים,
גם יש לתרוץ אצל אנשים עברים נצים
גם כתיב באותו פסוק ויאמר לרשע
למה תכה רעך, ומ"מ היכי דכתיבי
אנשים סתם כשרים הם. כ"ב

שלח לך. יסוד רש"י לדעתך כלומר
להנאתך ולטובתך, ותימה מה
הנאה יש למשה בזה ששלח מרגלים,
והלא נגזרה גזרה עליו שלא יכנס לארץ

בשביל עון שהיה בידו, וי"ל שבשביל
עון מרגלים היו ישראל במדבר ארבעים
שנה יום לשנה כדי לקיים הפסוק
במספר הימים אשר תרתם את הארץ
ארבעים יום יום לשנה, ונתארכו ימיו
של משה ארבעים שנה וזה הנאתו
וטובתו. כ"ב

יג ג בלם אנשים. לשון חשיבות הוא,
וקשיא [מדכתיב] (להלן טז כו)
סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים,
וי"ל דשאני בין אנשים להאנשים ולא
דמו איש להאיש, א"נ שאני התם
דכתיב רשעים גבין[ה], אבל אנשים
סתם צדיקים. כ"א

יג יא למטה יוסף למטה מנשה.
וקשה במקום אחר הוא אומר
(לעיל א י) (למטה יוסף למטה אפרים)
[לכני יוסף לאפרים], אלא כך שמעתי
לפי שגרי בן סוסי היה ממנשה היה
מספר דבה רעה על הארץ, וג'ד"י עולה
לחשבון י"ז, רמז לך הכתוב כשהיה
יוסף בן י"ז כתיב (בדאשית לו ב) ויבא
יוסף את דבתם רעה וגו', לכן כתיב
למטה יוסף למטה מנשה³. כ"ב

1. שם כתוב ושומע כו"ו החיבור. 2. רוקח עמ' מז ורבינו אפרים עמ' פז ועמ' צ ופענח
רזא ובעה"ט. 3. רוקח עמ' מה ורבינו אפרים עמ' צא ופענח רזא.

יג יש המובנה היא אם רעה. פירותיה קלים אמר להם אם הם של צונמה פ' הערוך הרי זה בתולת קרקע⁴. כ"א

יג כ היש בה עין [וגו'] והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. קשיא למה לא אמר מפרי העץ כמו שהזכיר כבר היש בה עין, ו"ל אמר להם משה אם תמצאו אילנות ועצים עם פירות הרי טוב, ואם לא אז תקחו מפרי הארץ. כ"א

יג כא פרש"י כמין גא"ם ד' יוונית לארכה. כ"א

יג כב ויעלו בנגב. כמין גאם הלכו, והוא בלשון אשכנז ווינקול מוש כלומר כמין כ"ף י"א כמין נו"ן. כ"ב

ויעלו בנגב. פרש"י הפסולת של ארץ ישראל, וא"ת מגלן, אלא י"ל בנגב לשון ארץ יבישה⁵. כ"ב

אחימן מיומן שבאחיו, ששי שמיים הארץ כשחיתות, תלמי

שמיים הארץ תלמים תלמים⁶. ועי"ל ששי ע"ש שהיה חזק כשש⁷. כ"א

יג כג ויבאו עד נחל אשכול וגו'. תימה למה כרתו מיד היה להם להמתין עד שהיו חוזרים ואז היה להם לכרות, כי לאחר כן נאמר וישבו מתור הארץ וגו' משמע שלא כרתו באותו [זמן], וי"ל לפי שהיו יראים שמא לא היו מוצאים גדול כזה, כי בכוננתם היו כדי להוציא דבה כלומר כשם שפירותיהן משונים כך עמה משונים⁸.

כ"ב

ויברתו משם זמורה. קשה למה לא המתינו עד חזרתם, וי"ל שהיו יראים שמא לא ימצאו כל כך פירות משונות כאלו כי להוציא דיבה רעה נתכוונו⁹. כ"א

ויברתו משם זמורה ואשכול וגו'. וקשה לפי רש"י היה לו לומר זמורה עם האשכול, אבל כשהוא אומר זמורה (עם ה[ו]אשכול משמע תרי, אלא י"ל זמורה לחוד ואשכול לחוד ומן

4. יש לתקן מאמר זה ע"פ תנחומא (ו) ומה הארץ השמנה היא אם פירותיה קלים אם שמנים אמר להם הסתכלו באבנים ובצורות שלה אם של צונמה הם הם שמנים וכי'.

5. ע"פ עלו זה בנגב כתב בפענח רזא פירוש בארץ נגובה ויבשה. 6. סוטה לד, ב. 7. עיין סוטה לד, ב ברש"י, וכ"ה במדב"ר פט"ז יא. 8. ברוקח עמ' מט ובכרינו אפרים עמ' צב כתבו ע"פ "ולקחתם מפרי" בגימ' מפירות בינוניים. 9. כנ"ל.

עטרת

פרשת שלח

זקנים

קיא

הזמורה עושה המוט¹⁰ ובעוד שהיא מחוברת נקראת זמורה וכשהיא קשורה נקראת מוט. כ"ב

וישאוהו במוט בשנים. פי' בשני מוטות, כיצד מוט מפוצל בשני ראשין ושנים משימין על צואריהן בפיצול זה מכאן וזה מכאן וכן בראש השני נמצא ד' במוט זה וד' במוט זה והיו שני מוטין קשורין זה על זה והאשכול קשורה עליה ותלוי למטה כשני תי¹¹. כ"ב

יג כה וישובו מתור הארץ. תימה היאך יוכלו לילך במ' יום ארץ ישראל שהיא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ו"ל שקפץ להם הארץ¹². כ"ב

יג כו וילכו ויבואו אל משה. [פרש"י] מה הליכתן ב[עצה] רעה אף ביאתן ב[עצה] רעה, מגלן, אלא ו"ל מקרא יתירא דרשינן כבר נאמר וישובו מתור הארץ¹³. כ"ב

יג כח וגם ילידי הענק ראינו שם. במדרש שהיה ענק שהגיד לשרה כשרצה אברהם לשחוט את בנו, וזה רמז הענק ראינו שם ר"ת למפרע

שרה, מרכינו אליעזר מווירמישא. כ"ב יג ל ויהם בלב. ולמה שתק יהושע, וי"ל דודאי פתח, ואמרו לו [ראש] קמיעא ימלל פי' מי שאין לו בנים ואינו חושש אם יהיה [יחיה] אם ימות לכך שתק¹⁴. כ"א

עלה נעלה. לכך כתיב עלה בה"א בלשון יחיד אפי' איש יחידי כ"ש וכ"ש כשנעלה כולנו וגוכל להם¹⁵. כ"א

יג לא כי חזק הוא ממנו. רש"י פירש כביכול כלפי מעלה אמרו, מגלן לרש"י, וי"ל כי רש"י יש לו כח מדיקאמר ממנו, אם לא כתיב ממנו אלא כתיב כי חזק הוא היה משתמע כי חזק הוא [מישראל, כי] אם היו הכנענים חזקים וישראל יותר או שוה להם אמאי אמרו לא נוכל, אם כן לשתוק ממנו אלא ודאי כלפי מעלה אמרו. כ"ב

שם למה כעס הקב"ה על מרגלים, בשביל שאמרו חזק הוא ממנו, וגם ו"ל כשאמרו שליוותם אז ויהם כלב ואמר האמת והגבון ואז צעקו המרגלים בדאי הוא ואמרו כל הרעות שנאמר וישובו וילינו וכו'. כ"א

13. כן פרש"י בסוטה לה, א ד"ה וילכו.

10. חזקוני. 11. פי' הרא"ש. 12. רש"י.

14. ע"פ סוטה לה, א. 15. פענח רזא.

יג לב אנשי מדות. פי' אנשים מלומדי מלחמה ובתייהם מלאין כלי זיין כמו (שמואל א' יז לח) ולבש שאול את דוד מדיו פי' כלי זיינו.

יג לג הנפילים בני ענק. פרש"י [מבני] שמחזאי וגו' והא גימחו במבול, וי"ל מבני עוג יצאו שנ' בו (דברים ג יא) מותר הרפאים. כ"ב

מדרש, ונהי בעינינו כחגבים בתו של עגלון מלך מואב הלכה בגן אביה ומרגלים הלכו בה ליקח פירות ונחבאו בקליפות רמונים והיו (סבורה) [סבורים] שמערות היו, והיא באה וראת]ת אותם בתוך הקליפין וזרקה אותם מעל החומה כי סבורה היתה שחגבים היו בתוכה¹⁶. כ"א

יד ט כי לחמנו הם. אפילו לא נגרשם בשנה ראשונה יהיו לנו למס ויתנו לנו לחם ומוזין¹⁷. כ"א

סר צלם מעליהם. פרש"י איוב וחביריו, וקשה אם בשביל איוב וחביריו [י]עבור השם על שבועתו מה שנשבע לאברהם ליצחק ליעקב לתת להם את הארץ, אם כן אז זכותם יעמוד יותר מזכות אבות, וי"ל אין

הקב"ה מקפה שכר כל בריה כי אין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים, והיה זכותם מאחר את ישראל במדבר עד שמתו אלו, אפילו הכי היה קשה לישראל להמתין כל כך לכך נאמר כי סר צילם כלומר אין להם שום זכות, וקשה למה החניף כלב המרגלים יותר מיהושע, שהרי ביהושע לא כתיב ורוח אחרת¹⁸, וי"ל יהושע לא היה ירא מהמרגלים לפי שהשם יה בשמו¹⁹. כ"ב

יד יח ה' ארך אפים ורב חסד. ותימה למה לא אמר [ו]אמת כמו שאמר בעגל, וי"ל משום שאמר בכאן (לעיל יב) אכנו בדבר ואורישינו ואם התפלל משה אמת אז היה צריך השם לאמת דבריו לכך לא רצה לומר [ו]אמת²⁰. כ"ב

יד כד ועבדי כלב וקשה כשאמר הקב"ה ועבדי כלב ולמה לא הזכיר נמי יהושע, וי"ל לפי שרצה לומר אחרי כן וזרעו יורישינה, ועל יהושע לא היה יכול לומר כן לפי שלא היה לו בנים²¹. כ"ב

יד כז מתי לעדה. ר"ת מ'פיהם ת'ולעים י'וצאים (ממבורם)

16. ברוקח עמ' מ ובעה"ט, ונזכר זה ג"כ בתוס' שאנץ סוטה לה, א בשם מדרש, אולם לא על בתו של עגלון מלך מואב אלא על בתו של ענק, ועגלון היה כמאה שנים אח"כ, וצ"ע.

17. פענח רזא. 18. ורש"י פי' להלן (יד כד) על ורוח אחרת שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב. 19. פענח רזא. 20. פענח רזא. 21. פענח רזא וחזקוני.

עטרת פרשת שלח זקנים קיג

טו א וקשה למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת נסכים, וי"ל לפי שהם חטאו באשכול לכן צוה (ל)הקב"ה להביא נסכים מאשכול כדי להתכפר. כ"ב

טו ו פלגם מכלל כבש ושה יצא ולכלל איל לא בא, איל בן שנה קרוי פלגם, ויום אחד לאחר מכאן קרוי (כבש) [איל] או תייש, פלגם ב[י]ן י"ב חדש לי"ג, לשון פלג²⁶ פ'י מחולק. כ"א

טו כא מראשית ערסותיכם. הפסוק מתחיל ומסיים במו"ם, עין יפה אחד מארבעים²⁷. כ"א

טו ל את ה' הוא מגדף. פרש"י מכאן שמברך את השם בכרת, תימה והוא כתיב בפרשת אמור (ויקרא כד טז) ונוקב שם ה' מות יומת, י"ל התם בעדים ובהתראה אבל הכא בלא עדים ובלא התראה. כ"ב

טו לב מעמר היה פ' עשה עומרים מהעצים ומעמר מהאבות מלאכות. כ"א

טו לד וקשה ולמה היה משה מסופק במיתת המקושש, והלא כל

[למיבורם] ע"ל ד'בת ה'ארץ, עדה במילוי²² גימ' עשר²³. כ"א

עד מתי לעדה. ר"ת מ'ת' מ'לשינים תולעים יצאו, ל'ע'ד'ה' ר"ת למיבורם ע"ל ד'בת ה'ארץ. כ"ב

יד לז במגפה. פרש"י שיצאו תולעים מן הלשון תוך מיבורם, וא"ת מנא ליה, וי"ל מידה כנגד מידה כי הם הוציאו דיבה על טבור הארץ²⁴, מכאן למד רש"י. כ"א

יד מ ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו. והלא הקב"ה מקבל תשובה ואז כשאמרו חטאנו אז עשו תשובה, י"ל [דהיינו] כשארם עושה תשובה קודם גזר דין אבל אחר גזר דין לא, ועוד שכאן נגזר עליהם על ידי מעשה עגל לפי שמיתת ע"ז היא בכרת ואלו שהיו בעדים ובהתראה הרגו בני לוי, ואלו שהיו בעדים בלא התראה נברקו כסוטה, ואלו שלא היה להם לא עדים ולא התראה המתינו עד מעשה מרגלים וזהו היה בכרת שלהם וששים שנה כדאמרינן²⁵ לא מת אחד מהם פחות מס' שנה. כ"ב

22. עי"ן דל"ת ה"א 23. שרש"י פירש מכאן לעדה שהיא עשרה. 24. ברד"ק יחזקאל לח יב: ונקראת א"י טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף. 25. רש"י יד לג. 26. כ"כ גם בברטנורא פרה פ"א מ"ג. 27. רוקח עמ' נו ורבינו אפרים עמ' צה ובעה"ט, וצ"ע כי כאן מדובר במצות חלה ששיעורו אחד מכ"ד או ממ"ח.

אשר יחזיקו עשרה אנשים ונגו' בכנף
 איש יהודי²⁸, לכך רמזו בי' החסרת. ני"ב
 [ועשו להם ציצית] קשיא למה צריך
 קשרים בציצית, וי"ל לפי
 שהקשר הוא כמו זכרון כדאמרינן²⁹
 קשור לך קשר באזורך כדי שתזכור. ני"א

המיתות שאומרים סתם אינו אלא
 בחנק, וי"ל שהיה סבר כאיסי בן יהודה
 דאמר (שבת ו:): ארבעים אבות מלאכות
 מ' חסר אחת ומסיק שאינו חייב על
 אחת מהן, ומזה היה מסופק איזה היא
 מלאכת שאינה חייבים עליה ושמא
 זאת היתה לכן נסתפק. ני"ב

טו לט וראיתם אותנו. מהו אותו,
 פירוש שתזכו לראות פני
 השכינה בשכר ציצית שאתם מתעטפים
 בהם. ני"ב

טו לה כתיב ציצית חסר י', רמז
 שבזכות ציצית הכנף עתידין
 עשרה בני אדם מכל אומה ולשון
 להדבק בישראל שנאמר (זכריה ח כג)

סליק שלח

פרשת קרח

טז א ויקח קרח. בנימי' [ב]מקח רע זה!¹. כי"ב
או יותר, וי"ל על שם ונר רשעים ידעך
(משלי יג ט)⁵. כי"ב

קרח. בנימי' אלעזר לכן ערער על
הכהונה?². כי"ב

שם קשיא למה לקח קרח נ"ר אנשים
לא פחות ולא יותר, לקיים מה
שנאמר (איוב כא יז) נר רשעים ידעך⁶.
כי"א

שם מדרש אשתו של קרח מסיתו³
ואומרה לו לך ות[ת]קוטט עם
משה ואתה נוצח, כי אבך יצהר לשון
שמן והשמן צף על פני מים⁴, ומשה
נקרא על שם המים דכתיב (שמות ב י)
כי מן המים משיתיהו לפיכך תנצח זהו
שאמר החכם (משלי ז כא) הטתו ברוב
לקחה. כי"א

שם ועוד י"ל למה לקח קרח ר"ן
אנשים לא פחות ולא יותר, י"ל
שהיה בדעתו לבטל הקמטת שהיה בו
כמניין נ"ר סמים⁷. כי"א

ודתן ואבירם. וא"ת למה לא מתו
בג' ימי אפלה כשאר רשעים,
י"ל כי לא מתו כי אם רשעים שלא
האמינו בהקדוש ב"ה ולא רצו לצאת,
אבל הם האמינו ורצו לצאת, גם הם
לא עשו צדה לדרך. כי"א

טז טז אתה וכל עדתך היו לפני
ה'. וקשה ולאחר כך אמר
אתה והם ואהרן מחר, אלא כך אמר
קרח מה אתה וכל עדתך אין לי עמך
שום דבר אם יבא אהרן לקראתי או
אבא ברצון אבל עמך אין לי עמך אז
אמר אתה ואהרן וגו'⁸. כי"ב

טז ב ואנשים מכני ישראל חמשים
ומאתים. וקשה למה לא פחות

טז יט ויקהל עליהם קרח בדברי
ליצנות וכו' ואית מדרש
בשוחר טוב ראו מה שהם מנהיגים
עלינו ענייה אחת בשכונתינו והיתה לה

1. בעה"ט ע"פ סנהדרין קט, ב. 2. פענח רזא. 3. עיין תנחומא ג. 4. במדב"ר פ"ח יג.
5. רוקח עמ' סה ורבינו אפרים עמ' קג ובעה"ט. 6. כנ"ל. 7. צריך ביאור מה כוונתו.
8. פענח רזא בשינוי לשון בהבנת כוונתו וז"ל: אתה והם ואהרן, וקשה הלא כבר אמר
אתה וכל עדתך וגו', ויש לומר דלכן כפל הדבר ללמוד מזה תשובת קרח, שעל שאמר לו
אתה וכל עדתך היו לפני ה', מיהר קרח ונכנס לתוך דבריו להשיב מה לי ולך הלא לא
עליך אני מערער כי אם על אהרן, יעמד בעל ריבי לנגדי ולא אתה, אז אמר משה אולם

שדה אחת שממנה הייתה מתפרנסם] [ת] בדוחק באותה שדה, שכרה מאחד שור ומאחד חמור התחילה לחרוש בהן אמר לה משה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ואבדה השכר, חזרה ושכרה אחר והחרשתו וזרעתו לעת הקציר בא אהרן ליטול תרומה גדולה, בא לוי ליטול מעשר כשראתה זה לא יכלה לסבול ומכרה השדה וקנאה בדמי השדה כשבה אחת, בא אהרן ליטול ראשית הגז הלכה מתוך כעס ושחטה בא ליטול הזרוע והלחיים והקבת, עמדה והחרימה הבשר בא אהרן ולקח הכל דכתיב (במדבר יח יד) כל חרם בישראל לך יהיה⁹. כ"א

טז כא הברלו מתוך העדה הזאת. ובפרשה שניה (להלן כד) אמר העלו, ובפרשה שלישית (להלן יז י) אמר הרומו, אלא קח תיבות שנייה [מן] הברלו היינו ב' ומן העלו ע' ומן הרומו ר' אותיות ב'ע'ר' רמז לך שהיו שומים¹⁰.

כ"ב

אחד מהם, אלא כך אמר משה אני יודע שנברא פי הארץ לבלוע ואם לאלו נבראו הרי טוב, ואם לאו ראוי שיבראו בריאה חדשה לבלעם משום שאלו רשעים. כ"ב

כ"י נ'אצו ה'אנשים. ר"ת כהן, על מה שערערו על הכהונה¹¹. כ"א

טז לא ויהי ככלותו לדבר וגו' ותבקע. ללמדך [שמ]כ"מ שהוא [רוצה] להצמיח הפורענות מצמיח שם¹². כ"ב

טז לב ותבלע אותם. תימה למה נקנסו כבליעה היה לו לקונסם בשרפה, וי"ל הם רצו להיות גבוהים מכל לכך הושפלו מכל. כ"א

טז לג וירדו הם וכל אשר להם. אמרו רבותינו (במדב"ר פי"ח יג) אפי' כלים שלהם מתגלגלין ובאין לתוכה שנעשה הארץ כמשפך אפי' כלים ששאלה לחברתה אבדה ממנו.

כ"ב

שם ומה ראה ברתן [ואבירם] שהורידים חיים שאולה לדונם במיתה משונה שלא מת בו אדם מעולם, תשובה לדבר כשאמר משה

טז ל יברא ה'. פיר(ו)ש [רש"י] בריאה חדשה לחמית, וא"ת מה אמר אם יברא וכי משה לא ידע שעשרה דברים נבראו בע"ש ופי הארץ

כדברך, אתה והם אהרן מחר וגו' (ר' רחבי"ה). 9. במדרש שוחר טוב בשינוי לשון. 10. רבינו אפרים עמ' ק. 11. רוקח עמ' סז ופענח רזא ובעה"ט ומוסיפים תיבת האלה והוא ר"ת הכהן. 12. במדב"ר פי"ח יט.

עטרת

פרשת קרח

זקנים

ק"ז

לחמשים ומאתים איש קחו לכם איש מחתתו וגו' קבלו דבריו, וכששלח לקרא לרתן [ואבירים] אמרו לא נעלה שאפי' אמר הקב"ה בחרתי את אהרן לכהן לא נשמע לו, והוא שאמר משה אם כמות כל האדם אלו שמרדו בהקב"ה, ד"א אמר משה ברור לי שברא פה לארץ אבל איני יודע היכן הוא אבקש ממך שיכרא אותו במדבר פה שברא מששת ימי בראשית. כ"ב

יז כו ויעש משה. פסוק זה מתחיל גם מסיים בעשייה, מלמד שהביא משה קורה אחת מאילן שקדים וחתכה ובקעה ל"ב חלקים ושיפם ועשאם י"ב מטות ונתן אחד לכל נשיא וכל אחד כתב בכתב על מטהו וחזר ולקחם ועשאם אגודה אחת ומטה אהרן בתוך¹⁵.

כ"א

טז לד וכל ישראל וגו' נסו לקלם. לקלם כמו (ל)קלם דנבוכדנצר (ירמיה כט כב), שהוא לשון שרפה¹³.

כ"א

יח יט-כא גבי אהרן מצינו שבניו יהיו כהנים אחריו שהרבה פעמים כתיב לחק לך ולבניך אחריו עד עולם, אבל ללויים מנא לך, וי"ל מדכתיב בזאת הפרשה גבי אהרן לחק לך ולבניך עד עולם, וסמך ליה ולבני לוי, וא"ו מוסיף על ענין ראשון¹⁶.

כ"א

יז כ אשר אבחר בו ממה"ו יפר"ח. בנימי משיח¹⁴. כ"ב

סליק קרח

13. רוקח עמ' סז וסח ופענח רזא. 14. פענח רזא, ומוסיף: שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן. 15. רוקח עמ' ע ורבינו אפרים עמ' קד ע"פ במדב"ר פי"ח כג. 16. ברוקח עמ' עב כתב ולבני לוי סמך אצל ברית מלח, כשם שברית כרותה לכהנים כך ללויים לכך והכהנים הלויים.

פרשת חקת

יט ט [והניח מחוץ למחנה. פרש"י
לג' חלקים מתחלקת וכו' ואחד
ניתן] כחיל. פי' בחצר לשון חל וחומה
(איכה ב ח)⁵, הר המשחה פי' הר
הזתים. כ"א

יט טז [על פני השדה. פרש"י
רבותינו דרשו לרבות גולל
ודופק], י"ג גולל ארון דופק כסוי". כ"א

יט כ ואיש אשר יטמא ולא יתחטא
ונברתה הנפש ההיא מתוך
הקהל. כיון שאמר למעלה (יט יג)
ונברתה, כרת שני למה, וי"ל שלא
תאמר בנוגע כמת שלם או נכנס
באוהל שהמת בו ואח"כ נכנס למקדש
ענוש כרת, אבל בנוגע על פני השדה
בחלל חרב או בעצם אדם או בקבר
ונכנס למקדש אימא לא יהא ענוש כרת
קמ"ץ קרא אחרינא לריבוי שגם זה
ענוש כרת, וקשה למה נאמר מקדש
ומשכן, וי"ל אם נאמר משכן ולא נאמר
מקדש (ואם נאמר מקדש ולא נאמר
משכן) הייתי אומר על המשכן יהא
חייב [שהרי משוח בשמן המשחה] לכך

יט ב ויקחו אליך פרה. תימה היה
לו לומר ויקחו [לך, וי"ל דאמר]
אליך ונשאר לך י"א כנגד י"א שבטים
שחטאו בעגל ובאה פרה לכפר עליהם.
ועוד י"ל ישראל שכפרו להקב"ה שהוא
אחד בעשרת הדברות תבא פרה ויכפר
עליהם. כ"א

אשר לא עלה עליה למה לי עלה
וי"ל אשר לא עלה עליה הזכר
ואם עלה פסולה! כ"א

ויקחו אליך. למה נאמר אליך וי"ל
כפרש"י, א"נ אליך אגלה טעמי
פרה ולא לאחריים². כ"א

פרה אדמה אמרתי אחכמה והיא
רחוקה נימטריא פרה אדמה³.
כ"א

יט ו עין ארו ואזוב ושני תולעת.
פרש"י כנגד שלשת אלפי איש⁴,
וקשה מגלן, אלא סמך לדבר א'רו א'זוב
ש'ני ר"ת למפרע שלשת אלפי איש.
כ"ב

1. דהול"ל אשר לא היה עליה עול, אלא רומז לדין דעלה. 2. תנחומא ח. 3. בפענח רזא
וז"ל: פר"ה אדמ"ה בגי' הי"א רחוק"ה כמאמר שלמה ע"ה (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה
וגו'. 4. הוא בסוף פרשת פרה אדומה מיסודו של ר' משה הדרשן. 5. אבן עזרא באיכה
שם: כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה. 6. פירוש מחודש הוא ועיין בתוספות

עטרת

פרשת חקת

זקנים

קיט

נאמר מקדש, ואם נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על המקדש היא חייב שהרי [קדושתו] קדושת עולם אבל על המשכן לא יהא חייב לכך נאמר משכן ולכך נאמר מקדש⁷.

כ"ב

יט כב מה שנאמר וכל אשר יגע בו הטמא [פרש"י] הוה שנממא במת יטמא משמע ז' ימים, ואח"כ נאמר והנפש הנונעת [פרש"י בן] בטמא מת תטמא עד הערב אם כן קשיא קראי אהרדי, וי"ל אחד נגע במת ואחד נגע בו בשעה שהוא נגע והוא שנגע במת צריך ז' שהוא אב הטומאה והוא שנגע בו צריך עד הערב⁸. כ"ב

כ א ותמת שם מרים. [פרש"י אף היא] בנשיקה מתה, בנשיקה לשון משנה (ביצה יז:) בחיבור כלומר מרים נתחבר[ה] בצדקות כמשה ואהרן, אעפ"י שכתב ותדבר מרים. כ"ב

ותמת שם מרים יסוד רש"י בנשיקה מתה, ותימה וכי היה נכון לומר כך, אלא כך שמעתי בנשיקה כמו נשקו בר פנ יאנף (תהלים ב יב) לשון טהרה, וצריך לומר שמתה בטהרה

שנתרפא[ה] מצרעת[ה]. בשם הר"ה אלישע. כ"ב

ותמת שם מרים. [פרש"י] אף היא בנשיקה מתה, וקשה מנלן לרש"י, לומדין מנ"ש כתיב אצל אהרן וימת שם אהרן אף כאן כתיב ותמת שם מרים מה להלן בנשיקה אף כאן בנשיקה, וילפינן ג"ש משם שם ר"ת מיתה שיקה. כ"ב

כ ה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות. מכאן למדנו שנשמענו וזרעו על אמת הבאר ועשו פירות בני יומן וכשנסתלק הבאר נטלו כולן⁹. כ"א

כ י ויקהילו משה ואהרן את הקהל. וקשה וחלא ישראל ס' ריבוא היו ואתה אמרת פתה אוהל מועד¹⁰, אלא י"ל זה אחד מן המקומות שהחזיק (הקב"ה ה) מועט [את] (ב)[ה] מרובה, כיוצא בדבר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד (בראשית א ט), העולם כולו היה מים ואתה אומר אל מקום אחד, החצר ק' באמה ורוחב חמשים וכל ישראל עומדים בתוכו אלא זה (הכל) [אחד] מן

נזיר נד, א ד"ה הגולל ובמה שנסמן שם. 7. שבועות טז, ב. 8. ע"ז לו, ב ועיין בתוד"ה דיקרב. 9. רוקח עמ' עו. 10. על אף שבפסוק זה לא נזכר פתח אהל מועד אלא אל פני הסלע, אבל כנראה שהוא מוסב על מ"ש למעלה (כ ו) ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל

המקומות שהחזיקו (מעט במרובה) [המועט את המרובה] וכן הרבה¹¹. כ"ב

כ יב יען לא האמנתם בני. וקשה היאך טעה משה ואהרן בכך שאמר להם הקב"ה ודברתם אל הסלע והם הכהו, וי"ל שלא טעה בהכאה שהרי מצינו דיבור לשון הכאה כמו ידבר עמים תחתינו (תהלים מז ד), ועל זה לא כעס הקב"ה עליהם אלא דאמרי נוציא לכם מים ותלו הגדולה בהם, שהיה להם לתלות הגדולה בהקב"ה ולכך כעס¹². כ"ב

יען לא האמנתם בני. וקשה אהרן מה חטא והלא הוא לא הכה, וי"ל שהיה לו למחות ולא מחה¹³. כ"ב

כ יז ולא נשתה מי באר. פירש"י אעפ"י שיש לנו באר, וקשה והלא כבר מתה מרים ואז פסק הבאר כדכתיב (לעיל כ ב) ולא היה מים לעדה, וי"ל זה הבאר שאמרו עליו שירה ואין מוקדם ומאוחר בתורה. כ"ב
לא נטה ימין ושמאל. וקשה מגלן, וי"ל שאמרו בכל סביבותם יש לנו

רשות להרוג ולאבד אבל בנובך לא נטה לפי שאסר לנו ללחום עם בני עשו. כ"ב

כ יט במסלה נעלה. וקשה בתחילה אמרו דרך המלך נלך ועתה אמרו במסלה נעלה, וי"ל בתחילה בקשו להם לעבור בהרווח כדרך המלך כדאמרינן (כ"ב ט:): דדרך המלך אין לו שיעור, אבל עתה אמרו במסלה במקום הרים שאין שדה דרך מסלה קטנה¹⁴. כ"ב

כ כו לר' יחיאל מפרי"ש היאך היה לבוש בגדי"ם] על הר ההר הא אינו הכהן חוץ לעזרה, וי"ל מה שהם מקודשי יציאת חוץ היינו דווקא בשעת עבודה אבל בשלא שעת עבודה אין חומר בבגדים. כ"א

כא א וישמעע הבנעני. פרש"י עמלק היה, וקשה אם עמלק היה למה נקרא שמו כנעני, וי"ל לפי שישאל נאסרו להלחם בבני עשו שנאמר (דברים ב ה) אל תתגרו בם, וכשבא עמלק ותתגרה בהם אמר הקב"ה אין זה אסור עליכם כבני עשו אלא הרי

פתח אהל מועד. 11. ויק"ר פ"י ט. 12. דעת זקנים ורבינו אפרים עמ' קח ורוקח עמ' עח ופענח רוא בשם פירוש רי"ח בשינוי לשון, ועיין ברוקח שם הערה סז מ"ש בשם גליון בכת"י. 13. רבינו אפרים עמ' קח. 14. פענח רזא.

עטרת

פרשת חקת

זקנים

קבא

לכם [כ]כנענים שנאמר בהם (דברים ז
ב) החרם תחרים לכך נקרא כנעני¹⁵.

כ"ב

אין לחם ואין מים. כלומר אין לחם
שוה ואין מים עומדים, היום פסקו
והיום באו ואנן תלויים. כ"א

וישב ממנו שבי. פרש"י אינו אלא
שפחה אחת, וקשה מנלן, וי"ל
בפרשת בא כתיב (שמות יב ט) עד
בכור השבי ושם פירש"י שהוא בן
שפחה, א"כ כ"מ שנאמר שבי היינו
וכו'. ד"א וישב ממנו שבי פירש"י
אינו אלא שפחה אחת, וקשה מנלן,
וי"ל למדנו מנעמן כתיב (מלכים ב' ה ב)
וישבו מארץ ישראל נערה קמנה, והיא
היתה שפחה לאשתו כמו בן למדנו כאן
מבכור השבי פרש"י זהו בני השפחות.

כ"ב

כא ה וידבר העם. הרעים שבהם
כדאיתא בספרי כל מקום
שנאמר העם הרעים והחוטאים שבהן.

כ"א

וידבר העם באלק'ים ובמשה. מה
דברו באלהי' אמרו אמונתו
בכך כך עשה לנו כשהוציאנו ממצרים
הוציאנו לסבב הארץ כדכתיב ויסב
אלהים את העם, אף אנו בן ואין
היכולת בידו למה אין מעביר אותנו
דרך ארצו בעל כרחו, ואם אין היכולת
בידו למה הביא אותנו פה. כ"א

בלחם הקלוקל קשיא מפני מה קראו
הכתוב לחם הקלוקל, ותירץ
רבינו דעל ידי טורח שהיו טורחין בו
דכתיב ומחננו ברחים או דכו במדוכה¹⁶.

כ"א

בלחם הקלוקל. פרש"י לפי שהמין
נבלע באיברים, וקשה ומה
דכתיב (דברים כג יד) ויתד תהיה לך על
אזנך וגו' וכסית וגו', אלא כך שמעתי¹⁷
שכל האומות היו מביאין פרגמטיא
וישראל קונים מהם וזה היו אוכלים
ואף היו מוציאים. כ"ב

כא ו וישלח ה' בעם את הנחשים
השרפים. [הנחשים] באו
מלמטה לכבוד הבורא והשרפים באו
מלמעלה לפי שדברו נגד משה. כ"א

15. חזקוני. 16. דעת זקנים. 17. יומא עה, ב.

כא ח עשה לך שרף. תימה ולמה עשה משה נחש אלא א"ל הקב"ה אמחל שלי ועשה לך שרף כי המקום חס על כבודו של משה ושלה משלו מלמעלה שרף לכבודו ואמר עשה לך שרף אמר משה אתה שלחת שרף לכבודי מלמעלה ואם אעשה מלמטה משלך נחש לכבודך כי אמר משה אם מחל מלך על כבודו אין כבודו מחול לכך עשה נחש לנגד מה שדברו נגד השם¹⁸. כ"א

עשה לך שרף. וקשה גבי נחש פירושו (ש) [רש"י] לשון נופל על הלשון, והלא אומ' עשה לך שרף, וי"ל כך אמר הקב"ה אני אמחול על שלי ועשה לך שרף, אמר לו משה אם מחל המלך על כבודו כבודו אינו מחול לכך עשה נחש כנגד מה שדברו נגד השם¹⁹.

כ"ב

והיה כל הנשוך. פרש"י אפי' כלב או חמור נושכו, וקשה והא כתיב תחילה והיה כל הנשוך הוא כלל, והיה אם נשך הנחש את איש פרט, והוא כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, (איש) [נחש] אין מידי אחריני לא, מנלך לרבות כלב וחמור, וצ"ע. כ"ב

כא ט נחש נחשת. אמרו חכמי ישראל²⁰ אדם שנשכו נחש וראה נחשת מיד מת ומשה עשה להגדיל הנם, וכן ויורחו ה' עין (שמות טו כה) עין מר היה. כ"א

שם בכאן כתוב ה' פעמים נחש, ובפרשת תרומה נאמר ה' פעמים [נחשת בפרשת מוזבח הנחשת]²¹, ובבראשית נאמר ה"פ [ה' פעמים] נחש, מכאן למד משה נחש נחשת. כ"א

והביט אל נחש הנחשת. על שהיה כתורן בראש ההר ותלוי על גם והיה כל הנשוך תולה עיניו למעלה ומכוין לכו לשמים²². כ"א

כא יד את והב בסופה. כלומר נתן להם מלך מואב בסופה ובסערה שהיה נוצח ואת הנחלים כלומר עם הנחלים היה נוצח²³. כ"א

כא יח באר חפרוה שרים. זה הבאר אינו כשאר בארות שהעבדים חופרים אותם שנאמר (בראשית כו יט) ויחפרו עבדי יצחק באר, אבל באר זה חפרוה שרים משה ואהרן [זקני] ישראל²⁴ והנשיאים על גבם עומדים ומושיכים המים. כ"א

18. פי' הרא"ש. 19. פי' הרא"ש. 20. אבי עזר על אבן עזרא וז"ל וידוע מספרי המקרים וכו'. 21. ברוקח עמ' פ נרמז ענין זה לכאורה. 22. חזקוני ע"פ ר"ה כט, א. 23. דעת זקנים. 24. דעת זקנים.

עטרת

פרשת חקת

זקנים

קבנ

כא יח-יט אמרו רבותינו (תנחומא חקת כא) כך אמר משה לפני הקב"ה אחר כל הנסים שעשיתי להם אני מת מתחת ידיכם, ממדבר נתת להם התורה שנאמר וממדבר מתנה ומתחת ידי נחלואה וממתנה נחליאל, ומשנחלואה גורת עלי מיתה שנאמר ומנחליאל במות, ומבא מות הגיא אשר בשדה מואב שנאמר ויקבור אותו בניא²⁵. כ"א

וממדבר מתנה. דרש רב תנחומא (תנחומא חקת כא) משה אמר לפניו אחר כל הנסים שעשיתי להם אני מת על ידיכם, ממדבר ניתן לכם התורה שנאמר וממתנה נחליאל ומשם נקנסה עלי מיתה שנאמר ומנחליאל במות כלומר בא מות, ומבמות הגיא כלומר ויקבור אותו בניא²⁶. כ"ב

וממדבר מתנה קצת תימה אמאי נתנה תורה במדבר ולא בא"י שהיתה קדושה, ו"ל כרי שלא יהיה פתחון פה לאומות שיאמרו אינה

ניתנה לנו, ועוד שיהא הפקר לכל כמדבר ולא ירושה. כ"ב

כא כז יאמרו המושלים. פירש"י הוא בלעם, וקשה ולמה כתיב בלשון רבים מושלים, וי"ל בלעם ובעוד אביו אמרו שניהם ביחד. כ"ב

כא כט כמוש. הוא אבן שחורה ודמותה כדמות אשה שחורה והיו מואב וכל סביבותיו משתחווים לה²⁷. כ"א

כא לג ויצא עוג. תימה למה לא קרא לו לשלום כמו לסיחון, וי"ל סיחון לקח קצת מארציו של מואב ועמוז והיו יכולים להניחם אותם מקצת אבל עוג כל ארצו מארץ ישראל ולכך לא קרא לו לשלום. כ"ב

שם מדרש (ילקוט שמעוני במדבר כא רמז תשסח) עוג זה אליעזר עבד אברהם ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה ונעשה עוג מלך הבשן, וזה שפי' שמושה היה ירא שמו תעמוד לו זכות. כ"א

סליק חקת

25. סוף הדרוש בבעה"ט. 26. סוף הדרוש בבעה"ט. 27. רוקח עמ' פה ופענח רזא בשם ספר שכל טוב.

פרשת בלק

אביו מנבואתו⁴. כי"א

פתורה. רש"י פי' כשולחני תרגום
שלחן פתור, מריצין לשון
מניין. כי"א

פתורה. כלומר וועקשליר [שולחני],
ושולחן תרגומו פתורא, והוא
היה וועקשליר [שולחני] שנתן כתבים
לכל מי שירצה. כי"ב

כב ו לכה. [בה"א] כנגד ד' דגלים
וערב רב⁵. כי"א

כב יב לא תלך. ואח"כ אמר לו קום
לך, וי"ל כדאמרינן בסנהדרין
(קה). חוצפא אפילו כלפי שמיא
(מעלה) [מהני], וכעס עמו הקב"ה על
שהלך בשדה ללקוט עשבים לכישוף
על ישראל. כי"א

כב יג מאן ה' לתתו. והם אמרו
לבלק מאן בלעם הלך עמנו,
למה שינו לפי שלא רצו לתלות
בהקב"ה, לפיכך ויוסף עוד בלק, ואם
אמרו מאן ה' לא היה שולח לו שרים
אחרים. כי"א

כב ב וירא בלק, נוח לרשעים שיהיו
סומים שראייתם מורדין אותם
לגהינם, וירא הם (בראשית ט כב), וירא
עשו (שם כח ח), וירא המן (אסתר ג ה),
שנאמר (תהלים פו יז) [ויראו] [שונאי]
ויבושו, אבל צדיקים יראו וישמחו (ע"פ
איוב כב יט) וירא יעקב (בראשית מב א).
כי"א

כב ג ויגר מואב. כשהיו [ישראל]
נראים לעמונים היו נראים
עמופים לשלום ולמואב נראין מזויינין¹.
כי"א

כי רב הוא. כלומר חזק הוא ורב
כח². כי"א

כב ד בלחוך השור. בפיו העשב עם
השורש כך ישראל עוקרים
בתפילתן משורש עד ענף כל אויביהם.
כי"א

כב ה וישלח מלאכים אל בלעם
למה שלח אל בלעם, וי"ל ידע
בו שיעין רע על ישראל שנאמר (שמות
א י) הבה נתחכמה לו, והיה מלך
באדום, בלע זה בלעם³, בעור שנבער

1. במדב"ר פ"כ ג. 2. רוקח עמ' פח, וברבינו אפרים עמ' קיז: כי רב בני רב בכח. 3. רוקח
עמ' פח פט ורבינו אפרים עמ' קכב ופענח רזא. 4. רוקח עמ' פח פט. 5. רוקח עמ' פט
ורבינו אפרים עמ' קכג ובעה"ט ע"פ ספרי בהעלותך יא א.

עטרת

פרשת בלק

זקנים

קבה

כב טז א'ל' נא' תמנע. בגימ' לבן,
מלמד שבלעם היה לבן.⁶ כ"ב

כב יג-יח וקשה למה אמר בלעם
בתחילה שרי מואב,
ולכסוף אחר [כך] אמר עבדי בלק,
אלא בתחילה היה לבלעם גפות הרוח
וקרא אותם שרי בלק, ולכסוף ראה
בלעם שהיה נבאש ונטרד בעיני המקום
קרא אותם עבדי בלק לפי שהיה בלעם
שפל. כ"ב

כב יח לא אוכל לעבור את פי ה'.
כלומר ראה שלא יכול לבטל
הברכות שנתברכו [האבות] מפי
הקב"ה. כ"א

כב כד במשעול הברמים. מהו זה
פי' הם (נמכרי') (נמסרים)
(כ)[ל]שועלים,⁷ גדר מזה כלומר אין
אתה יכול להם יש להם תורה עם
הלוחות כתובים מזה ומזה.⁸ כ"א

[גדר מזה וגדר מזה] בקש לקלל בני
אברהם מצא שני צדדים בני
ישמעאל ובני קטורה וחלא בני
ישמעאל נימולים ויצחק מפסיק
ביניהם.⁹ כ"א

כב כה ותלחין אל הקיר. את הקמת
אבן היה שעשו יעקב ולבן
ביניהם לעד שלא (רצה) לעבור את
הגל הזה לרעה והוא רצה לעבור כמו
שפירשתי שלבן זה בלעם לכן נשבר
רגליו.¹⁰ כ"ב

כב כו ויעמוד במק"ם צר. בגימ'
יעקב.¹¹ כ"ב

כב כז ויפתח ה' את פי האתון.
מפני מה לא גילה האתון
לבלעם שהמלאך עומד בדרך כשהיה
מכהו להטותו הדרך, יש אומרים מכאן
שאין לגלות מי שרואה מוזיק עד לאחר
זמן לכך לא גילה. כ"ב

כי הכיתני זה שלש רגלים. וקשה
מה ראה המלאך לעמוד בג'
מקומות, אלא י"ל כך אמר המלאך וכי
כך עלה על דעתך לקלל אותם שיכתוב
עליהם שלש רגלים תחוג לי בשנה.¹²

כ"ב

כב ל אשר ר'ב'ת' ע'ל'י'. בגימ'
רבעתני.¹³ כ"ב

6. ע"פ סנהדרין קה, א. 7. תנחומא בלק ח. 8. תנחומא שם. 9. תנחומא שם. 10. רוקח עמ' צא וחזקוני. 11. נראה שצ"ל כנגד יעקב ולא בגימ', או בגימ' ויעקב, כי תיבת במקום כתוב בוי"ו, ולגופו של ענין איתא דבעת זקנים ובפי' הרא"ש כי הג' מקומות שבא המלאך לשטן לו הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, והמקום הג' ויעמוד במקום צר כנגד יעקב ע"פ תנחומא בלק ח ע"ש היטב. 12. תנחומא בלק ט. 13. רוקח עמ' צא ורבינו

כב לב הנה אנכי יצאתי לשמן.
יצאתי ממחיצתי, מכאן שהיה
מלאך רחמים¹⁴. כ"א

כב לה ויאמר מלאך ה' אל בלעם
לך עם האנשים. כלומר
חלקך יהיה עמהם¹⁸. כ"א

כג ד ויקר אלהים. והלא משה
התפלל שלא תשרה שכינתו
על אומות העולם, וי"ל השרה שכינתו
על בלעם לטובתן של ישראל כדי
שיברכם. כ"א

כג כג כי לא נחש. לשון נסיון כלומר
אין לנסות אם לקללם כי לא
יועיל, וא"ת על יד כשוף וקסמים יועיל
לקלל לכן נאמר כי לא קסם¹⁹. כ"א

כג כז לכה נא אקחד. לכה ה'
יתירה, רמז לו שיהרג עם ה'
מלכי מדין. כ"א

כה ח הקבה. לשון יריעה, קבתה.
ר"ל ערותה. כ"א

כב לג אותכה. מלא ה' כי [ב]ה'
דברים פשעת¹⁵ לא תלך (כב
יב), (לא תלך) לא תאור (שם), ויקם
בבקר (כב כא), ויחבוש [את אתונו]
(שם), וילך (שם), הרי ה', ורצה ליטול
נשמתן שנקרא בה' שמות (בר"ד פי"ד
ט)¹⁶. כ"א

גם אותכה. פרש"י מקרא זה מסורם
והוא כמו גם הרגתי אותך, וקשה
מה אני שומע יותר מן גם אותך הרגתי,
וי"ל אנו רואין ריבוי גם אצל הריגה
שהוא מפל על העכבה, אם היה אומר
גם אותך היה הריבוי מפל על אותך
והיה שומע אותך וגם הריבוי מן אחד
כמותך לפיכך צריך לפרם המקרא¹⁷.
וי"א... מכאן חסר בכי"ב עד סופו וחבל
על דאבדין

[שם] וא"ת למה לא קלל בלעם את

סליק בלק

אפרים עמ' קכד ובעה"ט ע"פ סנהדרין קה, א. 14. רוקח עמ' צא צב ורבינו אפרים עמ'
קכד ע"פ במדבר"ר פ"כ יג. 15. בעה"ט. 16. רבינו אפרים עמ' קכד, אלא שכתב הייתי
נוטל נשמתך. 17. בדעת זקנים ופי' הרא"ש ביתר ביאור. 18. רוקח עמ' צב ורבינו
אפרים עמ' קכה ע"פ במדבר"ר פ"כ טו. 19. דעת זקנים ורוקח עמ' צח ורבינו אפרים עמ'
קכח ופענח רזא וחזקוני.

פרשת פנחס

כה יב הנני נתן לך את בריתי שלום. הוא"ו קמנה¹, לפי שבטית שלימה נתן לך שאינה פוסקת לעולם², ולמה נראית הוא"ו כיו"ד לפי שעד י' דורות לא היה לבני פנחס [כהונה גדולה ו]אבד כהונתו על יד בת יפתח ונתנה לבני איתמר, עד שבא שלמה והחזיר הכהונה לצדוק הכהן שהיה דור עשירי לפנחס³. כ"א

את בריתי שלום. שיבא פנחס ואלהו ויפרש כל תיקו שבתלמוד ואו יעשה שלום. כ"א

שם וי"ל בריתי שלום ו' קמנה⁴ ללמדך שאין הכרית לכהן אלא כשהוא שלם בלא מום. כ"א

כה טו ראש אומות. הגוים נקראים אומות שאין להם אב לגוי ולא

נתייחסו אלא אחר האם לך נקראו אומות ולא אבות⁵. כ"א

כז ג [והוא לא היה]. פירש"י ר' שמעון אומר מן המעפילים היה, ויעפילו בנימי' צלפחד⁶, ר' עקיבא אומר מקושש עצים היה שנאמר (לעיל טו לב) וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת, סרס המקרא ותקח ב' מביום ותשים אותה בראש עצים ונקרא מקושש בעצים עולה בנימי' צלפחד. כ"א

כז יח איש אשר רוח בו. פי' לשון זריזות כמו ורוח לבשה את (או יהוד) [עמשי] (דה"א יב יח). כ"א

כח ט וביום השבת שני כבשים. כל מילי שבת כפול⁷, שירו כפול שנאמר (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת, תענוג כפול שנאמר (ישעיה נה ג) וקראת לשבת עונג, ולקדוש ה'

1. אמנם כן איתא במנחת שי בשם המסורה גדולה וי"ו זו קטנה, אולם בקדושין סו, ב איתא בעל מום דעבודתו פסולה מנלן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נתן לך את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וי"ו דשלום קטיעה היא. 2. בעה"ט. 3. פענח רזא ורבינו אפרים עמ' קלו. 4. אמנם כן איתא במנחת שי בשם המסורה גדולה וי"ו זו קטנה, אולם בקדושין סו, ב איתא בעל מום דעבודתו פסולה מנלן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נתן לך את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וי"ו דשלום קטיעה היא. 5. צ"ע דבקדושין סו, ב איתא באומות הלך אחר הזכר. 6. רוקח עמ' נד ורבינו אפרים עמ' צד ובעה"ט לעיל יד מד. 7. רוקח עמ' קכב.

עצמו, סימן פז"ר קש"ב, פים זמן רגל קרבן שיר ברכה¹¹, ביום השמיני כך כל עניינים לפרים לאלים בר מן דין של שמיני לפר לאיל, משל לאדם שבא לו אוהבו התחיל מאכילו כו' כך פרש"י, וכך אמר הקב"ה לישראל עכשו הייתם מקריבים על האומות שהם צריכים הרבה לפרים לאלים ועכשו אין אנו צריכים כל כך הרבה יש לנו דיי בפר אחד ואיל אחד¹², על כן ביום השמיני עצרת לשון עצרנות וכתוב בתריה' והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה' פר אחד איל אחד. כ"א

מכובד, עונשו כפול שנאמר (שמות לא יד) מחלליה מות יומת, קרבנותיו כפול, וכן לחם משנה (שמות טז כב)⁸. כ"א
 כט א יום תרועה. (ולהלן) [ולעיל] (ויקרא כג כד) נאמר זכרון תרועה, כאן בשבת כאן בחול⁹. כ"א
 כט לה ביום השמיני עצרת תהיה לכם. מהו לכם, אמר הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם, ר"ח נאה לכם, המועדים נאים לכם¹⁰. כ"א
 שם כל עניני וביום בר מן דין ביום השמיני לפי שהוא רגל בפני

סליק פנחס

8. דעת זקנים ופי' הרא"ש. 9. ר"ה כט, ב. 10. במדב"ר פכ"א כג רק פסקא דהמועדים נאים לכם. 11. יומא ג, א. 12. סוכה נה, ב.

פרשת מטות

לאשה [בת] י"ב שנים [נדריה נברקין]²,
ג"פ יסלח לה ג"פ הפרה לומר מופר לך
מותר לך. כ"א

שם בתחילה כתיב כי תדור וגו'
בבית אביה, ובאמצע ואם היו
תהיה לאיש, ובאחרונה ואם בית
אישה נדרה, וי"ל הראשון נערה בבית
אביה, ואחרונה נשואה וזהו בית אישה,
ואמצעית היו תהיה ארוסה, ועתה
מיושב הכל עד כאן. כ"א

לא יד ויקצוף משה על פקודי
החיל. קשה למה לא על
פנחס, [י"ל] לפי שנתן לו הקב"ה בריתו
שלום. כ"א

לב כב והייתם נקיים מה'
ומישראל. מלמד שצריך
אדם לנקות עצמו מן הכריות כמו
שאדם צריך לנקות עצמו מה' ית', ואל
יאמר מה בכך אם אעשה שום שינוי
כי הקב"ה יודע נקיון לבבי לכך נאמר
והייתם נקיים מה' ומישראל. כ"א

ל ב ר'א'ש"י ה'מטות. ר"ת ר'ב א'ו
ש'לשה י'תירו ה'נדר. י"א
המומחה זה משה וההדיוטות אנו
למדן מבני ישראל, ויש דורשין משה
[ר"ת] מומחה שלשה הדיוטות. כ"א

זה הדבר. [פירש"י] מיעוט הוא, חכם
בלשון התרה, ובעל בלשון הפרה.
כ"א

ל ג לא יחל דברו. מכאן למדנו
שהחכם מתיר את הנדר, כלומר
הוא בעצמו לא יחל אבל החכם יכול
לחלל על ידי התרה! כ"א

ברש"י ועוד י"ל סמך לרש"י שפי' מה
ראה לאומרה כאן כו' נ"ל
לרש"י, וי"ל מקדוש החדש מדסמך
ליה כלומר אין קדוש החדש פחות מג'
ויחיד מומחה ממש כמו שאמר
הקב"ה למשה כזה ראה וקדש. כ"א

ל ד ואשה כי תדור נדר. י"ב פעמים
בפרשה [לשון נדר ואיסור] רמז

סליק מטות

פרשת מסעי

<p>ומאת שנה. ובמשה כתיב בן ק"כ פי' בן ק' כבן כ' לא נס ליחה ולא כחתה עינו, לכך קדם ק"ב.² כי"א</p> <p>לה ד בפירש"י. מפני שפרש"י הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות, הוצרכו לדקדק באלו, ולפי שאמר פ"א אלף אמה ופ"א אלפים באמה, ומדותם מחוץ לעיר וגו' אלפים באמה וגו'. כי"א</p> <p>לה לג לדם אשר שופך בה. והלא לא שופך בלל, אלא בא להזהיר ולא תקחו כופר לנפש רוצה. כי"א</p>	<p>לג א אלה. ד' פרשיות מתחילין באלה, נח, פקודי, מסעי, דברים,¹ ד' פעמים אלה בנימ' קמ"ד, ימי בראשית קמ"ד שעות עם לילות, מהלך העולם קמ"ד אלף יום כיצד מצרים מהלך מ' יום והוא אחד מן ס' בכוש וכוש אחד מן ס' העולם הרי קמ"ד אלף יום, והיינו (אלף) [אלה] ד' פעמים. כי"א</p> <p>שם בימי משה לא היה ע... לבני ישראל אלא בת ממרד בת מי זהב נתן להם. כי"א</p> <p>לג לט ואהרן בן שלש ועשרים</p>
--	---

חזק חזק סליק ספר במדבר

1. בפענח רזא ריש פרשת דברים נתן טעם לכך נגד ד' סדרים שיש עליהם תלמוד ובהם מסכתות כמנין אלה. 2. רוקח עמ' קמח.

פרשת דברים

כלומר שמ[ת]ביישין ליקח שוחד. [ו]יש מפרשים כסופים נחמדים. כ"א

א טו ראשים עליכם. פרש"י נכנס אחרון ויוצא ראשון, הכי (פירש) [פירוש] נכנס אחרון לביתו מבית הכנסת או מבית המדרש, ויוצא ראשון מביתו לבית המדרש, וזהו דרך ענוה שציוה משה רבינו שיכנס גדול הדור אחרון או ראשון כדי שלא יטריח הציבור לקום לפניו. כ"א

א טז ובין אחיו ובין גרו. פרש"י בין חלוקת אחים, [אפילו בין תנור לבירים], לשון ואת האח לפניו מבערת (ירמיה לו כב). כ"א

א יז לא תגורו מפני איש. אל תאמר לאחד קצר דבריך ותאמר לחבירו אמור כל צרכיך, כי המשפט לאלהים הוא ואין לך לשנות. כ"א

א לא ובמדבר אשר ראית. ואח"כ אשר הלכתם לשון רבים ולשון יחיד, לומר לך שלא היו הנסים שווין לכולם נעשו נסים, ואח"כ לכל [אחד] לפני עצמו לפי צדקו². כ"א

א א אלה הדברים. מה פסל זה, י"ל פסל את הראשונות העיירות אשר כבשן עטרות ודיבון. כ"א

א ב אחד עשר יום מחורב. ואח"כ כתיב (א ג) עשתי עשר, כשצריך לכולם יאמר אחד עשר, וכשאינו צריך כ"א לאחרון יאמר עשתי עשר¹. כ"א

א ג פרש"י אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתתו, קשה והא כתיב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים (ב"מ לא.), י"ל על דבר עבירה מותר, אבל בדברים אחרים אין אומרים זכור מה שעשית כבר, וכך וכך עשית במקום פלוני, ועוד י"ל בשעת שעושה החטא צריך להוכיחו כדי שיחזור בו, אבל שלא בשעת החטא לא כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר. כ"א

א ז בהר. פרש"י זה הר המלך, וביהושע (יא טז) נקרא הר ישראל, וזהו הר אפרים שנקרא בתלמוד (ירושלמי שביעית פ"ט ה"ב) הר המלך. כ"א

א יג חכמים. פרש"י כסופים, פי' הערוך ביישגין לשון בושת

1. רוקח עמ' קס. 2. רוקח עמ' סג ובעה"ט.

עריסותיכם פרש"י שאתם רגילין ללוש במדבר, ותרע מדכתיב (שמות טז לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת⁶. כ"א

ב לא החילותי תת לפניך. מנ"ש למדנו שעמדה החמה גם למשה כמו ליהושע, כתיב הכא ראה החילותי תת, וכתיב התם (יהושע י יב) ביום תת ה' את האמורי, מה להלן עמדה אף כאן עמדה⁷. כ"א

ג יא הלח היא כתיב, אף לאשתו היה לה בן מטה גדולה כמו מטתו מברזל, י"מ כשהיה הולך למלחמה⁸, וי"מ שהיה מוטל בעריסה כשהיה קטן⁹. כ"א

ג כב כי ה' אלהיכם הוא הנלחם. בעצמו ולא [על ידי] מלאכיו, כי כשפים מכחישים פמלייא של מעלה, אבל [הוא הנלחם] אין עוד מלבדו¹⁰. כ"א

א לה אם יראה איש. ס"ת משה, כלומר גם משה לא יבא עמכם שמה³. כ"א

ב כג היושבים בחצרים. מתוך שהיו גבורים לא היו יושבים בערי חומה⁴, כפתורים היוצאים מכפתור. תרגום קפוטקאי דנפקו מקפוטקאי, והם ננסים⁵, וגמדים במגדלותיך (יחזקאל כז יא) תרגומו קפוטקאי. כ"א

ב כח אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי. מכאן אמרו חכמים (ע"ד לז: אסור למיכל מביישול גוים, מה מים לא נשתנו על ידי אור מברייתן אף כל שלא נשתנה מברייתן ע"י האור. כ"א

שם אוכל בכסף תשבירני. קשה והלא היה להם המן והבאר, ופרש"י למדנו דרך ארץ, אבל לפי הפשט י"ל דהמן לא ירד להם במקום יישוב כמו שמוכיח רש"י להלן גבי

סליק דברים

3. ברוקח עמ' סג יראה איש באנשים ס"ת משה, ובבעה"ט איש באנשים האלה ס"ת משה.
4. רוקח עמ' קסה ודעת זקנים ופי' הרא"ש ופענח רזא. 5. רוקח עמ' קסה והוסיף וממזרים ע"פ ב"ר פל"ז ה'. 6. פענח רזא. 7. תענית כ, א בשם רבי שמואל בר נחמני, ורבי אלעזר אתיא אחל אחל כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם אחל גדלך. 8. רוקח עמ' קסז. 9. רוקח שם ועיין רשב"ם. 10. רוקח עמ' קסה, והוגה משם.

פרשת ואתחנן

מנקה) [אל קנא] ומקנא בע"ז⁵, כי תוליד לשון יחיד ונושנתם לשון רבים, אמר עתיד דור אחד לעמוד אשר לא ידעו את ה' ויחטאו המסית כולם⁶ זהו כי תוליד בנים. כ"א

ד כו השמד תשמדון. נגר בית ראשון ובית שני, וחטאו בכפלים לכן ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי (איכה א יד), בבל כשרים, מדי פרס, יוון ומוקרון, אדום ושעיר, גם הנחמות בכפלים נחמו נחמו, אנכי אנכי, שוש אשיש. כ"א

ד כט ובקשתם משם וגו' [לשון רבים] ומצאת. [לשון יחיד] רמו לו אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור⁷. כ"א

ד לג השמע עם. אמר [ריב"ל וכו'] עד שלא הוקם המשכן היו אומות העולם שומעין [קול] הדבור ונתרזין מתוך פניקטיהון ומתים הה"ד השמע עם קול אלהים חיים, א"ר (שמעון) [סימון] דו פרצופין (פי' דו פרצופין) היו

ג כג ואתחנן. אחד מעשרה לשונות, תפלה, זעקה, שועה, נאקה, רינה, פגיעה, עתירה, עמידה, חילה, תחינה¹, ומפני מה נתאוו משה ליכנס לארץ, י"ל לקיים כמה מצות שאינם נוהגות בחוצה לארץ, א"ל הקב"ה מעלה אני עליך כאילו עשית שנאמר (ישעיה נג יב) לכן אחלק לו ברכים ואת עצומים יחלק שלל, כאברהם יצחק ויעקב שהם עצומים בתורה ובמצות². כ"א

ג כה אעברה נא ואראה. כלומר ראייה בעלמא שאני לוי ואין לי חלק ונחלה, אמר לו הקב"ה הרבה אראך שא נא עיניך³. כ"א

ד ו רק עם חכם ונבון. מה בא למעט, אלא שאין יודעים טעם [איסור] לבישת שעטנו וכיוצא בו⁴. כ"א

ד ח ומשפטים צדיקים. כלומר אפי' שלא נודע טעמם צדקם ולומדם ועסוק בהם. כ"א

ד כה כי ת'ו'ל'י'ד'. בנימ' זה [ב]ירבעם בן נבט, ואו [הק'

1. ספרי כג. 2. סוטה יד, א. 3. פענח רזא. 4. רוקח עמ' קעב ובעה"ט. 5. רוקח עמ' קעה והוגה כאן ממנו. 6. ר"ל שיחיד יחטיא את הרבים. 7. רוקח עמ' קעה והוגה כאן ממנו, והוא ע"פ ברכות ח, א.

קלד עטרת פרשת ואתחנן זקנים

הדברות יוצאות (פי' ל) חיים לישראל ומות לאומות הה"ד. כאשר שמעת אתה ויחי, אבל האומות שומעים ומתים⁸. כ"א

ד מג ואת גלן בבשן. חסר ו' נגד ו' [שאינן גולין במס' מכות (ז ות.) ו]מונה שם, האב [המכה את בנו], והרב [לתלמידו], ושליח ב"ד, ומושך במענילה, דולה בחבית, ועולה בסולם. כ"א

ה א ולמדתם אותם ושמרתם. גדול תלמוד תורה שהתלמוד מביא לירי מעשה. כ"א

ה ו קשיא למה נאמרו הדברות בדבור אחר, וי"ל אם היה אומר כל דבור ודבור בפני עצמו הייתי אומר שדבר זה סותר זה ולא היינו עושין אלא אחת מהם, וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים. כ"א

אנכי. ה' אלפין בפסוק נגד ה' אלפים שערי חכמה שנגלו למשה¹⁰, ונגד ה' חומשי תורה¹¹. לא תמצא בכל ה' הדברות וכן באבותינו הקדושים ובאמותנו הקדושות הברת או והוא שורוק כי הם אותיות של שקר ותורתנו כלה אמת וה' אלהים אמת¹².

כ"א

ה ה [ואשר במים מתחת] שלשול קמן¹³, פי' דגים קמנים¹⁴, כל פרצוף אסור לעבוד. כ"א

ה יז עד שוא בדברות ראשונות עד שקר, ובאחרונות עד שוא, כי שקר תחלה אומר אמת ואח"כ שקר. שי"ן קו"ף רי"ש ס"ת נפש לומר נפש שקר לא יכון¹⁵, ואמצע יו"י הוא השם הנכבד. כ"א

ה יח שדהו ומה שכתוב כאן בדברות אחרונות שדהו, ובדברות ראשונות לא נאמר, לפי שעדיין לא היו

8. ויק"ר פ"א יא, ותוקן לפמ"ש שם. 9. בנסחי דווקא ולפינו הוא מלא וי"ו, אולם גם ברוקח עמ' קעט ובבעה"ט כתבו ודרשו כן. 10. רבינו אפרים בפ' יתרו עמ' רנ, ע"פ אלפא ביתא דרבי עקיבא. 11. רבינו אפרים שם. 12. רוקח בפ' יתרו עמ' קח. 13. בגמ' ר"ה כד, ב דרש מתחת לרבות שלשול קטן. 14. ברש"י שם כתב שלשול, תולעת, כנראה דדרש תיבת מתחת של ואשר בארץ מתחת, אולם כאן כתב דגים קטנים, וכן ברבינו אפרים בפ' יתרו עמ' רמא נראה שדרשו תיבת מתחת של ואשר במים מתחת לארץ, כי כן כתב אשר במים מתחת אמר רבי אפילו שלשול קטן. 15. רוקח בפ' יתרו עמ' קיז ע"פ תהלים דובר שקרים לא יכון וגו'.

עטרת פרשת ואתחנן זקנים קלה

להם שדות וכרמים¹⁶, ועוד כאן כתיב לא תתאוה וכראשונות כתיב לא תחמוד משמע בלא דמים אבל תתאוה משמע בדמים. כי"א

שם [כל] האומר פסוק ראשון בכוונה [וי"ג הברות¹⁸] זוכה לוי"ג נהרי אפרסמון תוכו רצוף א'ה'ב'ה', וי"ג גן בפרשת בראשית¹⁹. כי"א

ו ד שמע ישראל. מתחיל בשי"ן ומסיים בד', וזהו ש"ד, לומר כל הקורא ק"ש אין שדים מזיקין לו¹⁷. כי"א

ו ו [ברש"י] כדיומנמא, והרת תרגומ²⁰ דיומנמא. [ברש"י] (ספונות) [סופנה] פי' טמונות, וי"א חשובות. כי"א

סליק ואתחנן

16. בבעה"ט כתב ביתר ביאור וז"ל, הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה להם שדות.
17. רבינו אפרים עמ' קסג וקע ורוקח עמ' קפו ובעה"ט ע"פ ברכות ה, א. 18. וי"ג הברות אם לא נחשב לשוא נע ולחטפים שדינם כשוא נע, ואז שמע (1) ישראל (3) ה' (2) אלקינו (3) ה' (2) אחד (2). 19. רוקח עמ' קפו ותוקן בכאן משם. 20. בתרגום שני, אסתר ח יד, ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא.

פרשת עקב

ז יב והיה עקב תשמעון. פרש"י אם המצות הקלות, כך דעת רש"י שמיעט הם מצות חמורות אע"פ [בן] קלים הם שהרי הוא מקיימם בהלוכו לבית הכנסת ולבית המדרש וכן כלם, וכן פרש"י אם המצות שהם חמורות שמצות קלים הם ואל תקרי אם והכל בניחותי המצות הקלות כגון המהלך בשבת על עשבים. כ"א

ח טז למען ענתך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך. מכאן למדנו שהעיני והיסורים מטיבים האדם באחריתו. כ"א

ט יט כי יגורתי מפני האף והחמה. יש במדרש שמושה הרג חימה שנאמר (ישעיה כז ד) חמה אין ל⁵. כ"א

כ כט למה בכו ישראל במוסרה שהיא מסע שביעית יותר ממסע ששית, י"ל כשבאו למוסרה לא יכלו לראות הר ההר ונדמה להם כאלו מת לשם כאן מת אהרן. כ"א

יא יב מרשית. חסר אל"ף לרמוז בו תשרי, שרשית אותיות תשרי⁶. כ"א

ח ג ויענך וירעבך ויאכילך את המן. מכאן סמכה אסתר להתענות ג' ימים וביום ג' נמסר בידה המן¹. כ"א

ח ג-ד [יחיה האדם], שמלתך לא בלתה. מכאן למדנו שהצדיקים עומדים בתרכיבין שלהם כ"ש בגופם². כ"א

ח ח [י' תיבות בפסוק לכן] כשבעל [ה]בית מברך המוציא אוחו ב' אצבעותיו הפת נגד י' מצות שנאמרו

סליק עקב

1. פענח רזא, וברוקח עמ' קצג כתב ויאכילך את המן אשר בגי' ויאכילך את המן בן המדתא. 2. רוקח עמ' קצג ופענח רזא ובעה"ט ע"פ כתובות קיא, ב. 3. בעה"ט והוגה מתוכו ורוקח עמ' קצד. 4. רוקח עמ' קצד. 5. נדרים לב, א. 6. רוקח עמ' רג ובעה"ט.

פרשת ראה

יא כו-כו ראה. בעין שכלך, את
הברכה ראה כמה
חביבין ישראל אצל הברכה נאמר
את ואצל הקללה לא נאמר את. את
הברכה אשר תשמעו פי' בכותה.
כ"א

ראה וגו'. אמר משה ליהושע [ראה]
להזהיר ישראל אחריו לברך
ישראל אם ישמרו המצות. כ"א

יב ג ואברתם את שמם פרש"י
לכנות להם שם לגנאי, בית גליא
קורין לה בית כריא, עין כל עין קוין].
בית גליא פי' לשון גל כלומר גבוה, בית
כריא פי' חזיר בלשון יווני קורא לחזיר
כריא¹. כ"א

יב ל פן תנקש. פרש"י לשון טירוף
וקשקוש, וכן ינקש נושה (תהלים
קט יא). כ"א

יג ז בן אמך. חביב לך יותר מכן אביך
לפי שיינקתם משדים אחדים,
ולפי ששניהם נוצרו בכטן אחד². כ"א

יג טו ודרשת וחקרת וגו'. שבע
חקירות, באיזו שמיטה, באיזו
חדש, באיזו שנה, באיזה שבוע³, באיזו
יום, באיזו שעה, באיזו מקום. כ"א

יג יח למען ישוב ה' מחרון אפו.
כשיש עבירה לאדם או מלאך
אף וגם מלאך חבלה מזומנים שנאמר
(תהלים עח מט) ישלח בם חרון אפו וגו',
אבל אם תעשה דין או שב אפו ומידת
רחמים יכפה אף. כ"א

יד ט-י קשיא אמאי לא הזכיר הכתוב
שם דגים כמו בהמות איזה
טמאים ואיזה טהורים, י"ל אין להם
שמות כי לא הובאו דגים לאדם
הראשון לקרא להם שמות⁴. כ"א

יד כב עשר תעשר. ואם לא תעשר
היוצא השדה היוצא היינו
עשו שנקרא איש שדה (בראשית כה כז)
יקח תבואתו⁵. כ"א

יד כח והנחת בשעריך. ואם אין שם
עני תניחוו באוצר ואל
תש[ת]מש בו⁶. כ"א

1. ערוך ערך בית גליא. 2. פענח רזא ופי' הרא"ש, ובדעת זקנים איתא רק הטעם השני.
3. לכאורה הסדר מוטעה, כי לפנינו בסנהדרין מ. באיזו שבוע (שמיטה), באיזו שנה
(בשמיטה), חודש, ויום בחודש, שעה, ומקום, וכאן לפי הגרסא הנוכחית כאלו משמע
באיזה שבוע מימי המעשה, ואינו כן. 4. פענח רזא בפ' שמיני. 5. תוס' תענית ט. ד"ה
עשר, והדר זקנים בשם ר' נתן האופניא"ל ופענח רזא. 6. ברוקח עמ' רטו וז"ל בשעריך

קלח עטרת פרשת ראה זקנים

טו ה כי פתוח תפתח. אם פתחת ירך לעני אתה פותח השמים להוריד מטר וכל טוב⁷ שנאמר (דברים כח יב) יפתח ה' לך את אוצרו, כי כל הדבר הגוזו מצמיח ומגדל יותר ויותר⁸.

כ"א

טו י כי בגלל הדבר. גלגל הוא שחזור [בעולם], אני עשיתך עשיר והוא עני, אעשך עני והוא עשיר⁹. כ"א

טז ז למה נכתב ופנית בבקר והלכת לאהליך, ומיד נאמר אחריו ששת ימים לומר לך (דאיזה) [דאין] זה יום טוב כאחרים (כשהמלך) [כשהולך] בדרך פטור מהם כגון סכות (סוכה כו.), אבל זה אין אדם רשאי לאכול חמוץ כל ששת ימים אפי' על הדרך. כ"א

[שם] למה כתב בפסח ופנית בבקר והלכת לאהליך יותר משאר ימים טובים, י"ל מפני שהזמן קצר שיש בין פסח לעצרת נ' יום, ומהלך ארץ [ישראל] ד' מאות פרסה, וירושלים

באמצע הרי ב' מאות פרסה לכל עבר, ומהלך אדם בינוני י' פרסאות ביום הרי ב' ימים לבא לירושלים וכ' ימים לשוב לביתו, וז' ימי שבתות וז' ימים של פסח¹⁰ שאין יכול לילך משם הרי מ"ח ימים ויום נ' עצרת, נמצא שאין שהות להיות בביתו כי אם יום אחד, לכך נאמר ופנית בבקר דאל"כ לא יכול לחזור בעצרת וימנעו לעלות לרגל לכך הזהיר הכתוב ללכת ולבא לירושלם¹¹.

כ"א

טז יג [פירש"י ד"א באספך מגרנד ומיקבך למד שמסכבין את הסוכה] בפסולת גורן [ויקב], פי' מענפים של גפן וקש של שבולים. כ"א

טז טו והיית אך שמחה. שלא היא לך מחשבה אחרת רק על השמחה¹². כ"א

[שם] ועוד י"ל אך זה בא למעט מעט שמחה שלובשין בני אדם בי"ב מתנותיהם של בדי שנראים כמתים, ומטעם זה יש שלובשים פאָרְגַנְיש ר"ל תכריכין. כ"א

סליק ראה

ובא הלוי אם הוא שם ואם לאו תן באוצר, ע"פ ספרי. 7. רבינו אפרים עמ' קפב. 8. עיין גיטין ז, א ע"פ וכן נגוזו ועבר. 9. רבינו אפרים עמ' קפג וז"ל בגלל הדבר הזה בגי' ונגלגל חוזר, ע"פ שבת קנא, ב. 10. כוונתו שביעי של פסח. 11. רבינו בחיי. 12. בפענת רזא וז"ל ולכן והיית אך שמח שאין לך עוד לעסוק בשום דבר כי אם בשמחה מה שאין כן בפסח שאתה דואג על התבואה שהיא בשדה וכו'.

פרשת שופטים

יז יז ולא ירבה לו נשים. פרש"י אלא י"ח, קשיא למה התיר י"ח נשים למלך ולא יותר, י"ל נגד י"ב ימים בחדש שנוטלין ס"ת ואז לא היה משמש כדי שיהא מהור אע"פ שהוא מותר, ונשארו י"ח ימים למצות עונה. כ"א

כא ג קשיא למה נאמר (עגלה תמימה) [עגלת בקר אשר לא עובד בה] ונחל שלא עובד בה לסימן כשם שהעגלה והנחל תמימה כך אנו תמימים ונקיים.

כא ח **כפר לעמך ישראל**. תימה אם הוא נקי אמאי צריך כפרה, ואם צריך כפרה אז אינו נקי, וי"ל **כפר** פי' מגלה, ודומה לו בישעיה (ישעיה כח יח) כמו וכופר בריחכם את מות, ופירושו כמו גלה כלומר גלה לנו מי הרגו, ואל תתן דם נקי פן יתעלם ויבא הגואל ויהרוג אחר וישפוך דם, ואתה תבער הדם הנקי אם נמצא אח"כ. כ"א

כפר לעמך ישראל. אלו החיים, אשר פדית אלו המתים⁵, לכך אנו מזכירים המתים ביום הכפורים, ופוסקים צדקה עליהם⁶. כ"א

טז יח שלש פעמים [ונגו'] שופטים רמז ג' שורות לפני סנהדרין¹, ד"א בג' מקומות היו יושבין, בהר הבית, וב[פתח ה]עזרה, ובלשכת הגזית². כ"א

שופטים לפי התרגום פי' שכופתים כל אחד ואחד לפרוע לחברו מה שהוא חייב לו³. כ"א

טז יט כי השוחד יעור עיני. [ו]א"ת למה יותר עיני חכמים ק"ו למפשים, דברי צדיקים כ"ש לרשעים, וכו' מפשים ורשעים דייני נינהו, אלא הכי קאמר כי השחד יעור עיני חכמים אפי' חכם גדול ומקבל שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סימאת עין ולב ובלא מירוף דעת. כ"א

יז א לא תזכה. פי' רש"י [אזהרה למפגל בקדשים] על ידי דבור רע, פי' שאמר בשעת שחיטה לאכלו [חוץ לזמנו]. כ"א

יז ז ובערת. אותיות ותערב לפי שכל ישראל ערבים זה לזה, ומזה לא ייקר הערבות⁴. כ"א

סליק שופטים

1. רוקח עמ' רכ ובעה"ט ע"פ סנהדרין לז, א. 2. רוקח עמ' רכ ובעה"ט ע"פ סנהדרין פו, ב. 3. שבתרגום כתב על ושוטרים ופורענין ומפרש שהם פורעים החוב. 4. פענח רזא והוסיף שם גם שהוא אותיות ערבות. 5. יל"ש רמז תתקכד. 6. פענח רזא.

פרשת כי תצא

ואשבע ממנה אגרשנה ותשאנה, ואין דרך העשיר לשכב אצלה דרך זנות, לכך אמרה תורה אחרי אשר הוטמאה פירוש [שאם עושה כן מעלה עליו הכתוב כאלו] שנטמאה בדרך זנות.

כ"א

כד ו לא יחבול. ת"י לא הוּו (מאחרין) [מאסרין] חתנים וכלה האי מאן דעבר אילין כמה דכפר (שרויי) [בחיי] עלמא, פ"י אין לעגן חתן וכלה לאחר אירוסין מלעשות להם נישואין. כ"א

כה ג למה נלקה ל"ט מכות, י"ל נלמד מהקב"ה שגירש אדם וקללו עשר קללות, ולחזה (תשע, הרי ל"ט) [עשר, ועשר לחש, ועשר לאדמה, ופיחתו חכמים א' משום דכתיב לא יוסף], וגם י"ל כנגד אבות מלאכות דשבת שהם ל"ט, גם לארץ קלל³. כ"א

כה ג-ד למה סמך לא תחסום לארבעים יבנו כלומר שמכין אותו ברצועה של (שור) [עגל] כנגד העגל שנקרא שור⁴. כ"א

כג ג ממזר. ר"ת מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א)¹. כ"א

ממזר. שנולד מחייבי כרת, פ"י ששכב אצל אחת שאמר[ה] התורה אם הוא קרב אליה שחייב כרת, וכן מחייבי מיתות בית דין. כ"א

כג ו ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך י' אלהיך לך את הקללה לברכה. ר"ת איוב, ג' היו בעצה של פרעה (סוטה יא.), לכך רמזו איוב אצל בלעם. כ"א

כג יד על אנך. על זיינדך, האל"ף היא נוספת². כ"א

כג כב לא תאחר. הרי לך ג' פסוקים, רגל ראשון, כי דרוש רגל שני, והיה כך רגל שלישי. כ"א

כד ד למה אסרה תורה להחזיר גרושה משנישאת, וי"ל שאם לא כן היה עוקר לא תחמוד, כי כל שהיה רואה לעניי אשה יפה היה נותן לבעלה ממון רב כדי לגרשה, והיה אומר מה מוזק לך לאחר שאשאנה

1. רוקח עמ' רלה. 2. באבן עזרא, והוא ביאור על דברי רש"י שכתב כמו כלי זיינדך. 3. פ"י הרא"ש ע"פ תנחומא במדבר כג. 4. רבינו אפרים עמ' רו ופ"י הרא"ש ובעה"ט כתבו ע"פ גמ' מכות כג, א משום ידע שור קונהו וזה לא הכיר בוראו ופשע.

עטרת פרשת כי תצא זקנים קמא

לשטום יעקב לפי שאלפז היה תלמידו
של יעקב. כ"א

כה יח אשר קרך. לשון טומאה כמו
מקרה לילה⁷, כלומר ששכב
עמלק עם ישראל משכב זכור. כ"א

ויזנב בך כתוב זאת ז'כרון ב'ספר
ו'שים ב'אזני (שמות יז יד). ר"ת
זכוב⁸, והוא כתוב בסדר בשלח, וכאן
כתיב זנב' בך' בל' ס"ת כלב מלמטה
ולמעלה כמו זכוב וכלב להוטים אחר
הדם, כך היה עמלק להוט אחר דם
ישראל⁹. כ"א

כה ט וחלצה נעלו וגו' וירקה
בפניו. וא"ת למה הקדים
חליצה ליריקה לומר שנופלת לפניו
לכתחילה ואומרת אדון חוס עלי וקחני
ואשלוף נעלך, והוא אומר לא חפצתי
אז היא אומרת כיון שאינך חפץ בי גם
איני חפצה בך וירקה בפניו בבזיון⁵. כ"א

כה יז זכור את אשר עשה לך
עמלק. כי עשו לא ציוה
לאליפו לשטום ליעקב אלא ציוה
לעמלק, וישטום גימטר' לעמלק
צוח⁶, ולכך סמך כל עושה עול זכור
את אשר עשה כי עשו ציוה לעמלק

סליק כי תצא

5. פענח רזא וחזקוני. 6. רבינו אפרים עמ' צא, וכן הוא בהדר זקנים ס"פ בשלח בשם
מדרש, וכ"ה ברוקח פ' תולדות עמ' רטו. 7. תנחומא כי תצא ט. 8. רבינו אפרים עמ'
רלב. 9. ע"פ תנחומא כי תצא ט שנמשל עמלק לכלב וזכוב.

פרשת כי תבא

שנאמר (איוב ה ז) אדם לעמל יולד.
כ"א

כז ב ושרת אותם בשיד. שיהא חלק
לכתוב עליהם התורה ולא יהא
חריצין בין זה לזה. כ"א

כז ה לא תניף עליהם ברזל. אם
תאמר כיצד כתבו עליהם עדיין
לא היה להם שמיר⁴, י"ל מדכתיב
ושרת אותם בשיד על השיד היו
כותבים. כ"א

כז טו וענו כל העם ואמרו. בכולהו
כתיב ואמרו, וכאן וענו משום
דהוי יחוד השם⁵. כ"א

כז כו ארוד אשר לא יקים. אפי' עם
הארץ בכלל, וכן במידה טובה
עין חיים למחזיקים בה ללומדיה לא
נאמר אלא למחזיקים בה אפי' עם
הארץ מחזיק בספר תורה יש לו שכר⁶.
כ"א

כח סד ועבדת שם אלהים
אחרים. זה צלמו של
נבוכדנצר שהכריח כל ישראל לעבוד

כו ב מראשית. ולא כל ראשית, ואין
חייב בבכורים אלא ז' מינים,
לכך נאמר כאן ארץ [ו]נאמר (להלן)
[לעיל] (דברים ה ח) ארץ חטה
ושעורה¹, כיון שילפינן מג"ש מארץ
ארץ א"כ מה צריך [מ]ראשית ולא כל
ראשית, וי"ל דאי לאו מראשית הוה
ילפינן ארץ מלא יחמוד איש את ארצו
מה להלן בכל פירות אף כאן בכל
פירות. כ"א

שם וע[ור] י"ל אשר תביא מארצך.
למעוטי פירות שבחוצה לארץ.
כ"א

כו ג הגדתי היום לה' אלהיך.
קשה למה הוציא עצמו מן
הכלל שאמר ה' אלהיך, וקרי ליה
התם (הגדה של פסח) רשע, וי"ל
כאן אמר נשבע ה' לאבותינו החזיר
עצמו לכלל, לכך גר מביא ואינו
קורא שאינו יכול לומר לאבותינו².
כ"א

כו ז עמלנו. אילו הבנים (הגדה של
פסח) לשון עלם, עמלנו כמו
עלומינו³, ומצינו עמל אצל לירה

1. ע"פ ירושלמי ביכורים פ"א ה"ג. 2. ביכורים פ"א מ"ד. 3. כמו כמה תיבות
המתחלפות כבש כשב, שמלה שלמה. 4. פי' ולא היו האבנים חלקים. 5. כנראה כוונתו
להרמת קול ככתוב בפ' ביכורים ע"פ וענית ואמרת. 6. עיין רמב"ן כאן.

עטרת פרשת כי תבא זקנים קמוג

לאותו צלם חוץ מהנניה מישאל [שם] צ"ח תוכחות אמורין כאן
ועזריה. כי"א
כבשים בחג הסוכות לבטל
הקללות⁷, וזהו שכתוב (שה"ש ה י)
דודי צח ואדום להגן מפני צ"ח
קללות. כי"א

[והיה אם לא תשמע] ח"ץ קללות
שהן חצים, גהנם בנימטר'
צ"ח, כי אתה ה' טוב וסלח על צ"ח
קללות לסלוח. כי"א

סליק כי תבא

פרשת נצבים

כט יח והתברך בלבבו. כלומר מעבר להרי חשך ונהר סמבטיון ושוב
יתגדל ויתברך בלבבו לאמר לא חזרו, ולפי שהשלכה גדולה
לית דין ולית דיון. כ"א השליכם לכך הל' גדולה. כ"א

כט כז וישלכם. הל' גדולה, לפי ל ג ושב ה'. הוא בעצמו יושיבך.
שהשליך עטרת השבטים כ"א

סליק נצבים

פרשת וילך

לא ב לא אוכל עוד לצאת ולבוא. לפי שיתאוה למיתה, כי ראה הקב"ה
פרש"י נתעלמו ונסתתמו ממנו שקשה לו למות, אמר הקב"ה אקח
מסורת החכמה, פי' שכח תלמודו, וי"ל תורתו ממנו ויתאוה למות. כ"א

סליק וילך

1. ברוקח עמ' רנט וברבינו אפרים עמ' רכ ובפענה רזא, וז"ל בעה"ט ל' גדולה וחסר י'
לומר שאין השלכה כזו ל' השבטים.

פרשת האזינו

לב מד הוא והושע בן נון. פרש"י	לב מא אם שנותי. כלומר אם
שבת של דיוזוגי היה, פי'	אשנה ברק חרבי על
הערוך שנים זוגות ודיו היינו זוג,	אומות להכותם שני פעמים אפי'
שמעתי שבת של דיו זוגו היתה ניטלה	בפעם אכלם, ותאחז במשפט עד
רשות מזה וניתנה לזה, פי' משה נולד	עכשיו היה מדתי לאחוז בחבל
בשבת ומת בשבת, ובאותו שבת ניתן	משפט שלא לגמור הדין כמו
ממשלתו ליהושע, וזהו דיו זוגו פי' דיו	שביקש אברהם (בראשית יח כה)
פי' שנים. כי"א	השופט. כי"א

סליק האזינו

פרשת וזאת הברכה

לג ג כל קדושו בידך. פי' מוסרין
 עצמן בידך וסובלין ייסורין
 בשבילך¹. כ"א

לג יט ושפוני טמוני חול. פי' רש"י
 כסוי טמוני חול טרית וחלזון
 וחוכית לבנה, טרית פי' טוניני"א, חלזון
 דמיונו כדג וצובעים תכלת בדמו לפיכך
 דמיו יקרים, וחוכית כמו צלוחית. כ"א

לג ז וזאת ליהודה. מהו וזאת והלא
 לא נאמר כן באחרים, י"ל
 התפלל והברכה שהתפללתי על ראובן
 ואל [וגו'] ויהי וגו', וזאת תהיה ליהודה
 כדמפרש ואל עמו תביאנו, ידיו רב לו
 ואל יצטרך לעם אחר². כ"א

לג כב יזנק מן הבשן. פרש"י
 כתרגומו, שהיה חלקו יוצא
 ממערת פומיים. כ"א

לג ט האומר לאביו ולאמו לא
 ראיתיו. לפי כשגדל אז שמים
 אותו במקדש ללמוד תורה והיינו פרחי
 כהונה ואת אחיו לא הביר וגומ' כי
 עסק בעבודת ה' יום וליל כדכתיב כי
 שמרו. כ"א

לג כד יהי רצוי אחיו. פרש"י שהיה
 מרצה לאחיו בשמן אנפיקינון,
 והוא שמן שלא הביא שלישי, ד"א יהי
 רצוי אחיו פי' רש"י פעם אחת נצרכו
 אנשי לודקאה לשמן מינו להם
 פולמוסמוס פי' הערוך לשון שר
 ושלטון וממשלה. כ"א

שלים סדרא דפרשה הברכה, ותכל ותשלם כל המלאכה, תהלה
 לא'ל בכל ערוכה, נשלם חומש חמישי אלה הדברים, תמיד יתגדל
 ויתקדש אלהי העברים.

1. פענח רזא והדר זקנים. 2. דעת זקנים ופי' הרא"ש.

שיר השירים

אתחיל שיר השירים בשם משפיל ומרים והוא קרננו ירים¹

פרק א

ואחת בעולם הבא, נשיקה בעולם הזה
ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב ז),
ולמחר⁸ נאמר (יחזקאל לו יד) ונתתי
רוחי בכם וחיייתם.

ישקני מנשיקות פיהו מלה"ד למלך
שהיה לו מרתף יין נכנס לו
אהוב מוגז לו כוס, שני מוגז לו כוס, וכן
שלישי, וכן רביעי, בנו נותן לו כל
המרתף, כך בא אדם ונתן לו ז' מצות
שנאמר (בראשית ב טז) ויצו ה' על
האדם וגו', ולנח ציוה על אבר מן
החו, לאברהם על המילה, וציוה
ליהודה יבום, עד שבאו ישראל ניתנה
להם רמ"ח עשה ושם"ה לא תעשה⁹.
ד"א ישקני לשון זיון ומהרה ודיבוק,
זיון שנאמר (תהלים עח ט) נושקי רומי

א א שיר השירים. עשר שירים,
שירת אדם, שירת אברהם,
שירת הים, שירת הבאר, שירת משה,
שירת יהושע, שירת דבורה, שירת דוד,
ושיר השירים, ושיר לעולם הזה² ושיר
לעולם הבא שירו לה' שיר חדש, שיר
השירים משובח מכולם, כל³ השירים
תחילתן שבה וסופן גנאי או תחילתן
גנאי וסופן שבה, השיר שאמרו ישראל
על הבאר תחילתו שבה וסופו גנאי,
האזינו תחילתו גנאי וסופו שבה⁴, כל⁵
שירים שאמרו⁶ מלך, בן נביאים, חכם,
נשיא בן נשיא, וחכמים אומרים מהר
סיני מתנה⁷.

א ב ישקני מנשיקות פיהו שתי
נשיקות הן אחת בעולם הזה

1. פתיחה זאת כולל הסיימות שבסוף שה"ש ורות כנראה כתיבת המלקט, כי לא מציינו
דוגמתם במדרשי חז"ל. 2. במדרש זוטא שם: לא נזכרו ג' תיבות אלו ושיר לעוה"ז.
3. שם: שכל. 4. שם מוסיף: שיר השירים שבה שבחים. 5. שם: שכל. 6. שם: שנאמרו
אמרום נביאים בני הדיוטות, אבל שה"ש אמרו מלך, נביא בן נביא. 7. שם: נתנה. 8. שם:
נשיקה לעוה"ב שנאמר. 9. בשה"ש רבה פ"א טז קצת בשינוי.

קשת¹⁰, א"ר¹¹ מצינו דברי תורה שנמשלה כזיין מה זיין זה מתקיים על בעליו כך דברי תורה מתקיימים על מי שעמל בהם. בשם ר' אחא¹² משמע ליה מרוממות א"ל בגרונם והרב פיפיות בידם חרב שאוכלת משני צדיה שני עולמות¹³.

כי טובים דודיך מיין. אלו דברי תורה שמשמחין¹⁴ את ישראל, מה יין תנחומים אף דברי תורה תנחומים.

כי טובים דודיך מיין. דברי תורה דומין זה לזה כד"א או דודו או בן דודו יגאלנו¹⁵. ד"א נמשלה תורה ליין שמן דבש מים וחלב, מים מניין שנאמר (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים, מה מים חנם לעולם אף דברי תורה כן¹⁶, מה מים חיים לעולם אף דברי תורה כן, מה מים מטהרין אף דברי תורה כן, מה מים באים בקולות אף דברי תורה כן נתנו בקולות, מה מים

מלבנין הכגד אף דברי תורה כן מלבנין הדבר¹⁷, מה מים משיבין נפש האדם אף דברי תורה כן משיבת נפש, מה מים יורדין טפין ונעשו נחלים גדולים אף דברי תורה כן היום פרק למחר ב' עד שנעשה כמעין נובע, ומה מים אם אין צמא להם אינם ערבים לו כך אם אין אדם תאב לדברי תורה אינם מתערבין בגופו¹⁸, מה מים אין דרך להניחם אלא בכלי חרש ולא בכלי כסף וזהב אף דברי תורה כן אם אין אתה משפיל עצמך לא יתקיימו בך, מה מים מניחין הגבוה ויורדין (לאיש) [למקום] נמוך אף דברי תורה כן אינן מתקיימין אלא בנמוך מעצמו, מה מים אין אדם בוש לומר לקטן הימנו השקני מים כך אין אדם בוש לומר לחברו למדני פרק או פסוק, מה מים אם אדם הולך בו ואינו יודע גובהה ועומקה מיד הוא נמבע אף דברי תורה כן מי שאינו עמה כנוהג וכשורה מיד הוא מתגנה ומת¹⁹, על זה אומר אוי לו לרבנות שקוברת בעליה²⁰,

10. בשה"ש רבה מביא פסוק מדבה"י א יב נושקי קשת מימינים ומשמאילים. 11. בשה"ש רבה ר' שמעון בר נחמן. 12. בשה"ש רבה ר' חנא בר אחא. 13. בשה"ש רבה מה החרב שהיא אוכלת משני צדיה כך תורה נותנת חיים בעה"ז וחיים לעה"ב. 14. שם: שנתן לישראל, והנוסחא כאן עדיפא. 15. בשה"ש רבה א יח: דודין זה לזה קרובין זה לזה. 16. קטע זה מה מים חנם וכו' איננו בשה"ש רבה א יט. 17. קטע זה מה מים מלבנין וכו' איננו בשה"ש ר א יט. 18. בשה"ש ר א יט: כך התורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו. 19. בשה"ש ר א יט: ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע כך ד"ת אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע. 20. קטע זה: על זה אומ' אינו בשה"ש ר שם.

מה מים מגדלים צמחים אף דברי תורה כן מגדלת לומדיה, אי מה מים מבאישים את הקנקן אף דברי תורה כן, [ת"ל יין מה יין כל זמן שהוא מתיישן בקנקן משתבב כך ד"ת כל זמן שהם]²¹ מתיישנין בגוף הם משתבחין והולכין, אי מה מים אין נכרין בתוך גופו של אדם אף דברי תורה כן, ת"ל יין מה יין ניכר [בגוף]²² אף ת"ח ניכרין, אי מה יין מעדן הגוף אי מה דבש יש בו קצרו' קצרו' אף דברי תורה כן ת"ל חלב²³.

א ג לריח שמניך. יש שמן שיש לו ריח ואין לו מראה, יכול אף דברי תורה (ש)יש להם טעם ואין להם מראה (יכול אף דברי תורה אין להם מראה) ת"ל שמן תורק שמך²⁴.

לריח שמניך טובים. שני שמנים אילו רמ"ח מצות ושם"ה לא תעשה²⁵. לריח בנימי רמ"ח. ד"א מה השמן אור כך דברי תורה אור שנאמר (משלי ו כג) ותורה אור²⁶.

על כן עלמות אהבוך. על שעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה²⁷. ד"א בורות אהבוך²⁸. ד"א אילו הגרים²⁹.

א ד משכני אחרוך נרוצה. מי שמשכני נתן³⁰ ביד חבירו הוא דין³¹ שלא בטובתו, כך נעשו ישראל משכון להקב"ה.

הביאני המלך חדריו. מלמד שעתיד הקב"ה להראות לישראל גנוי המרום והחדרים שבשמים, א"ר יוד³². הרי אתה למד מיעקב שאמר לו המקום (בראשית לה א) קום עלה בית אל ושב שם, מלמד שהראה (לה) [לו] הקב"ה³³ עלייה והראהו עליות שבמרום. ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדריו ג"ע מכאן הם אומרים כמעשה הרקיע הן מעשה ג"ע, כשם שהרקיע עשוי שורות שורות של אילנות (ממזורים) [מאירים]³⁴ ככוכבים מכאן הן אומרים כשם שהגלגל הזה של חמה נתון באמצע הרקיע כך עץ חיים נתון באמצע ג"ע, אף³⁵ עץ חיים ת"ק שנה,

21. תוספת זו משהש"ר שם. 22. כנ"ל. 23. כל המאמר בשהש"ר א יט בעוד שינויים. 24. שם במדרש זוטא מסיים בה: כשמן שמריקים אותו מכלי אל כלי וריחו הולך ומראהו נאה כך דברי תורה. 25. בשהש"ר א כ בשינוי לשון. 26. בילקו"ש רמז תתקפא: א"ר ברכיה כשם שהשמן מאיר כך התורה מאירה. 27. בשהש"ר א כב. 28. כנ"ל. 29. כנ"ל. 30. במדרש זוטא: נתון. 31. שם: הוא רץ אחריו שלא בטובתו. 32. שם: א"ר יעקב, וצויין בהערות דברמב"ן הגי' א"ר יהודה. 33. שם: עליה למעלה מעליה והראה אותו חדרים שבמרום. 34. שם: של יריעות מאירים. 35. שם מוסף: רבי מאיר אומר מה לגלגל

לפי שבחנה בו הוא נתרצה לה, הקב"ה לא כ"ש שאנו בוחרים בו, על זה נאמר נגילה ונשמחה בך⁴², אמ"ר כל התורה ב"ך אותיות⁴³, נתת שמחה בלבי, וכן מצינו כשנגלה הקב"ה⁴⁴ ומלאכי השרת עמו, בררוהו מכל מלאכי השרת שנאמר (דברים לג ב) ואתה מרכבות קדש, רכבות שאין להם מגיין.

נזכירה דודיך מיין. אילו הן האבות כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשי האבות וזכונם באה לפניך יותר מניסוך היין. מישרים אהבוך. ביושר לב אהבוך⁴⁵.

א ה שחורה אני ונאווה. שחורה אני בפניי⁴⁶, ונאווה בפני קוני, שחורה אני בסניני, ונאווה בקבלת התורה⁴⁷, שחורה אני כל ימות השנה, ונאווה אני ביום הכפורים⁴⁸.

שחורה אני ונאווה. שחורה אני בפניי⁴⁹, ונאווה אני בקוני,

(כנגד) וכל פילוג³⁶ מי בראשית יוצאין מתחתיו שנאמר (תהלים א ג) והיה כעין שתול על פלגי מים מה מצינו מי בראשית יוצאין מתחת עין היים אף העליות שבמרום סמוכות לגלגל חמה, לכך נאמר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, אמרו ישראל להקב"ה³⁷ כך נשמח מכל המתנות שנתת לנו, מלה"ד למלך שאומר לאשתו אי אפשרי בך הרי כל שלי לפניך³⁸ מל³⁹ מה שתרצי וכל כלי טוב שאת יודעת וצאי לבית אביך, מה עשתה זאת האכילתו והשקתו וקראת לעבדי בית אביה כשהוא ישן ואמרה להם קחו זה לבית אבי עם ממת⁴⁰, וכיון שניע[ו] משנתו אומר מי הביאני כאן אומרת לו אני, אומר לה ומה ראית, אמרה לו אתה אמרת לי ליקח כלי היפה שבכאן שאולוך לבית אבי, נסתכלתי בכל קנייניך ולא מצאתי כלי חמדה⁴¹ ממך, כך אומרת כנסת ישראל להקב"ה (תהלים קיט עב) טוב לי תורת פך מאלפי זהב וכסף, ומה בשר ודם זאת

החמה ת"ק שנה אף עין החיים וכו'. 36. שם: פלוגתא. 37. שם: לפני הקב"ה כך אנו שמחים, אולם הנוסחא שלפנינו בך עדיפא. 38. תיבות הרי כל שלי לפניך ליתא שם. 39. שם: טלי כל מה שתרצי כל כלי טוב. 40. שם מוסיף: והוליוהו לבית אבא. 41. שם במדרש זוטא מוסיף: יותר. 42. מתיבות מה בשר ודם עד כאן אינו נמצא שם, ובשהש"ר (א לא) איתא כל המשל הזה בעובדא שהיה אצל רשב"י וגם תיבות אלו ובשינויים. 43. בשהש"ר א לב בשינוי לשון. 44. שם מוסיף: בהר סיני. 45. שם: בשינוי נוסח קצת. 46. בשהש"ר (א לה) בפני עצמי. 47. בשהש"ר שם: שחורה אני בחורב שנאמר יעשו עגל בחורב ונאווה אני בחורב שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. 48. בילקו"ש רמז תקפב. 49. כל המאמר בשהש"ר א לה ושם איתא בפני עצמי.

שחורה אני שנאמר (עמוס ט ז) הלא כבני כושיים אתם לי, שחורה אני במצרים שנאמר (תהלים קו ז) וימרו (בי הכנים) על ים בים סוף, ונאווה אני במצרים כדם פסח ודם מילה, שחורה אני במרה שנאמר (שמות טו כד) וילונו העם, ונאווה אני במרה שנאמר (שם טו כה) ויצעק (העם) אל ה', שחורה אני ברפידים⁵⁰ שנאמר ויבן שם מזבחת, שחורה אני בחורב שעשו עגל בחורב, ונאווה אני בחורב בקבלת התורה, שחורה אני במדבר כמה ימרוהו במדבר, ונאווה במדבר בהקמת המשכן, שחורה במרגלים, ונאווה ביהושע, שחורה אני בשיטים, ונאווה בפנחס, שחורה אני במלכי ישראל, ונאווה במלכי יהודה, ומלכי יהודה נמי היו שחור' אלא אם היו כשחורה שלי כך, כנאין שלי על אחת כמה וכמה⁵¹, אפי'⁵² אחאב [שנא' ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וגו']⁵³ ויצום, כמה התענה ריב"ל אומ' ג' שעות, מהו ויהלך אט א"ר⁵⁴ שהלך יחף, ד"א שחורה אני כל השנה ונאווה אני ביום כפור⁵⁵.

שחורה במרגלים ונאווה ביהושע, שחורה בשיטים ונאווה בפנחס, שחורה בנוים ונאווה בשבת, שחורה בעולם הזה ונאווה בעולם הבא⁵⁶.

בנות ירושלים. א"ר⁵⁷ עתידה ירושלים לעשות מטרופולין לכל המדינות.

ארץ ארץ ישראל נמשלה לנקבה, מה נקבה טוענת ופורקת וחוזרת וטוענת ופורקת ושוב אינה טוענת, כך ישראל נשתעבדו ונאלו לסוף נגאלו ואינם משתעבדים לעולם⁵⁸.

באהלי קדר. מה אהלי קדר סמרטוטין מבחוץ ואבנים טובות ומרגליות מבפנים, כך ישראל נראין כעורים ושחורים מבחוץ ומלאים מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות, אי מה אהלי קדר אין טעונין כביסה אף ישראל כן, ת"ל כיריעות שלמה מתלבנות וחוזר ומתלבנות אף ישראל כן כל מה שישראל (מתלבני')

50. שם בשהש"ר: שנא' ויקרא שם המקום מסה ומריבה, ונאווה אני ברפידים שנא' ויבן משה מזבחת ויקרא שמו ה' נסי'. 51. שם בשהש"ר אחרי ונאווה אני במלכי יהודה כתוב: אם בשחורים שהיו לי כך אני נאווה בנביאים שלי עאכ"ו. 52. בשהש"ר א לו: שחורה אני מדבר באחאב. 53. כן הוא בשהש"ר שם. 54. שם: ריב"ל אמר. 55. שם: שחורה אני כל ימות השנה. 56. שהש"ר א לה-לו. 57. בשהש"ר א לז א"ר יוחנן. 58. בשהש"ר א לח איתא המאמר הזה ע"פ בנות ירושלם ר' ברכיה וריב"ל למה נמשלו ישראל כנקבה.

[מתלככים] כל ימות השנה מתכבסין ביום הכפורים⁵⁹.

כאחלי קדר. מה אחלי קדר נבזין מחוץ נכנס אדם לתוכו הרי הן מלאים כל טוב, כך ישראל האומות מבזין אותן והם מלאים מצות⁶⁰.

א ט לסוסתי ברכבי פרעה. ששש הקב"ה לאבד מצרים⁶¹.

לסוסתי ברכבי פרעה. מלמד שהראה לפרעה סוסיות נקבות ורצו אחריהן כל סוסים רבים בים⁶².

א י נאזו לחיידך. מה לחיים נבראו לדבר ולאכול, כך לא נבראו אלא לדברי תורה⁶³.

א יב עד שהמלך במסבו. פי' עד שהשכינה בשמי מרום אמרו ישראל נעשה ונשמע⁶⁴, א"ר יהושע בן לוי אלו הייתי אצל הר סיני הייתי אומר למקום רבנו של עולם עקור יצר הרע תחילה ואח"כ תן לנו את התורה⁶⁵.

עד שהמלך במסבו. עד שהזקיה וסיעתו מסובין ואוכלין פסחיהן כבר (מלכים ב יט לה) ויצא מלאך ה' ויד במחנה אשור⁶⁶.

א טו הנך יפה רעיתי. כמתן הצדקה ובגמילות חסדים. רעיתי

כשאתם הולכים בדרכי הרי אתם אוהבי ורעי, מה דרכו של המקום לעשות צדקה לכל באי עולם, וחנן ורחום ואוהב צדקות⁶⁷, והנותן צדקה יכול מקבל פני שכינה בכל יום שנאמר (תהלים פט טו) חסד ואמת יקדמו פניך, והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (ישעיה נח יד) יכול במירוץ ת"ל (ישעיה לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום יכול לשעה ת"ל (שם שם) ועבודת הצדקה וגו', מניין שבשבועה ת"ל כי פי ה' דבר, הרי כ"ד ברכות לנותני צדקה כנגד כ"ד קללות למונעי צדקה.

שם המונע[עצמו מן ה]צדקה מפסיד מ"ח (קללות) [חלקים] ומרחק ממנו כ"ד ברכות ומדבקת בו כ"ד

59. כשהש"ר א לח ובשינויים. 60. במדרש זוטא ובשינויים. 61. כשהש"ר א נ, ובמדרש זוטא ובשינויים. 62. כשהש"ר א מח ובמדרש זוטא ובשינויים. 63. ילקוט שמעוני רמז תקפג. 64. במדרש זוטא ובילקו"ש רמז תקפג קבלו עליהם ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' וגו'. 65. במדרש הגדול פר' ואתחנן פסקא קצח בשם ר"י בן קרח בשני לשון. 66. שהש"ר א נז. 67. עד כאן במדרש זוטא, ומכאן עד יכול בטירוף אינו שם, ומיכול וכו' עד סוף המאמר במדרש זוטא באותו פסוק ובמרחק רב ביניהם.

קללות, הנותנים צדקה נקראים פרנסים למקדש שנאמר הנך יפה רעיתי במתן הצדקה הנך יפה בנגמילות חסדים, רעיתי ואין רעיתי אלא פרנסים מעלה אני עליכם כשאתם פרנסים כביכול לי אתם מפרנסים ע"כ מצדקה⁶⁸.

מנחת בת זוגה אף ישראל אינם מניחים הקב"ה, מה (ישראל) [יונה] אפי' שאתה נוטל גזליה אינה מנחת שובך שלה אף ישראל דרך תפלתן דרך בית המקדש אע"פ שחרב⁷⁰.

עיניך יונים. מה תורה תמימה אף ישראל תמימים⁶⁹, מה יונה אינה

א טז ערשנו רעננה מה ממה זו לפריה ורביה אף בית המקדש מפרה ומרבה ישראל⁷¹.

פרק ב

ב ג ופריו מתוק לחבי. לחיכי ולא לאומות העולם¹.

ב ה כי חולת אהבה אני מה החולה הזה שהוא מצפה לרווחה כך הדור הזה מצפה לגאולה.

ב ד ודגלו עלי אהבה. א"ר זירא² שנים חברים יושבים ועוסקים בתורה אפי' אינם אומרים בית אב של הלכה ערב להקב"ה שנאמר ודגלו עלי אהבה, אפי'³ תינוק שקורא למשה מנשה ולאחרן הרן ודגלו עלי אהבה.

ב ו שמאלו תחת לראשי. אלו לוחות ראשונות, וימינו תחבקני אלו לוחות אחרונות. ד"א שמאלו תחת לראשי זה ק"ש, וימינו זהו המוזהר. ד"א שמאלו סוכה וימינו לולב⁴.

68. במדרש זוטא. 69. בשהש"ר א סג: יונים, מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים. 70. בשהש"ר שם, אבל מסיים: כך ישראל אע"פ שחרב בהמ"ק לא בטלו שלש רגלים בשנה. 71. בשהש"ר א סו בשינוי.

1. שהש"ר ב יא. 2. בשהש"ר ב יג: ר' יונה אמר שני חברים שעוסקין בדברי הלכה זה אומר בית אב של הלכה וזה אינו אומר בית אב של הלכה אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. 3. בשהש"ר שם: א"ר יששכר תינוק שקורא למשה משה לאהרן אהרן לעפרן עפרן אמר הקב"ה ולגלוגו עלי אהבה, וראה במתנות כהונה שפי' שקורא משה בשינוי נקודות. 4. בשהש"ר ב יז בשינויים.

ב ז בצבאות או באילות השרה. ב יד יונתי בחגוי הסלע. זו כנסת אם מרדתם על המלכויות הרי דמיכם מותר כצבי וכאיל⁵.

ב ט הנה זה עומד אחר בתלנו. בין שהמקדש חרב ובין שאינו חרב אין השכינה (זעה) [זזה] מכותל מערב⁶.

ב י קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך. זו היא הגאולה שאין אומרים לאדם [קום]⁷ אלא אם כן יושב ואנו בעונות יושבים בגלות והקב"ה ישלח משיחנו ויחוק דינו⁸.

ב יב עת הזמיר הגיע. של מלכויות שנאמר (ישעיה כה ה) זמיר עריצים יענה⁹.

ב יז ונסו הצללים. צללים קשים דמיט ולבנים¹³.

פרק ג

ג ד אחזתיו ולא ארפנו. זה היה דוד ואמר¹ זה המקרא, עד שהבאתיו אל כשתפש את הגורן מיד ארונה בית אמי כשעל² ישראל להוסיף

5. במדרש זוטא. 6. בילקו"ש רמו תתקפו: הנה זה עומד אחר כחלנו אחר כותל מערבי של בית המקדש שאינו חרב לעולם וכן הוא אומר וה' בהיכל קדשו בין חרב בין אינו חרב וכו'. 7. ע"פ מדרש זוטא. 8. במדרש זוטא: שהמשיח עתיד לחזק ידיהם של ישראל שנתרפו במעשה הטוב. 9. במדרש זוטא. 10. בששה"ר ב ל: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין ליונה שברחה מפני הנץ וכו'. 11. בששה"ר ב לא. 12. במדרש זוטא. 13. בששה"ר ב לו: ונסו הצללים לא כבר העברת מהן שני צללים קשים של טיט ולבנים.

1. במדרש זוטא: ואמר זהו בית הבחירה. 2. במדרש זוטא: בשעה שעלו בני ישראל

ונמצא גולגלתו של ארונה נתונה תחת המזבה ולא רצה³ הקב"ה ליפסל קרבנותיהם.

ג ו מי זאת עולה מן המדבר. וכי מהמדבר עלו והלא ממצרים עלו, אלא מלמד חבתן של ישראל שהם חביבין לפני המקום כדבר הנמצא במדבר לקיים מה שנאמר (דברים) ימצאהו בארץ מדבר⁴.

מי זאת עולה מן המדבר בתמרות עשן. וכי כעשן היה אלא (מן) [מה] העשן הזה כל מקום שהוא הולך הוא מציר, כך היו כל האומות מצירין אותן בשעה שעלו ישראל [מ]מצרים, מקומרת מור ולבונה מכל אבקת רובל זה היה אברהם מה המור הזה ראש לכל הבשמים כך היה אברהם ראש לצדיקים, וכן הקב"ה אמר לו להקריב יצחק בהר המוריה, ולבונה זה יצחק כדרך שהן מקטירין את הלבונה על גבי המזבח כך יצחק, מכל אבקת

רובל זה יעקב שנאמר (בראשית לב כה) ויאבק איש עמו⁵.

מקומרת מור. זה אברהם, מה המור מפיה ריח באש, כך אברהם הודיע מעשיו בכבשן האש, ולבונה זה יצחק שנקרב על גבי המזבח בקומץ של לבונה, מכל אבקת רובל בזכות האבק שברגליו⁶.

ג ז הנה ממתן. זהו בית הבחירה, ששים גבורים אלו ס' אותיות שבברכת כהנים⁷.

ג ז-ח הנה ממתן שלשלמה. למי שהשלום שלו זה בית המקדש⁸, ששים גבורים סביב לה. אלו כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות הלויים וי"ב שבטים⁹. כולם אחוזי חרב. מעשה הטוב¹⁰ שנאמר ביעקב בחרבי ובקשתי. ד"א כולם אחוזי חרב. זהו המאכלת של אברהם וזכותן מלומדי [מלחמה]. [מלחמתה]

להוסיף וכו'. 3. במדרש זוטא: ולא פסל הקב"ה את הקרבנות. 4. במדרש זוטא. 5. במדרש זוטא. 6. בששה"ר ג ה: מה המור הזה אינו מפיה ריחו אלא באור כך לא הודיע אברהם את מעשיו הטובים אלא בכבשן האש, ולבונה, זה אבינו יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח, מכל אבקת רובל זה אבינו יעקב שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת, וכו' ברם וכולותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו. 7. בששה"ר ג יא: ר' ביבי בשם רבי אלעזר בר' יוסי פתר קרייה בברכת כהנים, הנה מטתו הנה מטותיו ושבתיו המד"א (חבקוק ג) שבועות מטות, שלשלמה של מלך שהשלום שלו ששים גבורים סביב לה אלו ס' אותיות שבברכת כהנים. 8. בילקו"ש רמז תתקפו באריכות קצת. 9. במדרש זוטא. 10. במדרש זוטא: מעשים טובים.

של[תורה¹¹. איש חרבו על ירכו. זהו ג ט אפריון. זה כריית העולם המולדה¹².

נברא¹⁵.

כולם אחווי חרב. שמחדדים

ג י עמודיו עשה בסף. אלו

ההרים שהם עומדים על

הארץ כמו עמודים. רפידתו זהב.

זה הרקיע, שהוא משליל¹⁶ על

עולם. מרכבו ארגמן. זה כסא

הכבוד, תוכו רצוף אהבה, אלו

האבות¹⁷.

ההלכה כחרב¹³, ד"א לשחוט

ולפשוט הקרבנות, מלומדי מלחמה

שלמדו מהקב"ה שנאמר בו (שמות טו

ג) ה' איש מלחמה. איש חרבו על

ירכו כיון שאמר משה (שם יב מח)

וכל ערל לא יאכל בו, נטלו חרבים

ונימולו¹⁴.

פרק ד

בנוי לתלפיות. יפה היה ועשיתיו

לתל ובזכות שעשיתיו תל

בעולם הזה אני עתיד לייפותו בעולם

הבא⁴.

ד א מבעד לצמתך. זה היה ציץ הכהן.

ד"א מבעד לצמתך. אימתי אתם

מש[ו]נ[ו] בחים כשאתם עושין דברי תורה¹.

ד ד בנוי לתלפיות. יפה היה ונעשה

ד ה שני שדיך. משה ואהרן, מה

השדיים חיים לתינוק כך משה

ואהרן חיים לישראל⁵.

תל. ד"א תל הוא עכשיו ועתיד

להתייפות². ד"א תל שמתפלגין בו כל

פיות³.

11. במדרש זוטא בשינויים קלים ובילקו"ש רמז תתקפז. 12. בשהש"ר ג יד באריכות

גדולה. 13. בשהש"ר ג יג: ר"מ אומר שהיו שונין הלכה כחרב. 14. במדב"ר יא ו.

15. בבר"ר ג ד: ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום בהמ"ק נבראת האורה וכר.

16. במדרש זוטא: פטלילו, ובילקוט טללו. 17. במדרש זוטא: רצוף אהבה אלו נפשות

של צדיקים שהן נתונות עמו במרום.

1. במדרש זוטא: אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתין לפני (לא עושין) [ועושין]

אגודות אגודות [מצות]. 2. בשהש"ר ד יא: חייא בר' בון אמר יופי היה ונעשה תל, אמר

הקב"ה אני הוא שעשיתיו תל בעה"ז, אני הוא שעתיד לעשותן יפיות לעה"ב. 3. בשהש"ר

שם. 4. כנ"ל בהערה 2. 5. ילקו"ש רמז תתקפח.

ד ח אתי מלבנון בלה. למה נקרא בית המקדש לבנון על שם שמלבין כל עונותיהן של ישראל⁶.

תשורי מראש אמנה. זה אברהם, מראש שנדר זהו יצחק מה הניר הזה אינו נורע אלא פעם אחת בן יצחק לא נתנסה אלא פעם אחת, וחרמון זהו יעקב, מה חרמון זה כל טוב נתון בו כך הכל מיעקב, בכורה, כהונה, לווייה, מלכות⁷.

ד ט לבכתני אחותי בלה. אתה נתת לי לב שאהיה מלך על כל בריות⁸.

ד יא נופת תמופנה שפתותיך בלה. קלי נמפי⁹ כל מי שדרוש ואין דבריו ערבים על שומעיהם ככלה נוח לו שלא לדרוש¹⁰, ד"א צריך אדם לקשט דבריו ככלה ובנעימות.

ד יב גן נעול. זה הקץ שנעלם מישראל¹¹.

גן נעול. זה הקץ שהוא נעול מלחניד¹².

גן נעול. אילו הבתולות, גל נעול אלו הבעולות. מעין (גנים) [חתום] הזכרים¹³, שרה ירדה למצרים וגדרה גדר לנשים, יוסף גדר על אנשים שלא לעבור על אשת איש¹⁴.

ד יג שלחך פרדם. פי' כשיפשוט אדם את בגדיה ימצאנה כפרדם שהוא מלא רמונים ופרי מגדים לענין דדים ושורריך וקמטים של צואר של צדדים של אשה וכיוצא בו וזה משל לענין תורה ומוני חכמותיה, ויפשט את העולה תרגום ושלה וכו' בערך שלה.

ד טו מעין גנים באר מים חיים. זהו המעיין שהמקום עתיד לטהר בו הצדיקים לקיים (ישעיה ד ד) ואת דמי ירושלים ידח מקרבה¹⁵.

6. במדרש זוטא בשינוי לשון. 7. בששה"ר ד יט: זה אברהם שכתוב בו והאמין בה' וכו' מה זה השניר שונה את הניר כך לא נתנסה יצחק וכו' כך כהונה מיעקב לוייה מיעקב מלכות מיעקב ע"כ, ולא נזכר בכורה. 8. מדרש זוטא. 9. בילקו"ש רמז תקפח: ר' יוחנן אומר מהו נופת כלה נפפי לשון יוניי הוא. 10. בששה"ר ד כב: ר"א בר' שמעון ור' יוסי בר' חנינא ורבנין ר"א אומר כל מי שהוא אומר ד"ת ברבים ואינן ערבין לשומעיהן כסולת זו שצפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן, ר' יוסי אומר כל מי שאומר ד"ת ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כרבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן, רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כרבש וחלב המעורבין זה בזה נוח לו שלא אמרן, וכו'. 11. במדרש זוטא: שהיה נעול מישראל. 12. כנ"ל. 13. שהש"ר ד כד. 14. שהש"ר שם בשינוי לשון. 15. מדרש זוטא.

פרק ה

ה ב אני ישנה ולבי ער. אני ישנה
מבית המקדש, ולבי ער בבתי
כנסיות ובבתי מדרשות¹, אחותי

ה יא קוצותיו תלתלים. אפי' קוצים
שבתורה אתה צריך ליתן דעת
עליהם⁶.

כמצרים שנתאחו לי בדם פסח וברם
מילה, רעיתי בשעה שאמרה שירה על
הים, יונתי במרה שקבלו התורה לשם,
תמתי בנעשה ונשמע².

שחורות כעורב, שמשכימים ומעריכים
לבית הכנסת משחירין לקרות
ומעריבין לשנות⁷.

ה ד-ו דודי שלח ידו מן החור. זה
שקרע הקב"ה את הרקיעים
והראה לישראל כסא הכבוד ואו ומעי
המו עליו, לשוב בתפלה אליו שנאמר
פתחתי אני לדודי בפתח שיראה לי
כסא כבודו³.

ה יב אפיקי מים. זו התורה שנקרא
מים, רוחצות בחלב שמלבנין
ההלכה כחלב, יושבות על מלאות של
תורה⁸.

ה ה ואצבעותי מור עובר שעבר
הקב"ה על אותו מרד שנאמר
(שמות לב יד) וינחם ה' על הרעה⁴.

ה יג נוטפות מור. שהן מרים למי
שהוא עובר עליהם⁹.

1. שהש"ר ה ב. 2. שהש"ר שם בשינוי לשון. 3. במדרש זוטא ע"פ ב' בסופו: וכל הירדן וכל ישראל מראין לחבוש הזה שבאפלה, והקב"ה קורע את הרקיעים ומראה לישראל את כסא הכבוד, לקיים מה שנאמר ומעי המו עליו, והיו מתפללים והוא מקבלם לקיים מה שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי. 4. בשש"ר ה ד: ואצבעותי מור עובר אעפ"כ מר עובר עבר על מררי שנאמר וינחם ה' על הרעה וגו'. 5. בשש"ר ה ה: ר' לוי בר חייתא אמר בה תלת, צח לי בשבת ואדום לי כל ימי השבת, צח לי ברה"ש ואדום לי כל ימות השנה, צח לי בעה"ז ואדום לי בעה"ב. 6. בשש"ר ה ז: ד"א ר' עזריה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם קוצים בתורה הן קוצי קוצים, ר' אליעזר ור' יהושע אומרים תילי תילים. 7. בשש"ר שם: במי הן מתקיימות שחורות כעורב, במי שהוא משכים ומעריב בהן. 8. בשש"ר ה י: על אפיקי מים שהם אפיקים על מימיהם של תורה וכו', ורוחצות בחלב אלו ההלכות שהן רוחצין אותם בשנים עד שעושים אותה נקיים כחלב, יושבות על מלאות מלאות של תורה. 9. בשש"ר ה יא: נוטפות מור עובר זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו.

פרק ו

וי מי זאת הנשקפה. מה גלגל חמה האפלה נופלת על מלכויות כשבן
ולבנה שהם באים בפרהסיא.¹ דוד בא.²

מי זאת הנשקפה כמו שחר. זו ו יא אל גנת אגוז. מה אגוז יש לה
גלות משיח, כדרך שהשחר קליפין אף ישראל יש להם מילה
יוצא לאפלה בורחת לפניו כן ופריעה.³

פרק ז

ז א שובי שובי השולמית. שכל באי שעלה אליהו על הר הכרמל וגזר על
עולם עתידין להשלים למקום המקום וקיים, כך הדלים והעניים
והמקום נותן להם את הימין כדרך בישראל כל מי שיש בידו (מצות)
שנתן להם במתן תורה.¹ [מצוה] אחת עתיד להיות גזור על
המקום והוא מקיים.³

שובי שובי השולמית. אומה ז יד ועל פתחינו כל מגדים. אלו
שמכריון לה שלום שנאמר בחורות ישראל שאוגדות
(במדבר ו כו) וישם לך שלום.²

ז ו ראשך עליך בכרמל. כדרך

1. מדרש זוטא. 2. במדרש זוטא: מי זאת הנשקפה כמו שחר, זו גאולת משיח כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מפניו, כך האפלה בורחת על המלכויות כשיבא משיח. 3. בששה"ר ו יז: ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז זה יש לו שתי קליפות, כך ישראל יש להן שתי מצות, מילה ופריעה.

1. מדרש זוטא. 2. בששה"ר ז א: ד"א השולמית אומה שמסיימים לה שלום בכל יום המד"א וישם לך שלום. 3. מדרש זוטא. 4. בששה"ר ז יח בשינוי לשון.

פרק ח

<p>ועל זה נאמר אם יתן איש כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו.</p> <p>ח יא כרם היה לשלמה. אלו ישראל כי כרם ה' צבאות, נתן את הכרם לנוטרים זה נבוכדנצר.³</p> <p>ח יג חברים מקשיבים לקולך. אלו חכמים ות"ח שהם דורשי התורה הלכות משנות אנדות.⁴</p>	<p>ח ו שימני כחותם. זהו החותם שנתן אברהם אבינו בבשרו ומל עצמו באחד בתמוז שנאמר (בראשית יח א) כחום היום. ד"א כחותם. על התפילין.¹</p> <p>ח ז מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה את התורה,²</p>
---	---

שיר השירים נשלם תהלה לאל עולם

1. בילקו"ש רמז תקצג: שימני כחותם זה אברהם שקיים המילה כחותם, על זרועך זה יצחק כשם שתפילין נדבקין בזרוע כך יצחק נדבק בהקב"ה. 2. עד כאן במדרש זוטא. 3. במדרש זוטא: נתן את הכרם לנוטרים, זה נבוכדנצר שעמד והחריב את ירושלים ושרף את בית המקדש באש והגלה את ישראל לבבל שנקראו כרם, שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל וגו' (ישעיה ה ו). 4. במדרש זוטא: אלו חכמים ותלמידיהם שהם מפרישים מקרא בפני עצמו ומשנה בפני עצמה והלכות בפני עצמן ואגדות בפני עצמן.

רות

פרק א

שנימח מן העולם, כליון. שכלה מן העולם⁴. ויבאו שדי מואב. בתחלה באו לעיירות ומצאו אותן פרוצים⁵ ואחר כך באו לכרכים ומצאו אותם מדוהקים במים ואח"כ חזרו להם ויבאו שדי מואב וישבו שם⁶.

א ג וימת אלימלך איש נעמי. אין איש אלא לאשתו, ואין האשה מתה אלא לבעלה שנאמר (בראשית מח ז) מתה עלי רחל⁷, א"ר גילים גילים וחבורות חבורות הקב"ה מביא לעולם, מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל, נאבד אחד מן החבורה ידאג כל החבורה⁸. ותשאר. נעשה שיריים⁹, ארז"ל (רות רבה ב י) אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה ממי אתה למד מאיוב

א א ויהי בימי שפומי השופטים. וז"ה (משלי יט טו) עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב, לפי שנתעצלו ישראל לעשות תשובה שלימה מהן עובדים להקב"ה ומהם עובדים לע"ז על זה נאמר ונפש רמיה תרעב¹, אמר ר' כל מקום שנאמר ויהי צרה היא והיה שמחה, ויהי רעב בימי דוד ג' שנים שנה אחר שנה ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם וא' לעתיד לבא לא רעב ללחם ולא צמא למים². הוא ואשתו ושני בניו. הוא עיקר ובניו מפלים לו וכן אשתו³.

א ב ושם האיש אלימלך. כלומר אלי תבוא מלכות, ושם אשתו נעמי. שהיו מעשיה נאים ונעימים, מחלוץ.

1. ברות רבה א ב: ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שופטים תפיל תרדמה, ונפש רמיה תרעב ע"י שהיו מרמים להקב"ה מהם עובדים לע"ז ומהם עובדים להקב"ה הרעיבן הקב"ה ברעבון בימי שופטיהם.
2. ברות רבה א ד באריכות וביתר שלימות.
3. רות רבה א ה. 4. עד כאן ברות רבה ב ה. 5. פרוצים בעבירות כ"ה ברות רבה. 6. רות רבה ב ו. 7. ברות רבה ב ז: מת האיש מי מחסרו אלא אשתו שנא' וימת אלימלך איש נעמי, מתה האשה מי מחסרה אלא בעלה שנא' ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל. 8. ברות רבה ב ח: א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק וכו' בשינוי לשון קצת. 9. ברות רבה שם: נעשית היא שירי מנחות.

ד' מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ד' גבורים [שנאמר] (שמואל ב' כא כב) ארבעת אלה ילדו להרפה בגת¹⁶.

אשה בית אישה. מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בית אישה¹⁷.

א יב גם הייתי הלילה. מלמד דרך ארץ שאין תשמיש אלא בלילה, וכן (אסתר ב' יד) בערב היא באה¹⁸.

א יג **אל בנותי.** אללי בנותי, כי מר לי מאד מכס בשבילי כי בבעלי ובכנני יצאה יד ה',¹⁹ ובנין אב לכולם (שמות ט א) הנה יד ה' הויה²⁰.

א יד ותשק ערפה לחמותה וגו'. כל נשיקה של (תפלה) [תפלות] בר מן תלת, נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות, נשיקה [של] גדולה נשיקת שמואל ויצוק על ראשו וישקו (שמואל א' י א), נשיקה [של] פרקים ויפגשו בהר האלהים וישק לו (שמות

וממצרים, ואף כאן מתו בתחילה גמליהם סוסיהם חמוריהם ואח"כ וימת אלימלך¹⁰.

א ו כי פקד ה' את עמו לתת. כשישראל אין זכאין אף הוא עושה בעבור שמו הגדול, וכשישראל זכאין אף הוא עושה בעבור עמו ונחלתו¹¹.

א ז ותצא מן המקום. וכי לא יצא[ה] אלא היא והלא כמה גמלים וחמורים היו לה ולמה אמר בלשון יחיד ללמדנו פנה זיוה פנה הדרה, וכן ביעקב (בראשית כח י) ויצא והלא כמה גמלים היו לו עד שדרף אליפו אחרי¹².

ותלכנה בדרך לשוב. א"ר יוחנן עברו על שורות התורה והלכו ביום טוב, ד"א ותלכנה בדרך עוסקות בהלכות גרים¹³.

א ח לכנה שובנה אשה לבית אמה. לכת אומתה¹⁴.

א ט ומצאן מנוחה. אחת מצאה, שתיים לא מוצאות¹⁵, א"ר יצחק

10. שם באריכות. 11. רות רבה ב יא. 12. רות רבה ב יב. 13. רות רבה ב יג. 14. רות רבה ב יד. 15. רות רבה ב טז. 16. רות רבה ב כא. 17. רות רבה ב טז. 18. רות רבה ב יז. 19. רות רבה ב יח, ושם: כי מר לי מאד מכס בשבילכם וכו'. 20. רות רבה ב כ.

עטרת רות ב זקנים קסג

ד כז, נשיקה [של] פרישות ותשק ערפה²¹.
 שהשוה הכתוב רות לנעמי שנאמר ותלכנה שתיהם²³.

א טז אל אשר תלכי אלך. לאהל מועד לגלגל לשילה, ובאשר תליני אלין. לנה אנכי על קרבנותינו, עמך עמי. לבטל ע"ו, וא'להיך א'להי לשלם לך פעולתיך²².

א כב קציר שעורים. בכל מקום בתחיל' העומר מדבר קציר חטים בשתי' קציר סתם משמע לכאן ולכאן²⁵.
 א יט ותלכנה שתיהם. בא וראה כמה חביבין גרים לפני הקב"ה

פרק ב

ב ד והנה בועז בא מבית להם ויאמר לקוצרים ה' עמכם. ואומר ה' עמך גבור החיל, א"ר¹ גזרו בית דין למטה והסכימו בית דין של מעלה עמהם, שאילת שלום בה', ועל מגילת אסתר, ועל המעשרות, על מגילת אסתר מה עשה מרדכי ואסתר כתבו אנרות ושלאו לכל זקני הגולה ואמרו להם מקבלים [אתם] עליכם להיות עושים שני ימים טובים [האלה]

21. רות רבה ב כב. 22. רות רבה ב כד בשינוי לשון. 23. רות רבה ג ה. 24. רות רבה ג ת. 25. ברות רבה ד ג: א"ר שמואל בר נחמן כ"מ שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר, קציר חטים בשתי הלהם הכתוב מדבר, קציר סתם משמש לכאן ולכאן.
 1. ברות רבה ד ז: ר' תנחומא בשם רבנן אמר ג' דברים גזרו ב"ד של מטה וכו'. 2. כ"ה שם ברות רבה. 3. כנ"ל. 4. ברות רבה שם: ר' חלבו בש"ר שמואל בר נחמן פ"ד זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים וכו'.

מצ[מ]ערים על הפסוק הזה (ויקרא כז לד) אלה המצות אשר צוה ה' את משה אלה המצות שנוצטוונו מפי משה עד שמצאו אותם כתובים בתורה בנביאים ובכתובים, א"ר⁵ נאמ' למשה בסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, במעשרות אמר ר' בעון תרומות ומעשרות גלו, כיון שגלו נפטרו מן התרומות ומעשרות והן הן חייבו עצמן מאליהם והפרישו תרומות ומעשרות, וי"א אף על הרמה של יריחו חטאו ישראל, ולא יהושע גזר אלא שהקב"ה הסכים עמו, ונכתב בספר מה עשו אנשי [כנסת] הגדולה כתבו ספר ושטחוהו בעזרה בשחר עמדו ומצאו אותה כתובה⁷ שנאמר (ירמיה י א) ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים [ועל החתום].

ב ה ויאמר בועז אל רות וגו' וגם לא תעבורי מזה. על שם זה א"ל ואנהו (שמות טו ב). ובה תדבקין עם נערותי. אלו הצדיקים, ומנין שהצדיקים נקראו נערות שנאמר (איוב מ כט) ותקשרנו לנערותיך⁸.

ב ט עיניך בשדה. אלו הסנהרריין.
ב י ותפול על פניה. מלמד שנתנבא[ה] לעצמה שהוא עתיד להכירה בדרך ארץ¹⁰.

ב יא ויען בועז ויאמר לה הגד הגד לי. למה ב"פ, הוגד לי בבית הוגד לי בשדה. אחרי מות אישך. ואין צריך לומר קודם מות אישך. ותעזבי אביך ואמך. אלו ע"ז שנאמר (ירמיה ב כז) אומרים לעין אבי אתה¹¹, אמר ר' אבין שמענו שיש כנפים לשחר שנאמר (תהלים קלט ט) כנפי שחר, ושמענו שיש כנפים לשמש שנאמר (מלאכי ג כ) שמש צדקה ומרפא בכנפיה¹².

הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך. בחיי אישך אין כתיב כאן, לומר אשה מכבדת חמותה לכבוד בנה שהוא בעלה לפי שאין הכלה אוהבת את חמותה אלא שונאים זה את זה. ותעזבי אביך ואמך זו היא ע"ז שנאמר (ירמיה ב כז) אומרים לעין אבי אתה. וארץ מולדתך זו היא איפרכיא

5. ברות רבה שם: רב ור' חנינא ור' יונתן וב"ק וריב"ל אמרו המגילה הזאת אין נאמרה מפי ב"ד מסיני נאמרה אלא שאין מוקדם וכו'. 6. ברות רבה שם: ר' ברכיה בשם (ר') קריצפה בעון תרומות וכו', שמעון בר אבא בש"ר יוחנן אמר כיון שגלו נפטרו וכו'. 7. ברות רבה שם: ומצאוהו חתום. 8. רות רבה ד ט. 9. רות רבה ד ט. 10. רות רבה ה ב. 11. רות רבה ג. 12. רות רבה ה ד, ושם: א"ר אבון שמענו שיש כנפים לארץ שנא' מכנף הארץ זמירות שמענו, וכנפים לשמש וכו' וכנפים לחיות שנא' וקול כנפי החיות, וכנפים לכרובים שנא' כי הכרובים פורשי כנפים, וכנפים לשרפים שנא' שרפים

שלך ותלכי אל עם אשר לא ידעת
תמול שלשום. כלומר אם באתה
אצלינו אתמול לא היינו מקבלים אותך
כי עוררך) עדיין לא נתחדש הלכה
עמוני ולא עמונית מואבי ולא
מואבית¹³, והנחת כל זה ובאת לחסות
תחת כנפי השכינה.

ב יד ויאמר לה בועז לעת האוכל
גושי הלום ואבלת מן
הלחם. ר' יוחנן אומר בשש שימין
הכתוב מדבר ברוד, גושי הלום קרוב
למלכות, ואבלת מן הלחם מלחמה
של (תורה) [מלכות], ומבלת פתך
בחומץ שניטמלה מלכותו, ויצבט
לה קלי. שחזרה מלכותו. ותאכל
ותשבע ותותר. אבל בעולם הזה
ויאכל לימות המשיח ויאכל בעולם
הבא¹⁴. א"ר יצחק בא הכתוב ללמדך
שאדם עושה מצוה יעשה אותה בלב

שלם ובלב שמה, אלו היה ראובן יודע
שהקב"ה מכתוב עליו שכתב ויצליחו
מידם היה טוענו [בכתפו ו]מוליכו
אצל אביו, וכן אהרן היה יוצא לקראת
משה בתופים ובמחולות, וכן בועז לא
היה נותן לה קלי אלא עגלים
פטומים¹⁵, א"ר לשעבר אדם עשה
מצוה הנביא כותבה, אבל עכשיו
כשאדם עושה מצוה מי כותבה אליהו
ומלך המשיח, והקב"ה חותם על
ידם¹⁶, מכאן א"ר אל יניח לילך העני
מן ביתו בפחי נפש, א"ר העני עומד
על פתח העשיר והקב"ה על ימינו אם
אתה נותן לו העומד על ימינו יברכך
ואם לאו יפרע ממנו¹⁷.

ב כ ותאמר נעמי לבלתה ברוך
הוא לה' וגו' את החיים שזנן
ומפרנסן ואת המתים שנמפל להן
בתכריכין¹⁸.

פרק ג

ג ג ושמת שמלותיך עליך. וכי
ערומה הייתה אלא אלו בנדים

עומדים ממעל לו שש כנפים וכו' ע"כ, וכנפי שחר לא נזכר שם. ¹³ ילקו"ש רות רמז
תרא. ¹⁴ רות רבה ה ו בשינוי לשון. ברות רבה ה ו: א"ר יצחק בר מרין בא הכתוב
וכו'. ¹⁵ רות רבה שם: ר' כהן ור' יהושע דסכנין בש"ר לוי לשעבר וכו'. ¹⁶ עד כאן
ברות רבה שם. ¹⁷ רות רבה ה ט בשינוי לשון. ¹⁸ רות רבה ה י.
¹ רות רבה ה יב ובמדרש זוטא. ² רות רבה ה יב.

ג ז ויאכל בועז וישת וייטב. מלמד שאכל מתיקה אחר סעודתו מלמד שאין המתיקה מרגלת אלא לשם התורה³. ד"א וייטב לבו מלמד שברך אחר מזונו הטוב והמטיב⁴. ד"א מלמד שעסק בתורה⁵. ד"א בקש אשה שנאמר (משלי יח כב) מצא אשה מצא טוב. בועז גדול הדור היה ומפני שבדורו היו פרוצים בזנות ונותנין שכר הזונה מן גורנו לכך היה שוכב בגרנו⁶.

ג ח ויחרד האיש וילפת [ל] פתה בחזוית⁷ והתחיל ממשש בשערה ואמר רוחות אין לה שער, אמר לה רוחה את או אשה⁸, אמרה לו אני פנויה, טהורה או טמאה אמרה לו טהורה אני והנה אשה טהורה מכל אילו ותשכב מרגלותיו.

ג יג ליני הלילה. בעולם הזה שהוא דומה ללילה את ליני ולא איש והיה בבקר. לעולם הבא שכולו בקר אם ינאלך טוב טוב זה הקב"ה ינאל ואם לא יחפוץ לנאלך ונאלתיך אנכי חי ה'⁹ על זה נאמר טוב אחרית

דבר מראשיתו, כך הפירוש הדבר כשגם ראשיתו טוב.

ליני הלילה. מעשה באחר ששמע בת קול ואומרת (ירמיה ג כב) שובו בנים שובכים חוץ מאחר שהיה יודע כחי ומרד ב', ולמה מרד לפי שישב בשדה ובא יהודי אחד ועלה על האילן בשבת ונטל האם ואת הבנים והלך לו, אחר השבת היה יושב ושונה וראה יהודי אחר נטל את הבנים ושלח האם כיון שירד נשכו נחש ומת, אמר והכתיב (דברים כב ז) והארכת ימים והיכן אריכות ימיו ולא ידע¹⁰, דרש ר' יעקב לך לעולם שכולו טוב למען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, וי"א שהיתה [אמו] מעוברת בו ועברה על בתי ע"ז והריחה מאותו המין ואכלה והיתה מפעפע במיעיה, וי"א לשונו של ר' יהודה הנחתום ראה בפי כלב אמר מי שהיה מוצא דברים כתיקנה ילחוד עפר בשוק דומה שאין תחיית המתים ואין שכר טוב לצדיקים, ולאחר ימים מת אותו אחר כיון שנקבר ירדה אותו האש לשרוף קברו, אמרו לו לר' מאיר

3. ברות רבה ה טו: שהיא מרגלת לשון לתורה. 4. ברות רבה שם ליתא: הטוב והמטיב.
5. רות רבה שם. 6. רות רבה שם בשינוי לשון. 7. בילקו"ש רמז תרו: לפתו כחזוית.
8. בילקו"ש שם מוסיף: א"ל אשה אנכי, פנויה את או אשת איש את, א"ל פנויה אנכי, וכ"ה ברות רבה ו ג. 9. עד כאן בילקו"ש רמז תרו, וההמשך על פסוק טוב אחרית דבר מראשיתו נמצא אריכות גדולה ברות רבה ו ו. 10. ברות רבה ו ו: ולא ידע שדרשה ר"ע בצבורא למען ייטב וכו', כל העובדא שם בשינוי לשון.

שהיה תלמיד שלו קברו של רבך נשרף, הלך ופירש מליתו עליו, אמר ליני הלילה בעולם הזה שדומה ללילה והיה בבקר זה העולם הבא שהוא דומה ליום, אם יגאלך טוב זה הקב"ה שנאמר (תהלים קמה ט) טוב ה' לכל, והיה אם לא יתפוזן לגאלך וגאלתיך, אמרו ליה לר' מאיר לעלמי דאתי אתון ואמרין ליה למאן את בעי לאבוך או לרביך, אמר להון לאבא קמא ולבסוף לר', ושמעין לך הדא אמר להון ולא מתניתא היא ולא הכי תנינן מצילין תיק הספר עם הספר, ותיק תפילין עם התפילין, מצילין אלישע בן אבויה בזכות תורתו.

ג טו וימד שש שעורים. א"ר שמעון¹¹ בזכות שש שעורים עמדו ממנה שש צדיקים שכל אחד ואחד בא על ששת מדות, דוד שנאמר בו (שמואל א' טז יח) יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו, יודע נגן במקרא, גבור חיל במשנה, וה' עמו בחלכה, חזקיה (ישעיה ט ו) למרבה המשרה, יאשיה (ירמיה יז ח) והיה כעין שתול, דניאל (דניאל ה יב) כל קבל די רוח יתירא, חנניה מישאל ועזריה (דניאל א ד) ילדים אשר אין בהם כל מום, אליהו¹² ומלך המשיח (ישעיה יא ב) רוח ה' רוח חכמה.

פרק ד

אלא אפילו אלמן לאלמנה תהא בעשרה!¹

ד ז וזאת לפניכם בישראל. א"ר זה הקרה?² בישראל, אתמול הייתם

ד א שבה פה פלוני אלמוני. מכאן שאין רשות לקמן לישב אלא אם כן שיתן לו הגדול רשות, א"ר מכאן שברכת חתנים בעשרה ומן התורה לא סוף הדבר בחור (לאלמנה) [לבתולה]

11. ברות רבה ז ב: א"ר יהודה בר"ס, והמשך המאמר שם ובסנהדרין צג. בשינוי לשון.

12. אליהו לא נזכר שם.

1. ברות רבה ז ז: ויקח בועז עשרה אנשים מזקני העיר וגו' א"ר אלכסנדר מ'כן שאין רשות וכו' א"ר אלעזר בר' יוסי מיכן לברכת חתנים ב', א"ר יודן בן פזי לא סוף דבר וכו'.
2. ברות רבה ז י: ר' חנינא פתר קרא בישראל.

מקלסים על הנאולה בזה א'לי ואנהו, ועכשו על התמורה (תהלים קו כ) וימירו את כבודם כתבנית שור אוכל עשב, חזרו להיות קונים³ במנעל ובסנדל שנאמר ושלף, חזרו להיות קונים בקציצה, א"ר⁴ כל מי שהיה מוכר שדהו לנכרי היו קרוביו מביאין חביות מלאות אגוזים וקליות והיו שוברים אותם לפני התנוקות מלקטין אותם ואוכלין ואומרין נקצץ פלוני ממשפחתו ומאחותו, החזירה אמרו החזיר⁵ פלוני לאחותו, כך כל מי שנשא אשה שאינה הוגנת לו⁶ היו התנוקות אוכלין האגוזים ואומרים נקצץ פלוני ממשפחתו, גירשה אמרו חזר איש פלוני למשפחתו, חזרו להיות קונין בכסף ובשטר [ובחזקה]⁷ ושלשתן [כתובין]⁸ בפסוק אחד שדות בכסף יקנו, וכתוב בספר וחתום [הרי עדי

השטר]⁹ והעד עדים [הרי עדי חזקה]¹⁰, אמר ר' כל שקלים בתורה [סלעים]¹¹ נבניאים ליטרין, בכתובים קנטרין, חוץ משקלי עפרון שהם קנטרין.

ד ח ויאמר הגואל לבועז קנה לך וישלוף נעלו. נעלו של מי, רב ולוי חד אמר נעלו של גואל וחד אומר נעלו של בועז, א"ר מסתברא כמאן דאמר נעלו של בועז¹², אמר ר' ישמעאל מס[ת]ברא כל ימי חייו של יהויכין שבשעה שהקב"ה נותן שלוה לצדיק אינו נותן להם עד שיהלך עמם בגן עדן¹³.

ד יב ויהי ביתך כבית פריץ. אמר לפניו רבונו של עולם כל בנים שאתה עתיד ליתן [לי] יהו מן הנערה הזאת, כמו גבי יצחק, וכן [וברך] עלי את אלקנה (שמואל א' ב כ)¹⁴.

סליק ספר רות ה' יושיבני לחירות אהל ספר קהלת

3. ברות רבה שם: בראשונה היו קונין במנעל. 4. ברות רבה שם מוסיף: ומהו דין קצצה א"ר יוסי בר אבין כל מי שהוא וכו'. 5. ברות רבה שם: חזר פלוני. 6. ברות רבה שם מוסיף: היו הקרובים מביאין חביות מלאות קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין וכו'. 7. כ"ה שם. 8. כ"ה שם. 9. כ"ה שם. 10. כ"ה שם. 11. כ"ה שם. 12. ברות רבה ז יא: נראין הדברים כמ"ד נעלו של בועז שדרך הלוקח להיות נותן ערבון. 13. במדרש שמואל פרשה יח משלים: ודכוותה (מלכים ב' כה ל) וארוחתו ארוחת תמיד וגו', כל ימי חייו של מי, רב ולוי חד אמר ימי חייו של יהויכין וחד אמר ימי חייו של אויל מרודך, אמר ר' שמואל בר נחמן נראין דברים ימי חייו של יהויכין שבשעה שהקב"ה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם עוד מעתה עד שהוא מכניסה עמהו לגן עדן. 14. רות רבה ז יג באריכות.

קהלת

פרק א

א טז דברתי אני עם לבי. עשרה דברים משמשין את הלב, לב רואה, לב מדבר, לב יודע, לב שומע, לב צועק, לב מהלך, לב נופל, לב שמוח, לב מתנחם, לב עומד, לב רואה ולבי ראה הרבה, לב מדבר דברתי אני עם לבי, לב יודע לב יודע מרת נפשו (משלי יד ט), לב צועק צעק לבם אל ה' (איכה ב יח), לב נופל אל יפול לב אדם (שמואל א' יז לב), לב שמוח לכן שמוח לבי (תהלים טז ט), לב מתנחם דברו על לב ירושלים (ישעיה מ ב)¹.

פרק ב

ב ד הגדלתי מעשי. אלו הלוחות בניתי לי בתים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נמעתני לי כרמים אלו שורות שורות של ת"ח היושבים בכרם¹.
 גדולות כגון משנת ר' אושעיא ור' חייא ומשנת בר קפרא. עין כל פרי. פרי זה תלמוד שכלול בהם².
 ב ו בריכות מים. אלו הדרשנים³.
 להשקות מהם יער צומח עצים. אלו עמי הארצות⁴.
 ב ה גנות ופרדסים. אילו משניות

1. בקהלת רבה א לח נזכר שם נ"ח דברים שיש בלב, וגם אלו העשרה נזכרים שם.
 1. בקה"ר ב י מוסיף: א"ר חייא בר נחמיה וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה הא אין מדבר אלא בד"ת, הגדלתי מעשי הה"ד והלוחות מעשה אלהים המה בניתי לי בתים וכו' ככרם כדתנן זה מדרש דרש ר"א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה אלא אלו תלמידי חכמים שיושבין שורות שורות ככרם. 2. בקה"ר שם ומסיים זה התלמוד שכלול בהם. 3. בקה"ר שם: אלו הדרשות, ובילקו"ש רמז תתקסח: רבי חנינא בר פפא אמר אלו הדרשנין. 4. בקה"ר שם: יער צומח אלו התינוקות שהם למדים.

[בריכות מים] ר' היא אומר אלו סופרים ומשנים⁵. להשקות מהם אלו תלמידים⁶.
 וסגולת מלכים. כל מלכי ארץ מבקשים לשמוע דברי שלמה כסגולת המדינות⁸.

והמדינות זו מלכת שבא ותענוגות בני האדם. דימוסאות ומרחצאות וכו'⁹.

ב ט אף חכמתי עמדה לי. אמר ר' חנינא בר פפא כל תורת שלמדתי באף נתקיימה לי, אמר ר' אחא כל תורה שלמדתי במסמירין נתקיימה לי¹⁰.

ב ח גם כסף וזהב אלו דברי תורה הנחמדים מזהב, וסגולת מלכים אלו מלכי תורה דכתיב (משלי ח טו) כי מלכים ימלוכו, והמדינות אלו המדיינין על ההלכות, ותענוגות זה תענוג של ארץ ישראל, שדה ושדות אלו דייני זכרים ודייני נקבות⁷.

פרק ג

גם את העולם אמר ר' יודא⁴ ראוי היה אברהם להבראות קודם לאדם הראשון אלא אמר הקב"ה אם אברא אברהם אם יקלקל מי יבא ויתקן.

ג ה עת לחבוק לצדיקים, לרחוק מחבק מכת רשעים¹, להשליך אבנים וישלך מידיו את הלוחות (שמות לב יט)².

ג יד ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם א"ר סימון ראוי היה אדם שיחיה ויקיים לעולם, וזה ידעתי כי כל [וכו'] יהיה

ג יא את הכל עשה יפה בעתו אמר ר' תנחומה בענוותנותו ברא הקב"ה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הני לי ותו לא הני לי³,

5. בילקו"ש שם. 6. בקה"ר שם: אלו תלמידי חכמים שהם למדים. 7. בקה"ר שם ובמדרש זוטא. 8. בילקו"ש שם: לשמוע את חכמת שלמה. 9. בילקו"ש שם. 10. בילקו"ש שם, ובמדרש זוטא ר' חמא בר פפא.

1. בקה"ר ג ו ובמדרש זוטא בשינוי לשון. 2. מדרש זוטא. 3. בקה"ר ג יג ובמדרש זוטא: בעונתו נברא העולם וכו'. 4. מאמר זה בקה"ר ג יד בשם רבי בון ובמדרש זוטא בשם ר' יהודה בר' סימון.

עטרת

קהלת ד

זקנים

קעא

לעולם], ומפני מה נקנסה [עליו] מיתה והאלהים עשה שיראו מלפניו⁵.

ג יט **בי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה** אמר הקב"ה כשם שגזרתי על האדם כיום השמיני ימול כך גזרתי על הבהמה ומיום השמיני והלאה, כדרך שהעמדתי נביאים מישראל שנקראו אדם כך העמדתי מאומות העולם שנקראו בהמה ובהמה רבה⁶.

ומותר האדם מן הבהמה אין מהו שעשה לו הקב"ה שלא יתבזה כבהמה א"ר אלעאי ור' אמי חד אומר עשה לו מנעל ואשפרין פרוסה על רגליו וחד אמר עשה לו כסות ור' אמי אמר עשה לו תכריכין וחד אמר עשה לו קבורה⁷.

ג כ **הכל הולך אל מקום אחד** (א"ר) [ר'] אלעזר ור' יהושע, (חד) [ר'] אלעזר] אומר כל מה שבשמים ברייתו מן השמים וכל שבארץ ברייתו מן הארץ חוץ מן האדם שבריותו מן הארץ ורוחו ונשמתו מן השמים, ור' יהושע אמר כל שבשמי' ובארץ בריאתן מן השמים שלג אעפ"י (שבתוכו) [שכתוב בו] (איוב לו ו) כי לשלג יאמר הווי ארץ אין ברייתו אלא מן השמים שנא' (ישעיה נה י) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים⁸.

ג כא **מי יודע רוח בני האדם** (תנן) [תני] אחד נשמתן של צדיקים ואחד נשמתן של רשעים אלא נשמתן של צדיקים נתונים בצרור החיים ושל רשעים לגיהנם⁹.

פרק ד

ד א **ושבתי אני ואראה את כל העשוקים** אלו הקטנים שנגזרים

מחייהם ולעתיד לבא עומדים בחבורה של צדיקים¹.

5. בקה"ר ג יז ובמדרש זוטא בשם ר' יהודה בר' סימון. 6. בקה"ר ג כד בשינוי לשון.
7. בקה"ר ג כה בשינוי לשון. 8. בקה"ר ג כו ובמדרש זוטא כל המאמר פרט למה שכתוב כאן חוץ מן האדם וכו'. 9. בקה"ר ג כז ובמדרש זוטא בשינוי לשון.
1. בקה"ר ד א ובמדרש זוטא.

פרק ז

ושרתה עליהן רוח הקדש שנאמר (איוב ב יא) וישמעו שלשת רעי איוב וגו' ויבואו איש [ממקומו] מעירו אין כתיב כאן אלא ממקומו מאותו מקום המתוקן להם לגהנם וזכו שתשרה עליהם רוח הקדש שנאמר (שם ד א) ויען אליפז אין ויען אלא נבואה שנאמר (שמות יט ט) והא' להים יעננו בקול¹.

ז ב טוב ללכת אל בית אבל. מה אמר שלמה, אלא ראה בני אדם שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותם ונדרחו בנהינם ונתנבאו ברוח הקדש ומי הם אלו שם ועבר ואבימלך שנאמר (בראשית כא ח) ויעש אברהם משתה גדול, כלומר שהיו שם גדולי הדור, אבל [אלו] שהלכו לבית אבל זכו שנתפרשו שמותם ונדרחו מנהינם

פרק יב

משמרות הכהנים כ"ד כך [כ"ד ספרים], (הסנהדרים), בעלי אסופות אלו הסנהדרים נאמר כאן בעלי אסופות ונאמר להלן (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש זקנים, וא"ת זה מתיר וזה אוסר אין בכך כלום שהרי נאמר כולם ניתנו מרועה אחד, ד"א מה הדרבן מביא חיים לעולם אף דברי תורה כן שנאמר (דברים ל ט) כי היא חייה ואורך ימיה².

יב יא דברי חכמים כדרבונות. ג' שמות יש לו דרבן מלמד מרדע, למה נקרא מלמד שמלמד הפרה לחרוש, למה נקרא מרדע שהוא מורה דעה לחרוש בתלם, ולמה נקרא דרבן שהוא דר בינה בפרה, לכך נקראים דברי חכמים כדרבונות¹, (ואת) [ואם] תאמר כשם שדרבן מטלטל כך דברי תורה ת"ל וכמשמרות [נפועים] כתיב מה

עד כאן נמצא

1. בילקו"ש רמז תקעג בשינוי לשון, וגם אבימלך לא נזכר שם, ובקה"ר ז ח נזכר רק חלק מן המאמר ולא נזכר שם לא שם ועבר ולא אבימלך אלא עוג.
2. בילקו"ש רמז תקפט בשינוי לשון וסדר.